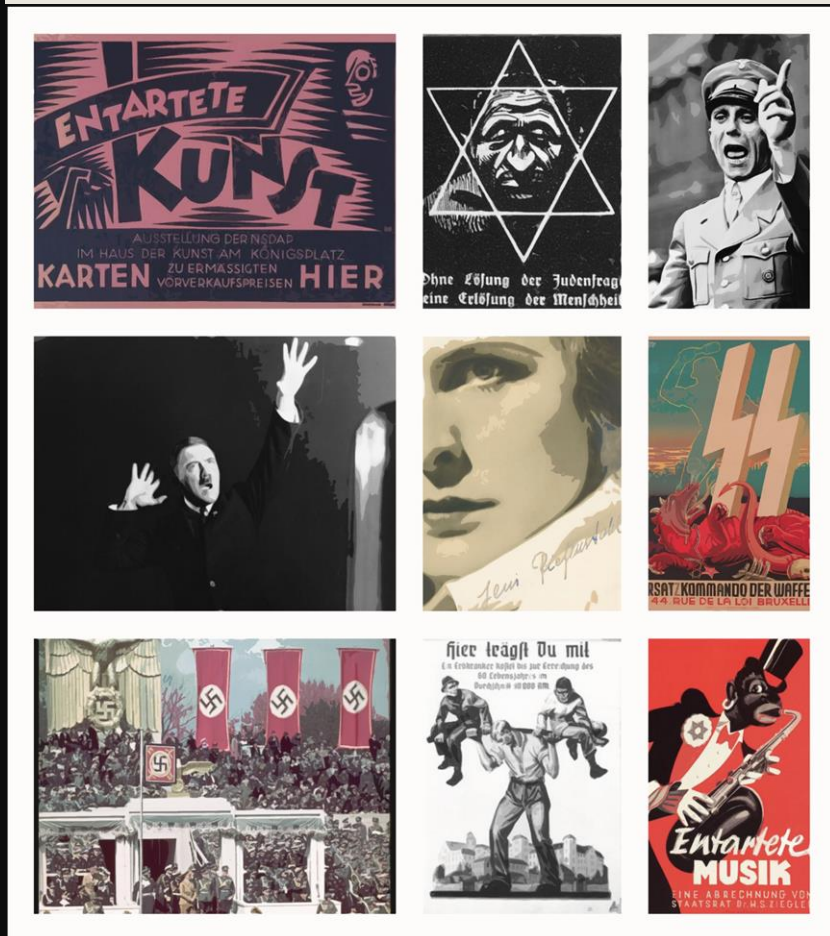

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και
Περιφερειακών Σπουδών

ΠΜΣ στις Διεθνείς Σχέσεις και
Στρατηγικές Σπουδές

Διπλωματική Εργασία:

Θρόλος της Προπαγάνδας στα
Ολοκληρωτικά Καθεστώτα: Ανάλυση του
Προπαγανδιστικού Μηχανισμού, στα
Χρόνια της Ναζιστικής Γερμανίας

Ονομ/νυμο: Παπαδοπούλου Αποστολία

A.M.: 1214M083

Επιβλέπων καθηγητής: Χαράλαμπος
Παπασωτηρίου

Ακαδ. Έτος: 2015- 2016

«Δεν υπάρχει πιο ακατάπαυστη και πιο βασανιστική φροντίδα για τον άνθρωπο, όταν μένει ελεύθερος, παρά πώς να βρει όσο γίνεται γρηγορότερα κάποιον να προσκυνάει. Μα ο άνθρωπος θέλει να προσκυνήσει κάτι που είναι αναμφισβήτητο, τόσο αναμφισβήτητο που όλοι οι άνθρωποι να συμφωνήσουν μονομιάς πως πρέπει να το προσκυνήσουν.»

-Φ. Ντοστογιέφσκι, ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής

Ευχαριστίες

Με την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, κλείνει μια αρκετά εποικοδομητική για εμένα χρονιά, κατά τη διάρκεια της οποίας αποκόμισα πλήθος εμπειριών και γνώσεων, αλλά και κάποιους καλούς φίλους.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας, τον καθηγητή κ. Χαράλαμπο Παπασωτηρίου, ο οποίος πάντοτε είναι δίπλα στους φοιτητές του και αποτελεί ένα πρότυπο καθηγητή για την ακαδημαϊκή κοινότητα.

Εν συνεχεία θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου που πάντοτε είναι δίπλα μου και με στηρίζει στην προσπάθειά μου όλα αυτά τα χρόνια παντοιοτρόπως.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω τη διπλωματική αυτή στον κ. Γιοζάκη.

Σύνοψη

Η παρούσα μελέτη αφορά την περίοδο της ναζιστικής Γερμανίας, και εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο ένα αρχικά μικρό και ασήμαντο κόμμα, εκμεταλλευόμενο τις συνθήκες που επικρατούσαν μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο σε κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό επίπεδο, κατάφερε να εξανδραποδίσει το πνεύμα ενός ολόκληρου λαού, να επιτύχει την καθ' ολοκληρίαν ιδεολογική του ευθυγράμμιση με τις αρχές του Εθνικοσοσιαλισμού, και να ελέγξει κάθε έκφανση της ζωής του Γερμανού πολίτη.

Η προπαγάνδα, ένα φαινόμενο το οποίο συναντάμε από τα αρχαία κιόλας χρόνια, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο σε όλα τα παραπάνω. Το χιτλερικό καθεστώς, χρησιμοποίησε μαεστρικά το όπλο αυτό, ασκώντας τον πλήρη έλεγχο σε κάθε τομέα που θα μπορούσε να επηρεάσει την κοινή γνώμη και να αμφισβητήσει το αλάνθαστο του ηγέτη.

Ο γερμανικός λαός θα λέγαμε πως ήταν ο θεατής σε μια παράσταση στην οποία συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ανέλαβαν τον ρόλο του «αποδιοπομπαίου τράγου», με τον Χίτλερ να έχει αναλάβει τον ρόλο του μεσσία, και ολόκληρη την κρατική μηχανή να έχει γранаζοποιηθεί πλήρως, στους σκοπούς του ολοκληρωτικού καθεστώτος.

Αυτός ο ολοκληρωτικός έλεγχος που ασκήθηκε στο γερμανικό κράτος από το 1933 έως και τη λήξη του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, καθιστά το εγχείρημα της πλήρους κάλυψης του υπό εξέταση ζητήματος ιδιαίτερος δύσκολη, και θα απαιτούσε πολύ μεγαλύτερα περιθώρια ανάπτυξης. Εντούτοις, η πολυσυλλεκτικότητα, η μελέτη ντοκουμέντων από μαρτυρίες της εποχής, και η πολυεπίπεδη κάλυψη του ζητήματος, αποτέλεσαν εξαρχής τον πρωτεύοντα στόχο για την ολοκλήρωση του ανά χείρας πονήματος.

Λέξεις κλειδιά:

Προπαγάνδα, ολοκληρωτισμός, έλεγχος, τέχνη, ναζισμός, Εβραίοι, αντιμπολσεβικισμός, πόλεμος.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ.6
---------------	-------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΚΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΣΜΟΣ

1.1. Ορισμός της Προπαγάνδας.....	σελ. 8
1.1.1. Ιστοριοποιώντας το Φαινόμενο.....	σελ. 9
1.1.2. Η Λειτουργία της Προπαγάνδας στα Πλαίσια του Ολοκληρωτικού Καθεστώτος.....	σελ. 10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΒΑΪΜΑΡΗΣ ΣΤΟΝ ΕΘΝΙΚΟΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ

2.1. Η Εκκόλαψη του Αυγού του Φιδιού.....	σελ. 15
2.2. Η Ανάδειξη του NSDAP και ο Προπαγανδιστικός Μηχανισμός του Κόμματος.....	σελ. 19
2.2.1. Η Προεκλογική Προπαγάνδα, 1930- 1933.....	σελ. 22
2.2.2. Η Λατρεία του Ηγέτη.....	σελ. 27
2.2.3. Η Προπαγάνδα στη Θεωρία του Χίτλερ.....	σελ. 31
2.4. Ο Έλεγχος της Κοινής Γνώμης.....	σελ. 36
2.4.1. Η Δημιουργία του Υπουργείου Λαϊκής Διαφώτισης και Προπαγάνδας.....	σελ. 36
2.4.2. Ο Έλεγχος του Τύπου.....	σελ. 37
2.4.2.α. Το Κάψιμο των Βιβλίων στη Ναζιστική Γερμανία.....	σελ. 41
2.4.3. Ο Κινηματογράφος.....	σελ. 43
2.4.4. Volksempfänger.....	σελ. 51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΣΤΟ ΤΡΙΤΟ ΡΑΙΧ: ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

3.1. Η «Εκφυλισμένη» Τέχνη και η Πολιτισμική «Καθαρότητα».....σελ. 55	
3.1.2. Η Δημιουργία του Επιμελητηρίου του Ράιχ για την Κουλτούρα.....σελ. 56	
3.1.3. <i>Haus der Deutschen Kunst</i>σελ.59	
3.1.4. Τα «Άρια» Πρότυπα στην Τέχνη.....σελ. 64	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

4.1. Η Προετοιμασία για τον Πόλεμο.....σελ. 68	
4.2. Κεραυνοβόλος Πόλεμος και Νίκη.....σελ. 69	
4.3. Η Καμπάνια για τη Ρωσία.....σελ. 74	
4.4. Ο Ολοκληρωτικός Πόλεμος και η Ανάγκη για Ενδυνάμωση του Ηθικού.....σελ. 82	
Επίλογος.....σελ. 88	
Βιβλιογραφία.....σελ. 89	

Εισαγωγή

Εξετάζοντας το ρόλο που διαδραμάτισε η προπαγάνδα στην άνοδο και εν συνεχεία στην εδραίωση του Τρίτου Ράιχ, μέχρι και την τελευταία στιγμή της πτώσης του, θα μπορούσε να συμπεράνει κανείς πως η προπαγάνδα για το ναζιστικό καθεστώς, δεν υπήρξε απλώς ένα εργαλείο για την προώθηση της ιδεολογίας του. Υιοθετώντας μια πιο ακραία θέση, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο Εθνικοσοσιαλισμός υπήρξε η προπαγάνδα μεταμφιεσμένη σε ιδεολογία, υπό την έννοια πως εκδηλώθηκε ως μια ακόρεστη θέληση για εξουσία, η οποία διαμόρφωνε τα ιδεολογικά της θεωρήματα, με βάση την επίτευξη του μέγιστου ψυχολογικού πλεονεκτήματος, σε κάθε δεδομένη στιγμή, ενώ υιοθέτησε τα αξιώματά της από τις διαθέσεις και τις παρορμήσεις των μαζών, στην ανίχνευση των οποίων υπήρξε παροιμιωδώς ταλαντούχα.

Ο τελετουργικός χαρακτήρας σε όλες τις δράσεις και εκδηλώσεις του κόμματος, όπως οι σημαίες, οι παρελάσεις, τα πανό, ακόμα και οι συμβολισμοί και τα χρώματα, όλα μαζί συνέθεταν ένα οπλοστάσιο μυστικισμού και διέγερσης των αισθήσεων, με μια επινοητικότητα και ένα πρωτοποριακό πνεύμα, που είχε σαν στόχο το άτομο να χάνει τη συνείδησή του, και να υπεισέρχεται σε έναν πνευματικό εξανδραποδισμό, που θα το μετέτρεπε σε ένα κομμάτι μιας άμορφης ανθρώπινης μάζας, εύκολα χειραγωγήσιμης και κατευθυνόμενης. Η άμορφη αυτή ανθρώπινη μάζα, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Χάνα Άρεντ στην ανάλυσή της για το ολοκληρωτικό σύστημα, συνιστά αναγκαίο συστατικό της διοίκησης κάθε ολοκληρωτικού ηγέτη. Ούτε οι δίκες της Μόσχας, ούτε η εκκαθάριση του Ρεμ τη «Νύχτα των Μεγάλων Μαχαιριών», θα ήταν δυνατά, εάν δεν υποστηρίζονταν από τις μάζες. Η αταξική αυτή κοινωνία και η μαζοποίησή της, εκφράζεται μέσα από τα λόγια του Γκαίμπελς: «Στις 30 Ιανουαρίου η εποχή του ατομικισμού πέθανε τελικά... Η εθνολαϊκή κοινότητα θα αντικαταστήσει το άτομο.»

Οι συνθήκες που επικράτησαν μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, είχαν καλλιεργήσει στη Γερμανία το έδαφος ώστε η ναζιστική προπαγάνδα να ανθίσει και ένα μικρό και ασήμαντο αρχικά κόμμα, μετά το μεγάλο κραχ του 1929, να πάρει τα σκήπτρα της εξουσίας. Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης ήταν στην πραγματικότητα ένα ετοιμόρροπο, προσωρινό καταφύγιο για μια Δημοκρατία παγιδευμένη μεταξύ του παρελθόντος και του μέλλοντος. Η φτώχεια, η ανεργία και η δεινή θέση της Γερμανίας μετά τη Συνθήκη των Βερσαλλιών και τα συμμαχικά δάνεια που έπρεπε να αποπληρωθούν, δεν άφηναν περιθώρια ελπίδας για το μέλλον. Αυτές οι συνθήκες αποτέλεσαν ταυτοχρόνως, το υλικό για την προπαγανδιστική ρητορική και την επιχειρηματολογία

του ναζιστικού κόμματος. Ο μύθος του πισώπλου μαχαιρώματος και της εβραϊκής συνωμοσίας για την κατάκτηση του κόσμου, είχαν εδραιωθεί για τα καλά στη συνείδηση του μέσου Γερμανού.

Μετά την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία το 1933, η προπαγάνδα κατέκλεισε και επισήμως κάθε έκφανση της ζωής στο Τρίτο Ράιχ. Το Υπουργείο Προπαγάνδας και Διαφώτισης, με Υπουργό τον Γκαίμπελς, ανέλαβε την πλήρη ιδεολογική και πνευματική ευθυγράμμιση με τη *Weltanschauung* του καθεστώτος. Επιμέρους τμήματα δημιουργήθηκαν και ανέλαβαν να λογοκρίνουν κάθε καλλιτεχνική έκφραση που λάμβανε χώρα στο νέο γερμανικό κράτος. Η μουσική, ο κινηματογράφος, οι εικαστικές τέχνες ακόμα και ο Τύπος και το ραδιόφωνο, όλα ήταν καθ' ολοκληρίαν και απολύτως ελεγχόμενα από το καθεστώς. Η πολιτισμική άνθιση που είχε γνωρίσει η Γερμανία τη δεκαετία του 1920, πρωτοπορώντας σε όλους σχεδόν τους τομείς, μετατράπηκε σε έναν νεκρό πολιτισμό, θυμίζοντας τα λόγια του Karl Kraus: «Όταν ο ήλιος του πολιτισμού είναι χαμηλά στον ορίζοντα, ακόμα και οι νάνοι ρίχνουν μεγάλες σκιές».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΚΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΣΜΟΣ

1.1. Ορισμός της Προπαγάνδας

Η λέξη προπαγάνδα προέρχεται από το λατινικό ρήμα *propagare*, το οποίο μεταφράζεται ως «μεταδίδω» ή «διαδίδω». Το να προσπαθήσει κανείς να ορίσει την έννοια της προπαγάνδας, με τρόπο πλήρη και απόλυτο είναι ένα δύσκολο εγχείρημα. Όλα τα πολιτικά συστήματα ανεξαιρέτως, διέπονται από την ανάγκη να εξηγήσουν την πολιτική με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, διασφαλίζοντας την λαϊκή συμπίεση με τις εκάστοτε κυβερνητικές αποφάσεις. Στα πλαίσια αυτά, ο λογικός διάλογος δεν αποτελεί το πιο αποδοτικό μέσο επίτευξης του στόχου αυτού, ιδιαιτέρως στην εποχή του «μαζανθρώπου». Στη διασύνδεση της προπαγάνδας και της πολιτικής, ο E. H. Carr τοποθετείται ως εξής: «Η δύναμη πάνω στην κοινή γνώμη δεν είναι λιγότερο σημαντική για τους πολιτικούς αντικειμενικούς στόχους, από την στρατιωτική και την οικονομική δύναμη, και από πάντα συσχετίζεται με αυτές. Η τέχνη της πειθούς αποτελούσε πάντοτε ένα αναπόσπαστο κομμάτι του «οπλοστασίου» κάθε πολιτικού ηγέτη».

Ενώ κριτικοί, αναλυτές και ακαδημαϊκοί έχουν καταλήξει σε κάποια γενικά χαρακτηριστικά, εντούτοις σαν όρος από μόνος του ενέχει μια ασάφεια που καθιστά το εγχείρημα σχετικά πολύπλοκο.¹ Κάποιοι από τους ορισμούς που έχουν δοθεί όσον αφορά το εννοιολογικό περιεχόμενο της προπαγάνδας είναι οι εξής:

*«Η προπαγάνδα είναι μια μορφή επικοινωνίας, που έχει σαν στόχο να επιτύχει μια αντίδραση, η οποία προωθεί τους στόχους του προπαγανδιστή».*²

-Garth S. Jowett and Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*

¹ *The Propaganda Project*. (2008). Ανακτήθηκε από: <https://thepropagandaproject.wordpress.com/defining-propaganda/>.

² Jowett S. G. and Donnell O' V. (2012). *Propaganda and Persuasion*, 5th ed. Los Angeles: SAGE Publications, σελ. 1.

«Η προπαγάνδα αποτελεί το εγχείρημα της δημιουργίας και της κατεύθυνσης της κοινής γνώμης»

-Cate Haste, *The Machinery of Propaganda*

«Η προπαγάνδα με την ευρύτερη έννοια είναι η τεχνική επηρεασμού της ανθρώπινης δράσης από τη χειραγώγηση των προπαγανδιστών».

-Harold D. Lasswell, *Propaganda*

«Από τη στιγμή που η προπαγάνδα είναι ένα φαινόμενο κοινωνικό, για να οριστεί θα πρέπει να περιγράψει κανείς την κοινωνική του σημασία. Υπάρχει επίσης διαμάχη όσον αφορά το εννοιολογικό περιεχόμενο της έννοιας, εξαιτίας του ότι δεν έχουμε κάποια αυστηρή επιστημονική πηγή ή δικαστική αρχή για τον όρο, αλλά μόνο ιστορική χρήση. Το να προσπαθήσεις να ορίσεις την προπαγάνδα είναι ένα περπάτημα πάνω σε ένα εννοιολογικό ναρκοπέδιο. Το πώς ορίζουμε την προπαγάνδα, στην πραγματικότητα είναι η έκφραση των θεωριών που δεχόμαστε για την προπαγάνδα».

-Nicholas Jackson O'Shaughnessy, *Politics and Propaganda: Weapons of Mass Seduction*

1.1.1. Ιστοριοποιώντας το Φαινόμενο

Η αναζήτηση του ιστορικού πλαισίου εμφάνισης της προπαγάνδας, αντιστοίχως παρουσιάζει εγγενείς δυσκολίες, καθώς μολονότι από πολλούς γίνεται αντιληπτή ως ένα φαινόμενο του 20^{ου} αιώνα, εντούτοις χρονολογείται πιο πίσω στις σελίδες της ιστορίας. Η πρώτη επίσημη χρήση του όρου, έχει καταγραφεί από τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, με την ίδρυση της μόνιμης επιτροπής της, που τιτλοφορούταν ως *Congregatio de Propaganda Fide*, δηλαδή «Επιτροπή για την Προώθηση της Πίστης» που ιδρύθηκε από τον Πάπα Γρηγόριο ΙΕ΄ το 1622 και η οποία είχε διπλό σκοπό, αφενός τη διάδοση του Χριστιανισμού σε περιοχές εκτός του

χριστιανικού κόσμου, όπου δεν είχε φτάσει το χριστιανικό άγγελμα και αφετέρου, την υπεράσπιση της ορθότητας της πίστης σε μέρη όπου αμφισβητούταν.³

Ωστόσο σαν πρακτική δεν μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια, καθώς εφαρμοζόταν από τα αρχαία κιόλας χρόνια, όπως επί παραδείγματι η επιλογή να εικονογραφηθεί ένα νόμισμα με το πορτρέτο του Μεγάλου Αλεξάνδρου ή η γνωστή έκθεση του Ιούλιου Καίσαρα για τους γαλατικούς πολέμους, στο 50 π.Χ., στην οποία περιέγραφε με «παραλύουσα φρίκη», τις γερμανικές φυλές που συνάντησε στον πόλεμο.⁴

Μεταξύ του 17^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, δεν υπήρξαν έντονες αναφορές σχετικά με τη χρήση του όρου. Από το τέλος των ναπολεόντειων πολέμων μέχρι το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, όταν η Ευρώπη βρισκόταν σε ειρήνη, λίγες ήταν οι περιπτώσεις εκείνες στις οποίες έχει καταγραφεί η εφαρμογή προπαγανδιστικών μεθόδων σε εθνική κλίμακα, καθώς ιστορικά, η προπαγάνδα έχει συσχετισθεί με περιόδους αναταραχών και πίεσης, κατά τη διάρκεια των οποίων, λάμβαναν χώρα βίαιες αντιπαραθέσεις, που συνοδεύονταν από τη χρήση της βίας. Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου ωστόσο, η χρήση της προπαγάνδας έλαβε τη μορφή ενός ισχυρού όπλου στη σύγχρονη μορφή ολοκληρωτικού πολέμου, προσδίδοντας στην έννοια ένα πιο σκοτεινό περιεχόμενο.⁵

1.1.2. Η Λειτουργία της Προπαγάνδας στα Πλαίσια του Ολοκληρωτικού Καθεστώτος

Η διαφορά μεταξύ ενός αυταρχικού δικτατορικού καθεστώτος και ενός ολοκληρωτικού, έγκειται στα όρια της παρεμβατικότητας, που και στις δύο περιπτώσεις είναι έντονη αλλά στη δεύτερη, αποκτά ολοκληρωτικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, σε μια αυταρχική δικτατορία η παρεμβατικότητα της εξουσίας κινείται και περιορίζεται στο χώρο της πολιτικής. Υπάρχει μια κυρίαρχη, επίσημη, κρατική πολιτική, η αμφισβήτηση της οποίας, δεν επιτρέπεται σε καμία έκφασή της. Η παρεμβατικότητα αυτή με άλλα λόγια, περιορίζεται στα όρια του κρατικού μηχανισμού και μόνο σε αυτόν. Σε ατομικό επίπεδο ωστόσο, υπάρχει μια πεπερασμένη ανοχή

³ Cull J.N., Culbert D., Welch D. (2003). *Propaganda and Mass Persuasion: Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, σελ. 1- 2.

⁴ Dr Faulkner N. (2011). *The Official Truth: Propaganda in the Roman Empire*. Ανακτήθηκε από: http://www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/romanpropaganda_article_01.shtml.

⁵ Cull J.N., Culbert D., Welch D. (2003). *Propaganda and Mass Persuasion: Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, σελ. 1- 2.

όσον αφορά τη διαμόρφωση και την έκφραση προσωπικής γνώμης, σε ζητήματα μη πολιτικού περιεχομένου.⁶

Οι ολοκληρωτικές δικτατορίες εν αντιθέσει, όπως υποδηλώνει και η ίδια η ορολογία, βασίζονται σε μια «γενική, και κλειστή κοσμοθεωρία, που αφορά σε κάθε πτυχή της πολιτισμικής, καλλιτεχνικής, αθλητικής, θρησκευτικής, επιστημονικής και ευρύτερα κοινωνικής ζωής των ατόμων. Ακόμα και η τελευταία εκδήλωση της ιδιωτικής ζωής κάθε πολίτη, στο μέτρο του δυνατού και η τελευταία του σκέψη, πρέπει να είναι σύμφωνη, εναρμονισμένη και συμβατή προς τη γενική αυτή κοσμοθεωρία. Αντιστοίχως, όλες οι εκφάνσεις του ανθρώπινου πνεύματος, πρέπει να έχουν καθορισμένη λειτουργικότητα και συγκεκριμένο προσανατολισμό, να αποβλέπουν δηλαδή στην εκπλήρωση των επίσημων ιδανικών του καθεστώτος. Διαφορετική αντίληψη, ερμηνεία ή χρήση της τέχνης για παράδειγμα, είναι το ίδιο κολάσιμη, όσο και η αμφισβήτηση της εξωτερικής ή της κοινωνικής πολιτικής.»⁷

Μια ολοκληρωτική κοινωνία αποτελεί με άλλα λόγια, έναν κόσμο στον οποίο η πολιτική είναι απαγορευμένη ενώ όλες οι πράξεις θεωρούνται πολιτικές. Οι γείτονες κατασκοπεύουν τους γείτονες, και τα παιδιά παροτρύνονται να αναφέρουν τους «ύποπτους» γονείς τους.⁸ Όλοι όσοι χαρακτηρίζονται «Εχθροί του λαού» εξαιρούνται. Στα ολοκληρωτικά αυτά συστήματα, οι μηχανισμοί προπαγάνδας και λογοκρισίας που εφαρμόζονται, είναι εξαιρετικά αποδοτικοί και μελετημένοι. Όπως είχε αναφέρει χαρακτηριστικά ο διάσημος κοινωνιολόγος William Kornhauser: «Ο ολοκληρωτισμός, περιορίζεται μόνο από την ανάγκη για διατήρηση ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων, σε συνεχή δραστηριότητα, που θα ελέγχεται από μια ελίτ».

Οι γνωστοί συγγραφείς C. J. Friedrich και Z. Brzezinski, συνοψίζουν τα χαρακτηριστικά του ολοκληρωτικού συστήματος στα παρακάτω: πρώτον, την ύπαρξη μιας επίσημης ιδεολογίας, που καλύπτει όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ύπαρξης, δεύτερον, την ύπαρξη ενός συγκεντρωτικά οργανωμένου μοναδικού κόμματος, τρίτον, την άσκηση από το κόμμα και τη μυστική αστυνομία σωματικής βίας και ψυχολογικής τρομοκρατίας σε μεγάλη κλίμακα, τέταρτον, το μονοπώλιο των μέσων μαζικής ενημέρωσης και τέλος, την άσκηση από τη διοικητική μηχανή

⁶ Διαμαντόπουλος, Θ. (2008). *Τα πολιτικά καθεστώτα, Δημοκρατίες και απολυταρχίες: Οι γρίφοι της εξουσίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σελ. 245.

⁷ Διαμαντόπουλος, Θ. (2008). *Τα πολιτικά καθεστώτα, Δημοκρατίες και απολυταρχίες: Οι γρίφοι της εξουσίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, σελ. 245.

⁸ *The Totalitarian Model, False Utopias*. Ανακτήθηκε από: <http://www.ahshistory.com/wp-content/uploads/2013/08/06-THE-TOTALITARIAN-MODEL%E2%80%94FALSE-UTOPIAS.pdf>.

ελέγχου και προγραμματισμού στην οικονομία.⁹ Στα χαρακτηριστικά αυτά βλέπουμε πως η προπαγάνδα πέρα από το γεγονός πως αποτελεί ένα επιμέρους χαρακτηριστικό, συνδέεται επιπλέον είτε με άμεσο είτε με έμμεσο τρόπο, και με όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά, αποτελώντας κατά κάποιο τρόπο το υποστήλαιο του ολοκληρωτισμού.

Ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα ολοκληρωτικού καθεστώτος, που άσκησε πλήρη έλεγχο όλων των μέσων ενημέρωσης, διασκέδασης, διαπαιδαγώγησης και συνειδησιακής διαμόρφωσης συνολικά, αποτέλεσε το ναζιστικό καθεστώς. Ο έλεγχος αυτός συνήθως συνοδευόταν από πράξεις βίας είτε για παραδειγματισμό είτε σαν αποτέλεσμα μιας ανεξέλεγκτης κρατικής καταστολής.

Πάνω σε αυτό το ζήτημα, έχει διαπιστωθεί πως η προπαγάνδα και η τρομοκρατία στα ολοκληρωτικά καθεστώτα, αποτελούν όψεις του ίδιου νομίσματος.¹⁰ Ωστόσο, όπως τονίζει η Χάνα Άρεντ, η διαπίστωση αυτή αποτελεί εν μέρει την πραγματικότητα, καθώς όπου ο ολοκληρωτισμός έχει τον απόλυτο έλεγχο, αντικαθιστά την προπαγάνδα με τον προσηλυτισμό, και χρησιμοποιεί τη βία λιγότερο για να τρομάξει τους ανθρώπους και περισσότερο για να εφαρμόσει σταθερά τα ιδεολογικά του δόγματα, καθώς και να ενισχύσει τα ψέματα στην καθημερινή ζωή. Προς επίρρωση της θέσης αυτής αναφέρει διάφορα παραδείγματα από το ναζιστικό καθεστώς, όπως την περίπτωση της «επιχείρησης άχυρο», όπου ο Χίμλερ είχε εκδώσει διάταγμα για την απαγωγή των παιδιών που είχαν ξανθά μαλλιά και γαλανά μάτια, στα κατακτημένα εδάφη της Πολωνίας, τονίζοντας πως με αυτή την πράξη δεν αποσκοπούσαν στο να τρομάξουν τον πληθυσμό, αλλά στο να σώσουν «το γερμανικό αίμα».

Μια σημαντική μορφή έμμεσης προπαγάνδας που χαρακτήρισε το ναζιστικό καθεστώς, ήταν εκείνη της «προπαγάνδας ισχύος». Με την έννοια αυτή, υποδηλώνεται η μαζική τρομοκρατία η οποία αναπαραγόταν μέσα στο γερμανικό λαό, καθώς οι εγκληματικές πράξεις των ναζιστικών στελεχών, οι αποκαλούμενες ως «υπερβολές της βάσης», ουσιαστικά δεν τιμωρούνταν αυστηρά, ούτε από την αστυνομία ούτε και από τα δικαστήρια που συνήθως ήταν ιδιαιτέρως επιεικείς με τις πράξεις της Δεξιάς.¹¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η σχεδόν συμβολική καταδικαστική απόφαση σε βάρος του Χίτλερ, μετά το αποτυχημένο Πραξικόπημα της Μπυραρίας. Αυτό είχε

⁹ Friedrich C. J. και Brzezinski Z., (1965). *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge: Harvard University Press, σελ. 22- 3.

¹⁰ Bramstedt, E. K. (1945). *Dictatorship and Political Police: The Technique of Control by Fear*. London: Routledge, σελ. 164.

¹¹ Χάνα, Α. (1988). *Το Ολοκληρωτικό Σύστημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρύαλος, σελ. 88- 9.

σαν αποτέλεσμα ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού να νιώθει μεγαλύτερη ασφάλεια ως μέλος μιας ναζιστικής παραστρατιωτικής οργάνωσης, παρά ως νομιμόφρων δημοκρατικός πολίτης.

Ένα άλλο στοιχείο το οποίο εντοπίζεται στην ολοκληρωτική προπαγάνδα, είναι ο «προφητικός επιστημονισμός» ή αλλιώς η προβολή του ηγέτη ως έναν αλάνθαστο λαϊκό καθοδηγητή, ο οποίος προβαίνει σε «προφητικού» τύπου δημόσιες δηλώσεις, οι οποίες εν συνεχεία πραγματοποιούνται διότι αποτελούν τις ήδη σχεδιασμένες- συνήθως εγκληματικού περιεχομένου- μελλοντικές του ενέργειες. Με αυτόν τον τρόπο παρουσιάζεται ο ρους της ιστορίας ως η ειμαρμένη του λαού, ενώ ο ίδιος σαν προφήτης αλάνθαστος, απαλλάσσεται εν μέρει και από την ευθύνη της πορείας των πραγμάτων, καθώς εκείνος ήταν απλώς προφήτης και όχι λήπτης αποφάσεων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τόσο ο Στάλιν όσο και ο Χίτλερ, με τον πρώτο να δηλώνει μπροστά στην Κεντρική Επιτροπή του κομμουνιστικού κόμματος το 1930, πως οι αριστεροί και οι δεξιοί αντιφρονούντες αποτελούν «ετοιμοθάνατες τάξεις», ενώ ακόμα πιο χαρακτηριστική είναι η γνωστή δήλωση του Χίτλερ στο Ράιχσταγκ τον Ιανουάριο του 1939:

«Σήμερα πάλι θα κάνω μια προφητεία: αν οι Εβραίοι τραπεζίτες ...κατορθώσουν ξανά να σπρώξουν τους λαούς σε έναν παγκόσμιο πόλεμο, το αποτέλεσμα θα είναι...η εξολόθρευση της εβραϊκής φυλής στην Ευρώπη.»¹²

Η πραγμάτωση των «προφητειών» αυτών και στις δύο περιπτώσεις, όπως καταλαβαίνουμε δεν οφείλεται σε κάποιου είδους υπερφυσικής ιδιότητας, ούτε ενός εξωγενούς παράγοντα μη ελεγχόμενου, αλλά αντιθέτως, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα προπαγανδιστικής ρητορικής και εξαπάτησης του λαού.

Η ύπαρξη ενός ή περισσότερων «αποδιοπομπαίων τράγων», αποτελεί ακόμα μια πραγματικότητα του ολοκληρωτικού καθεστώτος, το οποίο συνήθως συνιστά και βασική θεματολογία του προπαγανδιστικού του μηχανισμού. Η στοχοποίηση συγκεκριμένων ομάδων της κοινωνίας, ως υπεύθυνων για τα εκάστοτε προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει μια ηγεσία, όπως οικονομικά, πολιτικά και άλλα, εφαρμόστηκε από την αρχή έως το τέλος του ναζιστικού καθεστώτος, και η βασική ομάδα η οποία στοχοποιήθηκε, όπως γνωρίζουμε ήταν οι Εβραίοι, ενώ η αντιεβραϊκή προπαγάνδα εφαρμόστηκε συνήθως με ακραίους τρόπους, οι οποίοι θα αναλυθούν εν συνεχεία.

¹² Χάνα, Α. (1988). *Το Ολοκληρωτικό Σύστημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρύαλος, σελ. 95- 6.

Όπως ακριβώς ο Εθνικοσοσιαλισμός έχει ανάγκη από εχθρούς, έτσι έχει ανάγκη και από ήρωες. Ο Χίτλερ ανέλαβε επιτυχώς τον ρόλο αυτό, βασισμένο στη *völkisch* ιδεολογία και την αρχή του *Führerprinzip*, βάσει της οποίας μια προσωπικότητα στην οποία έχουν αποδοθεί υπερφυσικά χαρίσματα, θα ορίσει και θα ενσαρκώσει τη μοίρα του έθνους.¹³ Αυτό πρακτικά μεταφραζόταν σε απόλυτη υποταγή στον λόγο του Φύρερ, ο οποίος ήταν πιο ισχυρός από κάθε γραπτό ή άγραφο νόμο.¹⁴ Οι ρίζες μιας τέτοιας αντίληψης και ιδεολογίας, είναι ιδιαιτέρως σύνθετες και προέρχονται από πολλές πηγές, όπως η μεσσιανική αρχή του Χριστιανισμού, οι θαυματουργοί βασιλείς του Μεσαίωνα ή ο *Υπεράνθρωπος* του Νίτσε. Ωστόσο, η ναζιστική πίστη στο *Führerprinzip* όπως αυτή εκφράστηκε στη Γερμανία μετά το 1933, προερχόταν εν μέρει και από την απέχθεια που οι Γερμανοί ένιωθαν κατά τον 19^ο αιώνα όσον αφορά τον καθορισμό της πολιτικής μέσω της ψήφου.

Η λατρεία και όχι απλώς η εμπιστοσύνη ή η πίστη στο πρόσωπο του αρχηγού, αποτέλεσε κεντρικό και συνεκτικό σημείο της ναζιστικής προπαγάνδας. Ενώ θεωρητικά το Σύνταγμα της Βαϊμάρης δεν είχε καταργηθεί, στην πραγματικότητα ο Χίτλερ ήταν ο μόνος εκπρόσωπος του γερμανικού κράτους. Ήταν ταυτοχρόνως αρχηγός του Εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος, αρχηγός και καγκελάριος του Ράιχ αλλά και ο ανώτατος δικαστής του έθνους. Αυτή η απολύτως δεσπόμενη θέση του Χίτλερ και η συσσώρευση στο πρόσωπό του όλων των εξουσιών, δεν βασιζόταν ή δεν δικαιολογούνταν με βάση νομικούς ή λογικούς όρους, αλλά με επίκεντρο τη χαρισματική του ιδιότητα, η οποία τον καθιστούσε αρχηγό του γερμανικού *λαού* -και όχι του κράτους, ορίζοντας με αυτό τον τρόπο το γερμανικό έθνος ως μια φυλετικά καθορισμένη οντότητα.¹⁵ Ως προστάτης του γερμανικού έθνους συνεπώς, δεν θα μπορούσαν να του επιβληθούν συνταγματικοί περιορισμοί, ούτε και να αμφισβητηθεί ο λόγος του.

Δεκαετίες πλέον από την άγρια εποχή του ναζισμού, πολλοί- κυρίως Γερμανοί ιστορικοί- εξαπολύουν μύδρους εναντίον του ολοκληρωτικού αυτού μοντέλου, εστιάζοντας στις αρνητικές επιπτώσεις του για τους Γερμανούς πολίτες, οι οποίοι στα πλαίσια της αλληλεπίδρασής τους με το ναζιστικό μόρφωμα, μετατράπηκαν σε μια ανώνυμη μάζα, απομονωμένων ατόμων που εκχώρησαν την ατομική, πολιτική βούλησή τους, στην υπηρεσία του κράτους και του ηγέτη του.

¹³ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 82- 3.

¹⁴ Ο.π.

¹⁵ Ο.π., σελ. 86- 7.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΒΑΪΜΑΡΗΣ ΣΤΟΝ ΕΘΝΙΚΟΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ

2.1. Η Εκκόλαψη του Αυγού του Φιδιού

Εξετάζοντας κανείς τη σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία θα διαπιστώσει πως ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα τα οποία αποτέλεσαν αντικείμενο εκτενέστατων και πολυμερών αναλύσεων, ήταν εκείνο της ανόδου και της πτώσης του Ναζισμού ή Εθνικοσοσιαλισμού. Πολλές ερμηνευτικές προσεγγίσεις έχουν λάβει χώρα σχετικά με τα αίτια που οδήγησαν σε αυτό το αποτέλεσμα. Μια από αυτές είναι η απόδοση του ναζισμού στις μακροχρόνιες αδυναμίες του γερμανικού εθνικού χαρακτήρα, που συντηρούσαν εν πολλοίς μια αντιδημοκρατική στάση, καθιστώντας το γερμανικό λαό επιρρεπή στην υποστήριξη ή τουλάχιστον στην ανοχή μιλιταριστών και δημαγωγών.¹⁶ Εντούτοις, η άποψη αυτή έρχεται σε αντίθεση με τις συνθήκες που επικρατούσαν στη Γερμανία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, καθώς μετά την κατάρρευση της μοναρχίας, τον Νοέμβριο του 1918, η Γερμανία ήταν ήδη εν μέρει μια δημοκρατική χώρα.¹⁷

Ο αντισημιτισμός πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ανθούσε κυρίως στη μεσαία εργατική τάξη (mittelstand), η οποία δυσκολευόταν σε μεγάλο βαθμό να ανταποκριθεί στις νέες οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Οι μικροκαλλιεργητές που δεν μπορούσαν πλέον να ανταπεξέλθουν στις νέες υψηλότερες απαιτήσεις της αστικής ανάπτυξης, οι μικροκαταστηματάρχες που έπρεπε να ανταπεξέλθουν στις νέες συνθήκες της αγοράς, αλλά και μέρος της γερμανικής *ιντελιγκέντσιας* αντιμετώπισαν ραγδαίες αλλαγές. Το επαγγελματικό και κοινωνικό προφίλ τους κατά τη δική τους ερμηνεία, βρισκόταν σε ένα ολοένα και μεγαλύτερο ρίσκο, με την συνεχόμενη είσοδο στην γερμανική αγορά νέων επαγγελματιών και θέσεων εργασίας, οι οποίες σχετίζονταν με τις νέες ανάγκες της αγοράς καθώς και τον εκμοντερνισμό της γερμανικής κοινωνίας, όπως λογιστές, αρχιτέκτονες κ.α.

Αυτή η συνολική εικόνα λαϊκής αγανάκτησης, ενισχυόταν από την ταυτόχρονη έντονη εβραϊκή παρουσία –εξαιτίας ιστορικών λόγων- σε ισχυρές κοινωνικές θέσεις και παρά το γεγονός

¹⁶ Evans. J. Richard. (2005). «*Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*», μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 2-3.

¹⁷ Winkler H. A. (2011). *Βαϊμάρη, Η Ανάπηρη Δημοκρατία: 1918- 1933*. (Μεταφ. Από τα γερμανικά: Άτζυ Σαλταμπάση). Αθήνα: Πόλις, σελ. 8- 9.

πως αποτελούσαν μόλις το 1% του πληθυσμού, μετά τη χειραφέτησή τους από τους νομικούς περιορισμούς του 19^{ου} αιώνα, είχαν καταστεί ιδιαιτέρως επιτυχημένοι στην κοινωνία.¹⁸ Η κατάσταση αυτή συνεχιζόταν ολοένα και περισσότερο, όσο η τοπική αγορά ενσωματωνόταν στην εθνική και ακόμα περισσότερο στη διεθνή, κάτι που σταδιακά οδήγησε στη διαμόρφωση μιας αντίληψης η οποία βασιζόταν στην ιδέα πως υπάρχει κάποιου είδους εβραϊκής σκοτεινής συνωμοσίας για την εξάλειψη της γερμανικής *mittelstand*.¹⁹ Αυτό το κύμα αγανάκτησης, αποτέλεσε το γόνιμο έδαφος για την αποτελεσματικότητα των εκάστοτε κομματικών μηχανισμών, οι οποίοι εκμεταλλεύθηκαν παντοιοτρόπως τα αισθήματα αυτά της κατώτερης μεσαίας τάξης.²⁰

Τη σημαία της κομματικής προπαγάνδας για πολλά μικρά πολιτικά κόμματα, αποτέλεσε η υποστήριξη του περιορισμού των ελευθεριών των Εβραίων καθώς και η περιστολή των οικονομικών τους δραστηριοτήτων, ως μέσο διασφάλισης της κοινωνικής ευημερίας. Πολιτικά κόμματα όπως το Κόμμα του Κέντρου ή το Γερμανικό Συντηρητικό Κόμμα άρχισαν να χάνουν ψήφους προς όφελος των περιθωριακών αντισημιτικών κομμάτων.²¹ Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την ολοένα και μεγαλύτερη ευθυγράμμιση πολλών κομμάτων στην ρατσιστική αυτή οπτική.

Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος χειροτέρεψε την ήδη τεταμένη κατάσταση. Το πνεύμα του 1914, αποτελούσε έναν παροξυσμό εθνικισμού, με τον κάιζερ να δηλώνει πως για αυτόν δεν υπήρχαν πλέον κόμματα αλλά μόνο Γερμανοί.²² Το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου αποτέλεσε τη μετάβαση του Δεύτερου Ράιχ από το ημι-αυταρχικό καθεστώς στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, η οποία έλαβε χώρα το 1919, εγκαθιδρύοντας την κοινοβουλευτική δημοκρατία, ακολουθώντας ουσιαστικά το δυτικό πρότυπο κρατικής διακυβέρνησης. Το Σύνταγμα της νέας δημοκρατίας κατοχύρωνε το εκλογικό δικαίωμα των γυναικών και την αναλογική εκπροσώπηση, όμως βασική τροχοπέδη, αποτελούσε η άμεση εκλογή του Προέδρου, ο οποίος είχε ευρείες εξουσίες έκτακτης ανάγκης βάσει του άρθρου 48 του Συντάγματος, που του έδινε τη δυνατότητα να κυβερνά μέσω διαταγμάτων. Το άρθρο αυτό αποτέλεσε βασικό παράγοντα της κατάρρευσης

¹⁸ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*, μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 4

¹⁹ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ. 1- 2.

²⁰ Ο.π.

²¹ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*, μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 4

²² Ο.π.

της δημοκρατίας της Βαϊμάρης και εφαρμόστηκε ευρέως και από τον Χίντενμπουργκ, κάτι που στη συγκεκριμένη συγκυρία αποδείχτηκε μοιραίο.²³

Εντούτοις μαζί με αυτές τις εξελίξεις, το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου είχε επιφέρει και μια σειρά από προβλήματα, τα οποία είχαν σαν αποτέλεσμα σε πολλά μέρη της Ευρώπης να λάβει χώρα η εμφάνιση και η άνοδος ποικίλων φασιστικών μορφωμάτων. Η διεθνής οικονομία δεν ανέκαμψε για τα επόμενα τριάντα χρόνια, ενώ η κατάρρευση της αυτοκρατορίας των Αψβούργων και η δημιουργία νέων ανεξάρτητων κρατών στην ανατολική Ευρώπη, πυροδότησαν τον εθνικό οικονομικό εγωτισμό και κατέστησαν ανέφικτη τη διεθνή οικονομική συνεργασία.²⁴

Στο εσωτερικό της Γερμανίας κυριαρχούσε το ζήτημα του πληθωρισμού, καθώς προκειμένου να καταφέρει να αποπληρώσει τις πολεμικές επανορθώσεις που της είχαν επιβληθεί, έπρεπε να εφαρμόσει σκληρή φορολογία, αλλά ταυτοχρόνως καμιά κυβέρνηση δεν δεχόταν να προχωρήσει σε αυτό το μέτρο, εξαιτίας του φόβου της κατηγορίας πως οι Γερμανοί πολίτες θα πληρώνουν για τους νικητές του πολέμου. Χαρακτηριστικό που καταδεικνύει την σφοδρότητα της κατάστασης, αποτελεί το γεγονός πως το 1913 η ισοτιμία του δολαρίου ήταν 47 μάρκα, ενώ το Δεκέμβριο του 1923 έφτασε να είναι 4.000.000.000.000 μάρκα. Η οικονομική κατάρρευση ήταν ζήτημα χρόνου.²⁵ Τελικά η εισαγωγή νέου νομίσματος έθεσε υπό έλεγχο τον πληθωρισμό, ωστόσο η μεσαία τάξη είχε υποστεί έναν ανεπανόρθωτο κατακερματισμό, η εξεύρεση πολιτικών λύσεων στο άμεσο μέλλον φάνταζε αδύνατη, ενώ η μεταπληθωριστική σταθεροποίηση, οι περικοπές των δαπανών και ο εξορθολογισμός, μεταφράστηκαν σε μαζική απώλεια θέσεων εργασίας, τόσο στη βιομηχανία όσο και στις δημόσιες υπηρεσίες. Η σύγχρονη κουλτούρα της δεκαετίας του 1920, στα μάτια της μεσαίας τάξης ήταν ένας παράγοντας επιδείνωσης της ήδη οικτρής κοινωνικοοικονομικής κατάστασης, από την τζαζ και τα καμπαρέ στο Βερολίνο, μέχρι την αφηρημένη τέχνη, την ατονική μουσική και την πειραματική λογοτεχνία, όπως η ποίηση των ντανταϊστών που προσπαθούσε να μεταδώσει αδιαμεσολάβητο από αισθητικούς κανόνες το περιεχόμενο συγκεκριμένων εμπειριών.

Παράλληλα το *völkisch* κίνημα στο εσωτερικό του Ράιχ, εξέφραζε τις φολκλορικές του ανησυχίες και την προσπάθειά του να ανατρέψει την άνοδο που γνώριζε η Αριστερά, μέσω της

²³ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. Μεταφ, Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 6.

²⁴ Ο.π.

²⁵ Ο.π.

μαζικής αντισημιτικής προπαγάνδας.²⁶ Η παγγερμανική κοινότητα ήδη είχε ορίσει ειδική επιτροπή συντονισμού της αντισημιτικής προπαγάνδας, και τα μέσα άσκησής της, ήταν σε μορφή φυλλαδίων, εκφώνησης ομιλιών και διαλέξεων κατά κύριο λόγο, δηλαδή αρκετά περιορισμένα, ενώ η χρηματοδότηση λάμβανε χώρα από τη βαριά γερμανική βιομηχανία ήδη από την εποχή εκείνη.²⁷ Κεντρικό σημείο αναφοράς της αντισημιτικής προπαγάνδας αποτελούσε η απόδοση της ήττας της Γερμανίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, στους Εβραίους καθώς και η ανάπτυξη της συνωμοσιολογικής θεωρίας περί εβραϊκής κατάκτησης όλου του κόσμου.²⁸

Ο αντισημιτισμός πλέον επρόκειτο να παίξει έναν ολοένα και πιο έντονο ρόλο στην προπαγάνδα του παγγερμανικού κινήματος, με τον Heinrich Class, αρχηγό της παγγερμανικής κοινότητας στις 13 Απριλίου 1918, να δηλώνει πως: «Ο αντισημιτισμός ήδη έχει αποκτήσει τεράστιες προεκτάσεις...το δικό μας καθήκον τώρα είναι να φέρουμε το ζήτημα αυτό στο επίκεντρο της πολιτικής μας αρένας...για τους Εβραίους η μάχη για την επιβίωση έχει ήδη ξεκινήσει. Σε μία άλλη συνάντηση του ίδιου κινήματος, ο Class είχε δηλώσει: «Εάν ο πολιτικός σκοπός του πολέμου μπορεί να επιτευχθεί μέσα από μια δικτατορία, τότε δεν υπάρχει λόγος να αναφερθούμε στο εβραϊκό ζήτημα. Εάν δεν μπορεί, τότε είναι ζωτικής σημασίας να το κάνουμε. Σε μια μάχη με το κοινοβουλευτικό σύστημα, ένα από τα πιο αποτελεσματικά μέσα επιρροής του λαού, θα είναι μέσω του φόβου τους για τους Εβραίους. Θα αποτελέσουν τα εξιλαστήρια θύματα τα οποία θα φορτωθούν όλες τις αδικίες».

Στο γερμανικό πληθυσμό, ο εθνικισμός ανθούσε ιδιαιτέρως ανάμεσα στους βετεράνους του Μεγάλου Πολέμου- μεταξύ των οποίων ήταν και ο Αδόλφος Χίτλερ- και οι οποίοι αντιμετώπιζαν το φόβο της ενδεχόμενης υπονόμευσής τους από τις δυνάμεις της Αριστεράς ή τον ίδιο τον κοινοβουλευτισμό. Παράλληλα, υπήρχε έντονη δυσaréσκεια στους κόλπους του στρατού για την αδυναμία της κυβέρνησης να επιτύχει την άρση των περιορισμών σχετικά με την αριθμητική δύναμη και τον εξοπλισμό των ενόπλων δυνάμεων.²⁹ Η δημιουργία μισθοφορικών παραστρατιωτικών ταγμάτων από τακτικούς αξιωματικούς του στρατού, αλλά και εθελοντές της μεσαίας και της κατώτερης κοινωνικής τάξης ήταν ένας ακόμα τομέας απορρόφησης της

²⁶ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ. 7.

²⁷ Ο.π.

²⁸ Ο.π., σελ.8.

²⁹ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*, μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 8.

ανεργίας.³⁰ Η πλέον περιβόητη ομάδα από αυτές ήταν τα Φράϊκορπς (Freikorps- Ελεύθερα Σώματα), που αποτελούσαν συμμορίες ενόπλων, τις οποίες χρησιμοποιούσε η κυβέρνηση προκειμένου να καταστείλει τις κομμουνιστικές και ακροαριστερές επαναστατικές εξεγέρσεις στο Βερολίνο και στο Μόναχο, τον χειμώνα του 1918- 1919. Επιπλέον χρησιμοποιούνταν για να υπερασπιστούν τα ανατολικά σύνορα του κράτους από ενδεχόμενες πολωνικές επιδρομές ή για τη διατήρηση της γερμανικής επιρροής στα βαλτικά κράτη.

Η εθνικιστική προπαγάνδα γινόταν ολοένα και πιο αποτελεσματική στην *mittelstand* και στις τάξεις των στρατιωτικών οι οποίοι προσπαθούσαν να εξηγήσουν με κάποιο τρόπο το μεγάλο σοκ της γερμανικής ήττας στον πόλεμο, των δυσβάσταχτων όρων της Συνθήκης των Βερσαλλιών και τις άθλιες συνθήκες διαβίωσής τους, παράλληλα με τη συνεχή στοχοποίηση εσωτερικών εχθρών, στην πτέρυγα των σοσιαλιστών αλλά και αλλού, όπου συχνά εμφανίζονταν ως υπαίτιοι για τη γερμανική παρακμή, όπως θα συνέβαινε και λίγο αργότερα με το μύθο του *πισώπλατου μαχαϊρώματος* και τη στοχοποίηση των Εβραίων. Στοιχεία όπως το ότι η αναλογία των Εβραίων και των μη Εβραίων που υπηρέτησαν στον πόλεμο ήταν περίπου ίδια ή ότι οι μη Εβραίοι διευθυντές πολεμικών βιομηχανιών, ήταν τέσσερις ή πέντε φορές περισσότεροι από τους Εβραίους, δεν στάθηκαν εμπόδιο στον προπαγανδιστικό αγώνα της εθνικιστικής δεξιάς. Μια στατιστική έρευνα, η οποία είχε πραγματοποιηθεί εκείνο το διάστημα από το Ράιχσταγκ, σχετικά με τους Εβραίους που χρησιμοποιούνταν στα γραφεία και στους φορείς της πολεμικής οικονομίας και της οποίας τα αποτελέσματα δεν δημοσιεύτηκαν ποτέ, αποτέλεσε το «πειστήριο» αυτών των συκοφαντιών.

2.2. Η Ανάδειξη του NSDAP και ο Προπαγανδιστικός Μηχανισμός του Κόμματος

Το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα το οποίο ιδρύθηκε το 1919 και βρισκόταν υπό την ηγεσία του Αδόλφου Χίτλερ, ήταν μια από τις πολλές εξτρεμιστικές αντισημιτικές ομάδες της άκρας δεξιάς. Ωστόσο, ευνοήθηκε ιδιαίτερα, από το γεγονός πως εδραζόταν στη Βαυαρία, όπου υπήρχε γενικότερα έντονη αναταραχή και μια στροφή προς πιο ριζοσπαστικές πολιτικές.³¹

³⁰ Paxton R. O. (2004). *Η Ανατομία του Φασισμού*, μεταφ. Κατερίνα Χαλμούκου, Αθήνα: Κέδρος, σελ. 45.

³¹ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ. 11- 14.

Η επαφή του Αδόλφου Χίτλερ με το κόμμα το οποίο αρχικά ονομαζόταν Γερμανικό Εργατικό Κόμμα, έγινε όταν προσλήφθηκε από τη μυστική υπηρεσία του στρατού, ως έμμισθος πληροφοριοδότης, προκειμένου να παρακολουθεί τις συγκεντρώσεις των τοπικών πολιτικών κομμάτων, όλων των αποχρώσεων.³² Μια από αυτές ήταν του Γερμανικού Εργατικού Κόμματος, στο οποίο άκουσε να διατυπώνονται ιδέες που τον εξέφραζαν μέχρι τότε, και αποφάσισε να ενταχθεί διατηρώντας παράλληλα και την θέση του στη Reichswehr.³³ Η άνοδός του υπήρξε πολύ γρήγορη, αναλαμβάνοντας τον Αύγουστο του 1921, την αρχηγία του κόμματος.

Η εμπειρία του Χίτλερ στον πόλεμο όπως αναφέρει μέσα στο *Mein Kampf*, τον δίδαξε τον τεράστιο ρόλο που διαδραματίζει η προπαγάνδα στην επιβίωση ενός έθνους.³⁴ Επιπλέον, στις 19 Μαΐου 1919, Ο Χίτλερ υπό τον λοχαγό Karl Mayr, είχε αναλαμβάνει το κομμάτι της «επιμόρφωσης» του στρατού, μέσω κάποιων σεμιναρίων έτσι ώστε να ασκήσουν αντιπολυσεβίικη προπαγάνδα και να εγείρουν το εθνικιστικό αίσθημα. Εκεί ανακάλυψε τυχαία ουσιαστικά, το μεγάλο ταλέντο του δημεγέρτη, δίνοντας διαλέξεις για θέματα όπως «*Συνθήκες Ειρήνης και Ανοικοδόμηση*» και «*Μετανάστευση*». Στα πλαίσια αυτών των σεμιναρίων, ο Αδόλφος για πρώτη φορά κάνει λόγο για το «εβραϊκό πρόβλημα» σε μια ομιλία του σχετικά με τον καπιταλισμό.³⁵

Η μετονομασία του κόμματος σε Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα (NSDAP), έλαβε χώρα τον Φεβρουάριο του 1920, προκειμένου να συνδυάζει τόσο ένα εθνικιστικό όσο και ένα σοσιαλιστικό προφίλ. Εν συνεχεία, στην παρουσίαση του προγράμματός του, στις 24 Φεβρουαρίου 1920, σε μια συγκέντρωση που έλαβε χώρα στο *Hofbräuhaus*, μια από τις μπουραρίες του Μονάχου, αναδείχτηκαν τα τρία συστατικά στοιχεία με τα οποία ξεκίνησε η ρητορική μίσους του κόμματος: τον εθνικισμό, τον αντισημιτισμό και τον αντικαπιταλισμό. Μεταξύ των 25 σημείων που αποτέλεσαν το κομματικό πρόγραμμα, γίνεται άμεση αναφορά στο σημείο 23 για τον απόλυτο έλεγχο του Τύπου, της τέχνης αλλά και της λογοτεχνίας, αναφέροντας χαρακτηριστικά:³⁶ «*Η έκδοση εφημερίδων οι οποίες δεν θα συμβάλλουν στην προώθηση του γερμανικού πνεύματος, θα πρέπει να απαγορευτούν. Επιζητούμε τη νομική δίωξη όλων των ρευμάτων στην τέχνη και στη*

³² Χίτλερ Αδόλφος, 2006, *Ο Αγών Μου*, μεταφ. Προεστίδης Λεωνίδας, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, σελ. 50- 51.

³³ Kershaw Ian. 2005. *Χίτλερ, 1889-1936: Υβρις*, μεταφ. Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα: Εκδόσεις Scripta, σελ. 152- 4.

³⁴ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ. 11- 14.

³⁵ Kershaw Ian. 2005. *Χίτλερ, 1889-1936: Υβρις*, μεταφ. Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα: Εκδόσεις Scripta, σελ. 150-1.

³⁶ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ. 16.

λογοτεχνία, οι οποίες διαφθείρουν τη ζωή του έθνους, καθώς και των πολιτιστικών δράσεων που παραβιάζουν την πιο πάνω απαίτηση.»

Από την πρώτη στιγμή η συμβολή του Χίτλερ στο κόμμα υπήρξε καθοριστικής σημασίας, καθώς κατάφερε να υπνωτίζει τα πλήθη μέσα από την προσεκτικά σχεδιασμένη χειραγώγηση των φόβων και των επιθυμιών του λαού. Είχε επιβάλλει την εικόνα του μεσσία ο οποίος μέσα από την δυναμική του παρουσία και αποφασιστικότητα, θα έφερνε πίσω μια ισχυρή Γερμανία, θα τιμωρούσε όσους είχαν «προδώσει» τον πληγωμένο γερμανικό λαό και όλα αυτά μέσα από μια ρητορική που εξηγούσε τα προβλήματά του κράτους με συναισθηματική επιχειρηματολογία. Χαρακτηριστικά, ο Kurt Ludecke, ένας πρώην συνεργάτης του Χίτλερ είχε δηλώσει αργότερα, σχετικά με την πρώτη φορά που είχε παρακολουθήσει ομιλία του, πως έδινε την εικόνα ενός άλλου Λούθερ Κινγκ.³⁷ Στα μέσα του 1920 μάλιστα, ο ίδιος ο Χίτλερ σχεδίασε τη σημαία του κόμματος, με τη σβάστικα μέσα σε έναν άσπρο κύκλο, πάνω σε φόντο κόκκινο, προκειμένου να κάνει όσο το δυνατόν μεγαλύτερη οπτική εντύπωση. Όπως περιγράφει και στο *Mein Kampf*, το κόκκινο συμβόλιζε την κοινωνική ιδέα του κινήματος, το λευκό την εθνικιστική ιδέα, και η σβάστικα την νίκη του αντισημιτικού του αγώνα.³⁸

Η πρωτοποριακή σκέψη για την καταστρατήγηση του λαϊκού πνεύματος, έφτανε σε έννοιες όπως η χρήση της αρνητικής διαφήμισης για την προβολή του κόμματος μέσω της συνεχόμενης δημόσιας πρόκλησης αντιπαραθέσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παρουσίαση ακόμα και του αποτυχημένου Πραξικοπήματος της Μπυραρίας, όπου ο Χίτλερ με κάποιους συντρόφους του είχαν προσπαθήσει να καταλάβουν την εξουσία, σαν μια απόδειξη της γενναιότητας και της αποφασιστικότητας του. Μια πράξη η οποία υπό άλλες συνθήκες θα γινόταν αντιληπτή ως μια βίαιη προσπάθεια κατάληψης του πολιτεύματος, αποτέλεσε έναν προπαγανδιστικό θρίαμβο, με την δίκη που ακολούθησε στις 26 Φεβρουαρίου 1924, να λαμβάνει τεράστιες διαστάσεις δημοσιότητες στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό.³⁹

³⁷ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ. 18.

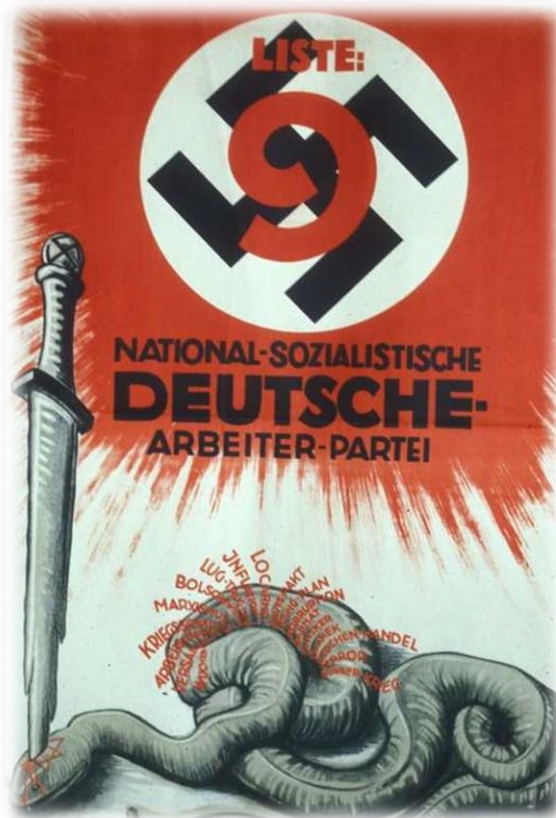
³⁸ Kershaw Ian. 2005. *Χίτλερ, 1889-1936: Υβρις*, μεταφ. Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα: Εκδόσεις Scripta, σελ. 496- 7.

³⁹ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ.33

2.2.1. Η Προεκλογική Προπαγάνδα, 1930- 1933

Η προπαγάνδα του κόμματος το διάστημα 1930- 1933, διαδραμάτισε σίγουρα πολύ σημαντικό ρόλο στην τελική εκλογική του νίκη. Το 1930, η ναζιστική προπαγάνδα ελεγχόταν από το τμήμα προπαγάνδας του κόμματος, το οποίο είχε αναλάβει ο Γκαίμπελς, κατόπιν εντολής του Χίτλερ, από τις 27 Απριλίου 1930.⁴¹ Η επιλογή αυτή δεν ήταν τυχαία, αλλά ακολούθησε τον αρχικό διορισμό του Γκαίμπελς ως γκαουλάιτερ του Βερολίνου, από το 1926, στο διάστημα του οποίου ο Χίτλερ τον ξεχώρισε για τις ικανότητές του.

Τα επόμενα τρία χρόνια, η ναζιστική προπαγάνδα έγινε ιδιαίτερος αποτελεσματική και προσεγμένη. Οι πιο καινοτόμες ιδέες και τεχνικές της εποχής εκείνης, υιοθετήθηκαν από τον

Αυτή η ζωντανή αφίσα από το Ράιχσταγκ στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1930, συνοψίζει τη ναζιστική ιδεολογία σε μια ενιαία εικόνα. Ένα ναζιστικό ξίφος σκοτώνει ένα φίδι και η λεπίδα περνά μέσα από ένα κόκκινο αστέρι του Δαβίδ. Οι κόκκινες λέξεις που σχηματίζονται πάνω από το φίδι αναγράφουν: τοκογλυφία, Βερσαλλίες, ανεργία, πόλεμος, ενοχή, ψέμα, μαρξισμός, μπολσεβικισμός, προδοσία, πληθωρισμός, Λοκάρνο, Σύμφωνο Dawes, διαφθορά, Barmat, Kutistker, Sklarek [τα τρία τελευταία ήταν ονόματα Εβραίων που εμπλέκονταν σε μεγάλα οικονομικά σκάνδαλα], πορνεία, τρομοκρατία, εμφύλιος πόλεμος.

⁴⁰ Χίτλερ Αδόλφος. 2006, *Ο Αγών Μου*, μεταφ. Προεστίδης Λεωνίδα, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, σελ. 55.

⁴¹ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ 54.

προπαγανδιστικό μηχανισμό του κόμματος, όπως η χρήση του Τύπου και οι από αέρος ρίψεις φυλλαδίων.⁴² Μέσα από την οργανωμένη δράση του το κόμμα κατάφερε παράλληλα με την προπαγάνδα που ασκούσε, να σιωπά και τις αντίθετες φωνές, όπως το χαρακτηριστικό περιστατικό το οποίο έλαβε χώρα τον Δεκέμβριο του 1930, όπου διαδηλώσεις του ναζιστικού κόμματος εκδηλώθηκαν, οργανωμένες από τον ίδιο τον Γκαίμπελς, προκειμένου να εμποδίσουν την προβολή του αμερικανικού αντιπολεμικού φιλμ *Ουδέν Νεότερον από το Δυτικό Μέτωπο* που θα λάμβανε χώρα στο Βερολίνο, εξαιτίας του ότι το περιεχόμενό του, προέβαλλε την γερμανική ήττα, να λαμβάνει χώρα στο μέτωπο και όχι σαν αποτέλεσμα του γνωστού «πισώπлатου μαχαϊρώματος» που αποτελούσε βασικό τμήμα της ναζιστικής προπαγάνδας.⁴³

Συγκεκριμένες και πολύ λεπτομερείς περιγραφές και οδηγίες, δίνονταν σχετικά με τα θέματα και τα σλόγκαν που θα χρησιμοποιούνταν από τον προπαγανδιστικό μηχανισμό στο κάθε στάδιο. Επιπλέον, επιλέγονταν από το κόμμα σημαντικοί ομιλητές, οι οποίοι αποφασίζονταν το που θα δώσουν τις ομιλίες τους, ανάλογα με τις αποφάσεις των γκαουλάιτερ του κόμματος, καθένας από τους οποίους είχε αναλάβει την προπαγάνδα στη δική του περιφέρεια.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα απόσπασμα από τις κατευθυντήριες γραμμές, τις οποίες είχε αποστείλει το κεντρικό γραφείο προπαγάνδας του κόμματος, σχετικά με τις εκλογές τον Απρίλιο του 1932, και το οποίο είχε υπογράψει ο ίδιος ο Γκαίμπελς. Μεταξύ άλλων, τόνιζε την ανάγκη χρησιμοποίησης ενός ισχυρού σλόγκαν όπως «Αυτοί που επιθυμούν τα πάντα να μείνουν όπως είναι, να ψηφίσουν τον Χίντενμπουργκ. Αυτοί που θέλουν τα πάντα να αλλάξουν, να ψηφίσουν τον Χίτλερ».⁴⁴ Εν συνεχεία, ακολουθούσαν οδηγίες σχετικά με τις αφίσες τις οποίες θα επέλεγαν για την προώθηση του προσώπου του Χίτλερ. Συγκεκριμένα ανέφεραν: «Η αφίσα του Χίτλερ θα απεικονίζει μια γοητευτική εικόνα του Χίτλερ, πάνω σε ένα εντελώς μαύρο φόντο. Σύμφωνα με τις οδηγίες του ίδιου του Χίτλερ, η εν λόγω αφίσα θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί κατά τις τελευταίες ημέρες της προεκλογικής καμπάνιας,. Η εμπειρία έχει δείξει πως κατά τη διάρκεια των ημερών εκείνων, υπάρχει μια ποικιλία από έγχρωμες αφίσες, και αυτή η αφίσα με το εντελώς μαύρο φόντο, θα έρχεται σε αντίθεση με τις υπόλοιπες και έτσι θα επιφέρει καταπληκτικά αποτελέσματα στις μάζες...»⁴⁵

⁴² Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ 73.

⁴³ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 12-13

⁴⁴ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ 73.

⁴⁵ Ο.π.

Η αφίσα του Χίτλερ σε μαύρο φόντο, εκλογές, 1932.

Επιπλέον οδηγίες, αφορούσαν την εναλλαγή στην εικόνα του Χίτλερ, κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής. Για παράδειγμα, δινόταν συγκεκριμένη ημερομηνία κατά την οποία θα έπρεπε να παρουσιάσουν τον Χίτλερ σαν πολιτικό, τον Χίτλερ σαν άνθρωπο, τον Χίτλερ σαν μαχητή και ούτω καθεξής, επιλέγοντας αντιστοίχως κάθε φορά, να τονίσουν στις αφίσες διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Ένας από τους πιο διάσημους καλλιτέχνες πίσω από τη ναζιστική προπαγάνδα, ήταν ο Hans Schweitzer, γνωστός ως «Mjolnir». Αυτή η αφίσα, αποτελεί μια δική του δημιουργία και απεικονίζει έναν άντρα των SA, δίπλα από έναν στρατιώτη. Το κείμενο γράφει: «Η εγγύηση της γερμανικής στρατιωτικής δύναμης!». Η αφίσα αυτή, χρησιμοποιήθηκε στις προεδρικές εκλογές τους 1932.

Επιπλέον, βασικό θέμα το οποίο αναφερόταν κατ'επανάληψη, ήταν πως το ναζιστικό, ήταν το μόνο κόμμα το οποίο κατάφερε να καλύψει το κενό μεταξύ της εργατικής και της ανώτερης τάξης. Κλασικό παράδειγμα τέτοιας προπαγάνδας, αποτελούσε ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπιζαν τον τέταρτο γιο του Κάιζερ, τον Πρίγκιπα August-Wilhelm, σαν ομιλητή. Πάντοτε τον ζευγάρωναν με έναν «καθημερινό άνθρωπο», συνήθως κάποιον εργάτη ή κάποιον γεωργό.⁴⁶

Επιπλέον, ενώ όπως αναφέραμε αρχικά το αντικαπιταλιστικό πνεύμα ήταν έντονο στη ναζιστική ρητορική, εν συνεχεία, ο Χίτλερ επιθυμούσε να έχει καλές σχέσεις με τους ισχυρούς

παράγοντες της χώρας, που ήταν απαραίτητοι προκειμένου να χρηματοδοτούν όλη αυτή την προπαγάνδα αλλά και την οργάνωση του κόμματος. Έτσι σταδιακά, προσπάθησε να εξομαλύνει τις ριζοσπαστικές θέσεις του κόμματος. Χαρακτηριστική είναι η ομιλία του, τον Ιανουάριο του 1932, η οποία έλαβε χώρα στο Σύλλογο Βιομηχάνων, στο Ντίσελντορφ, όπου μεταξύ άλλων δήλωσε πως το γερμανικό έθνος είναι εργατικό και πως τόσο το εργατικό δυναμικό όσο και η βιομηχανία, για να αποδώσουν καρπούς θα πρέπει πρώτα να διασφαλιστούν οι πολιτικές προϋποθέσεις.

Όλη αυτή η λεπτομερώς σχεδιασμένη προπαγάνδα, συνδυαστικά με τους εξωγενείς παράγοντες που έχουν αναφερθεί, οδήγησαν σταδιακά στην άνοδο του Τρίτου Ράιχ. Ενδεικτικά

⁴⁶ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books, σελ 80.

είναι τα νούμερα που καταδεικνύουν την ταχύτητα με την οποία έλαβε χώρα η πολιτική εγκόλπωση του ναζιστικού κόμματος στη γερμανική κοινωνία. Συγκεκριμένα το 1928, η δυναμική του κόμματος μεταφραζόταν σε 810.127 ψηφοφόρους, ενώ τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1932, ο αριθμός αυτός εκτοξεύθηκε στους 13.765.781 ψηφοφόρους.⁴⁷ Αρκεί στο σημείο αυτό να θυμηθούμε πως μέχρι το 1920, το κόμμα του Χίτλερ βρισκόταν στο περιθώριο της πολιτικής.⁴⁸

Στις 19 Αυγούστου 1934 και αφού είχε προηγηθεί ο θάνατος του Χίντενμπουργκ, διεξήχθη δημοψήφισμα με στόχο την ανάδειξη του επόμενου ηγέτη του κράτους. Εκεί παρατηρήθηκε πως η εκδήλωση λατρείας προς τον Χίτλερ δεν γνώριζε πλέον όρια. Χαρακτηριστικό ήταν το σύνθημα που προσφωνούσαν οι οπαδοί του: «Ο Χίτλερ για τη Γερμανία, όλη η Γερμανία για τον Χίτλερ». Επιπλέον, αξιοσημείωτη είναι και η προπαγάνδα που ανέπτυξε ο Γκαίμπελς για την «Νύχτα των Μεγάλων Μαχαιριών», η οποία τάχιστα οδήγησε στην ενίσχυση της ιδέας πως ο Χίτλερ αποτελούσε τον άνθρωπο που έσωσε για ακόμη μια φορά τη Γερμανία.

Δύο μήνες μετά την ανάληψη του αξιώματος του καγκελάριου της Γερμανίας από τον Χίτλερ, ο μυθιστοριογράφος Τόμας Μαν έγραφε στο ημερολόγιό του ότι είχε γίνει μάρτυρας ενός είδους επανάστασης που πρώτη φορά έβλεπε, η οποία «δεν στηριζόταν σε ιδέες, ήταν ενάντια στην ελευθερία, στην αλήθεια και στη δικαιοσύνη». Το κοινό «κάθαρμα» είχε αναλάβει την εξουσία, «συνοδευόμενο από τις μάζες που πανηγύριζαν».⁴⁹ Ο φιλελεύθερος Γερμανός ιστορικός Φρίντριχ Μάινεκε εξετάζοντας την ίδια περίοδο διατύπωσε την άποψη πως ο Χίτλερ αφού είχε οδηγήσει τη Γερμανία στην καταστροφή, ο ναζισμός προέκυψε ως αποτέλεσμα ενός ηθικού εκφυλισμού στον οποίο αδαείς και ρηχοί τεχνικοί, *Machtmenschen*, υποστηριζόμενοι από τη μάζα της κοινωνίας που διψούσε για έντονες συγκινήσεις, είχαν θριαμβεύσει σε βάρος ισορροπημένων και λογικών ανθρωπιστών, *Kulturmenschen*.⁵⁰

Η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία και η μετατροπή της Γερμανίας σε ένα ολοκληρωτικό καθεστώς, δεν ήταν αποτέλεσμα των ξεχωριστών ιδεών που παρουσίαζε αλλά υπήρξε εν πολλοίς ο συνδυασμός δύο βασικών παραγόντων. Πρώτον, τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα στη Γερμανία τα οποία αναλύσαμε παραπάνω, έφτασαν στην κορύφωσή τους με το χρηματιστηριακό

⁴⁷ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 8-9.

⁴⁸ Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 7.

⁴⁹ Tomas Mann, *Diaries 1918- 1939*, επιλογή και πρόλογος από τον Hernian Kesten, μτφρ. από τα γερμανικά: Richard and Clara Winston (New York: H. N. Abrams, 1982), σ. 136.

⁵⁰ Friedrich Meinecke, *Die deutsche Katastrophe* (Wiesbaden: Brockhaus, 1946), μτφρ. στα αγγλικά *The German Catastrophe* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1950).

κραχ του 1929, που αποτέλεσε έναν οικονομικό θάνατο για τη Γερμανία, και είχε σαν αποτέλεσμα την απέλπιδα στροφή του λαού σε πιο ακραίες πολιτικές επιλογές και δεύτερον η ίδια η εικόνα του κόμματος, το οποίο ήταν το πιο δυναμικό, το πιο ανηλεές και το πιο βίαιο από τις άλλες περιθωριακές ομάδες.⁵¹ Η εικόνα του αυτή, δεν υπήρξε ένα τυχαίο αποτέλεσμα, αλλά εντέχνως προωθήθηκε μέσω της ναζιστικής κομματικής προπαγάνδας και εκάστοτε προσαρμόστηκε προκειμένου να ενισχύσει τον πολυσυλλεκτικό του χαρακτήρα. Άλλο ένα σημαντικό στοιχείο το οποίο συνετέλεσε στην άνοδο και τελικά την εκλογική νίκη του NSDAP, ήταν και η εν πολλοίς έλλειψη εναλλακτικών επιλογών για τους Γερμανούς πολίτες.⁵² Απέναντι στο χιτλερικό μόρφωμα δεν υπήρχε φωνή αντιπάλου η οποία να εκθέτει εναλλακτικές βιώσιμες λύσεις και πολύ περισσότερο, να δημιουργεί τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις ενός εθνικού οράματος ανοικοδόμησης και εθνικής αξιοπρέπειας.

Πολλά κόμματα προσπάθησαν να αντιπαρατεθούν απέναντι στο ναζιστικό κόμμα υιοθετώντας παρόμοιες πολιτικές. Εντούτοις όπως αναφέραμε, η εικόνα του δυναμισμού του NSDAP ήταν απaráμιλλη. Από την άλλη, η βίαιη ρητορική των κομμουνιστών που υποσχόταν την καταστροφή του καπιταλισμού και τη δημιουργία μιας Σοβιετικής Γερμανίας, τρομοκράτησε τους μεσοαστούς της χώρας, οι οποίοι γνώριζαν τι είχε συμβεί στους ομολόγους τους στη Ρωσία μετά το 1918 και οι οποίοι στράφηκαν στους ναζιστές. Ο μεγαλύτερος φόβος δεν προερχόταν τόσο από εξωτερικές απειλές, όπως οι ανταγωνιστικές σχέσεις με την Γαλλία και η αυξανόμενη εχθρότητα προς την Βρετανία, αλλά πολύ περισσότερο από την ανησυχία μιας παρακείμενης φθοροποιού επίδρασης της σοσιαλδημοκρατίας, αλλά και της διάβρωσης της εθνικής ταυτότητας μέσα στο διεθνικό περιβάλλον του γερμανικού κράτους.

2.2.2. Η Λατρεία του Ηγέτη

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 η λατρεία του Χίτλερ είχε αποκτήσει ήδη τεράστιες διαστάσεις εντός του κόμματος, αλλά τώρα μεταφερόταν στο έθνος, χρησιμοποιώντας όλα τα μέσα που είχε στη διάθεσή του το κράτος και προωθώντας την, όχι μόνο με λέξεις και εικόνες, αλλά και με αναρίθμητους μικρούς συμβολικούς τρόπους. Μάλιστα, μετά τον Μάρτιο του 1933, ο Χίτλερ ανακηρύχθηκε επίτιμος δημότης σε πολλές πόλεις, ενώ μετά τα τέλη του ίδιου έτους, οι

⁵¹ Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 7.

⁵² Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 8-9.

κεντρικές πλατείες σχεδόν όλων των γερμανικών πόλεων, είχαν μετονομαστεί σε *Adolf -Hitler- Platz*. Στις 20 Απριλίου του ίδιου έτους, όταν ο Χίτλερ έκλεινε τα 44 του χρόνια, σε όλες τις πόλεις πραγματοποιήθηκαν εορτασμοί που περιλάμβαναν σημαιοστολισμούς σε διάφορα σημεία καθώς και σε μέσα μεταφοράς και γιρλάντες στα σπίτια.⁵³

Η τελετουργία της οργάνωσης των συλλαλητηρίων, ήταν ένα σημαντικό στοιχείο στην προβολή της λατρείας του Φύρερ, και μέρος του μηχανισμού της γκεμπελικής προπαγάνδας.⁵⁴ Μερικές από τις πιο έντονες και δημοφιλείς εικόνες του Χίτλερ μέχρι σήμερα, είναι εκείνες οι οποίες έλαβαν χώρα στα κομματικά συνέδρια της Νυρεμβέργης. Χιλιάδες πολίτες συνέρρεαν, αδημονώντας να ακούσουν τον Χίτλερ. Τα κομματικά αυτά συνέδρια βιντεοσκοπούνταν και συχνά χρησιμοποιούνταν ως προπαγανδιστικό υλικό, προκειμένου να δείξουν στα άλλα κράτη την ανάκαμψη που ακολούθησε το έθνος μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, τη μαζική υποστήριξη από το λαό, καθώς και την ενότητα που είχαν συνδιαμορφώσει τη Γερμανία του Χίτλερ.

Τα συνέδρια αυτά ήταν σχεδόν θεατρικά σκηνοθετημένα, προκειμένου να αποδίδουν το μέγιστο ψυχολογικό αποτέλεσμα.⁵⁵ Η σημασία της προβολής της εθνικής ενότητας, εξηγεί και για ποιο λόγο οι «Στιγμές του Έθνους» (*Stunden der Nation*), οργανώνονταν επαναλαμβανόμενα, όταν οι ναζιστικοί λόγοι, μπορούσαν να μεταδοθούν ταυτοχρόνως σε ολόκληρο το Ράιχ. Μέσα από όλα αυτά τα επικοινωνιακά τεχνάσματα, όπου ο κάθε πολίτης έχανε την ατομικότητά του μέσα στη λαϊκή μάζα, επιτυγχανόταν ένα είδος μεταμόρφωσης, την οποία ο Γκέμπελς περιέγραφε μέσα από την πασίγνωστη φράση του: «Από ένα μικρό σκουλήκι σε κομμάτι ενός μεγάλου δράκου».⁵⁶ Προστέθηκαν νέες ημέρες αργίας και γιορτές, στις οποίες περιλαμβάνονταν τα γενέθλια του Χίτλερ στις 20 Απριλίου, και η επέτειος του πραξικοπήματος του 1923 στις 9 Νοεμβρίου. Σε όλη τη Γερμανία άλλαξαν τις ονομασίες οδών οι οποίες έγιναν ξαφνικά ανεπιθύμητες ή ενοχλητικές, επειδή θύμιζαν το δημοκρατικό παρελθόν, και τις αντικατέστησαν με ονομασίες προς τιμήν του Χίτλερ και άλλων ναζιστών ηγετών ή ηρώων.

Στόχος της προπαγανδιστικής ρητορικής που προήγαγε ο Γκαίμπελς ήταν η σύγκριση του Χίτλερ με τον Μπίσμαρκ. Από την άλλη πλευρά, ο Υπουργός Παιδείας της Βαυαρίας, Χανς Σεμ, χαρακτήριζε τον Χίτλερ ως καλλιτέχνη και αρχιμάστορα, που χαρίστηκε από τον θεό στο λαό,

⁵³ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ 87.

⁵⁴ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 7.

⁵⁵ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ 88.

⁵⁶ Ο.π.

προκειμένου ο τελευταίος να μπορέσει να πάρει μία νέα όψη που θα αντιπροσωπεύει την τελική του μορφή μετά από γεγονότα δύο χιλιάδων ετών.

Την 13η Ιουλίου του 1933 καθιερώθηκε θεσμικά η προσφώνηση «Χάιλ Χίτλερ», την οποία ήταν υποχρεωμένοι να προσθέτουν στην αλληλογραφία τους όλοι οι υπάλληλοι του κράτους. Επιπροσθέτως, η παραπάνω προσφώνηση είχε ενταχθεί στην καθημερινότητα του λαού, πράγμα που καταδεικνύει το αίσθημα λατρείας που επικρατούσε, ενώ συχνά συνοδευόταν από την ανύψωση του δεξιού χεριού, πράξη που ακολουθούταν και υποχρεωτικά κατά το άκουσμα του εθνικού ύμνου ή του τραγουδιού του Χορστ Βέσελ. Μάλιστα στο σχετικό διάταγμα, αναφερόταν πως όποιος δεν ακολουθήσει το συγκεκριμένο τελετουργικό, θα θεωρηθεί ύποπτος απέναντι στο καθεστώς. Με αυτό τον τρόπο, θα επιτυγχανόταν όχι μόνο η αλληλεγγύη μεταξύ των υποστηρικτών του καθεστώτος, αλλά και η απομόνωση όσων κρατούν αποστασιοποιημένη στάση.⁵⁷

Κατά τη δεύτερη συγκέντρωση του Ναζιστικού Κόμματος στη Νυρεμβέργη το 1934 η λατρεία προς τον Χίτλερ γνώρισε τη μέγιστη εκδήλωσή της, με 250 χιλιάδες ανθρώπους να συγκεντρώνονται σε έναν ειδικά διαμορφωμένο για την περίπτωση, σιδηροδρομικό σταθμό. Σκηνές στήθηκαν για τους συμμετέχοντες γύρω από το συνέδριο, παράλληλα με προμήθειες για τη σίτισή τους. ένα σύνολο τελετουργικών εκδηλώσεων έλαβαν χώρα, όπως ομιλίες, χορωδίες και παρελάσεις με δαυλούς, ενώ σε μια από τις πιο «ιερές» στιγμές της τελετής, το «λάβαρο του αίματος», η σημαία που είχε χρησιμοποιηθεί στο πραξικόπημα της μπιραρίας το 1923, καθαγιαζόταν τελετουργικά και άγγιζε τις νέες σημαίες για να τους μεταβιβάσει την αύρα της βίαιης πάλης και της αιματηρής θυσίας για την υπόθεση.⁵⁸

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια αναφορά που παρατίθεται από τον Γουίλιαμ Λ. Σίλερ, έναν Αμερικανό ανταποκριτή, ο οποίος παρακολουθώντας για πρώτη φορά το συνέδριο του ναζιστικού κόμματος, εντυπωσιάστηκε αναφέροντας χαρακτηριστικά: «Αρχίζω να κατανοώ, νομίζω, μερικούς από τους λόγους, της εκπληκτικής επιτυχίας του Χίτλερ» ενώ εν συνεχεία αναφέρει:

«Μιμείται συνάθροιση καθολικής εκκλησίας και επαναφέρει τη λαμπρότητα, την έξαψη και το μυστικισμό, στη μονότονη ζωή των Γερμανών του 20^{ου} αιώνα. Η έναρξη της συγκέντρωσης

⁵⁷ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*, μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 124.

⁵⁸ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*, μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 124.

σήμερα το πρωί στην Αίθουσα Λούιτπολντ στα περίχωρα της Νυρεμβέργης ήταν κάτι περισσότερο από πανέμορφο θέαμα. Είχε κάτι από τον μυστικισμό και το θρησκευτικό πάθος της λειτουργίας του Πάσχα ή των Χριστουγέννων σε έναν μεγαλοπρεπή γοτθικό καθεδρικό ναό. (...) Μπλέχτηκα σε ένα πλήθος δέκα χιλιάδων υστερικών που στριμώχνονταν μπροστά στο ξενοδοχείο του Χίτλερ κραυγάζοντας: «Θέλουμε τον Ηγέτη μας.» Τα πρόσωπα των ανθρώπων, κυρίως των γυναικών, όταν ο Χίτλερ εμφανίστηκε τελικά στο μπαλκόνι για μια στιγμή, με σοκάρισαν λιγάκι. Μου θύμιζαν την τρελή έκφραση που είδα κάποτε στο πρόσωπο μερικών περιπλανώμενων πιστών της Εκκλησίας της Πεντηκοστής σε μια απομονωμένη και υπανάπτυκτη περιοχή της Λουιζιάνα. Τον κοίταζαν σαν να ήταν ο Μεσσίας, τα πρόσωπά τους ήταν κάτι το απόκοσμο. Αν ο Χίτλερ είχε μείνει στο μπαλκόνι περισσότερη ώρα, νομίζω ότι πολλές γυναίκες θα είχαν λιποθυμήσει από την έξαψη.»⁵⁹

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, οι εικόνες αυτές αποτελούσαν άριστη πρώτη ύλη για την άσκηση της προπαγάνδας από τον Χίτλερ και τον Γκαίμπελς στο εξωτερικό. Προς αυτό τον στόχο μάλιστα, ο Χίτλερ είχε δώσει εντολή, το συγκεκριμένο συνέδριο να μαγνητοσκοπηθεί από την Λένι Ρήφενσταλ, που όπως θα αναλυθεί εν συνεχεία, συνέβαλε τα μέγιστα στον τομέα του κινηματογράφου στο Τρίτο Ράιχ.

Ωστόσο, όσο επιτυχημένη και αν ήταν η κομματική προπαγάνδα, καθοριστικής σημασίας για τα πρώτα χρόνια, υπήρξαν οι απτές επιτυχίες, οι οποίες συνόδεψαν τα πρώτα χρόνια της πολιτικής καριέρας του Χίτλερ. Τα στοιχεία φέρνουν στο φως εκθέσεις της εξόριστης Εκτελεστικής Επιτροπής του SPD (Sopade), βάσει των οποίων, μέχρι την άνοιξη του 1939, είχε σημειωθεί μια μείωση στην ανεργία, καθώς και μια σειρά από επιτυχίες στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής. Στην εγχώρια διακυβέρνηση, ο Χίτλερ έδινε την αίσθηση να έχει κερδίσει έδαφος όσον αφορά την ανάκαμψη της οικονομίας. Οι βιομηχανικοί εργάτες συνέχισαν να βιώνουν το «οικονομικό θαύμα» με όρους που μεταφράζονταν σε μεγαλύτερα ωράρια και μη ικανοποιητικούς μισθούς, ενώ υποδέχτηκαν θετικά την αποκατάσταση της πλήρους απασχόλησης και τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας για τα πιο φτωχά τμήματα του λαού.⁶⁰ Η μεσαία τάξη, η οποία είχε τονωθεί ιδιαιτέρως από τη διαδικασία του επανεξοπλισμού, συνέχιζε να υποστηρίζει σφοδρά τον Χίτλερ, τον οποίο έβλεπε σαν τον πατέρα του γερμανικού έθνους.

⁵⁹ Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 124.

⁶⁰ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ 88.

Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική, η προπαγάνδα η οποία εφαρμόστηκε τα πρώτα χρόνια, διαμόρφωσε ένα πρόσωπο φιλειρηνικό, το οποίο όμως την ίδια στιγμή θα διεκδικούσε τα απολεσθέντα, από τις συμφωνίες ειρήνης, γερμανικά εδάφη. Ειδικότερα, οι πρώτοι προσεταιρισμοί εδαφών που μεταφράστηκαν σε καθόλου ή πολύ μικρές στρατιωτικές απώλειες, καλλιέργησαν ακόμα περισσότερο εκείνο το πρόσωπο της στρατιωτικής ιδιοφυΐας.

2.1.5. Η Προπαγάνδα στη Θεωρία του Χίτλερ

Ο Αδόλφος Χίτλερ, αρχηγός του ναζιστικού κόμματος, φωτογραφίζεται από τον Heinrich Hoffmann, τον προσωπικό του φωτογράφο, τη στιγμή που κάνει πρόβα τον λόγο που επρόκειτο να εκφωνήσει αργότερα στον γερμανικό λαό, ενώ χρησιμοποιεί πλήθος από χειρονομίες και εκφράσεις, χαρακτηριστικά της δυναμικής του παρουσίας μπροστά στο λαό αλλά και της έμφασης που έδινε στη σημασία της εικόνας του σαν public persona. Είχε ζητήσει από τον Hoffmann να διαγράψει τα αρνητικά των φωτογραφιών, εκείνος τον παράκουσε και έτσι οι φωτογραφίες δημοσιεύτηκαν τελικά στα απομνημονεύματά του με τίτλο «Ο Χίτλερ ήταν Φίλος μου».

Φέρνοντας στη μνήμη μας τις χαρακτηριστικότερες εικόνες του Χίτλερ ως τον δικτάτορα της Γερμανίας, αυτομάτως προσωποποιούμε μέχρι ενός σημείου τουλάχιστον το ναζισμό και διαμορφώνουμε την αντίληψη πως η μελέτη του προσώπου, θα μας αποκάλυπτε και τη μελέτη της ιδεολογίας. Αυτό το γεγονός πέρα από θρίαμβο- εν προκειμένω- των ναζιστών προπαγανδιστών, αποτελεί και ένα επιχείρημα προσχηματικού τύπου για τα έθνη που ενέκριναν ή υπέμειναν

απολυταρχικούς ηγέτες, στρέφοντας την προσοχή του μελετητή, μακριά από τα πρόσωπα, τις ομάδες ή τους θεσμούς που τους στήριξαν και εν πολλοίς τους διατήρησαν στην εξουσία. Εντούτοις, δεν μπορούμε να μην εξετάσουμε βασικές πτυχές του προσώπου που διαδραμάτισε τον πρωταγωνιστικό ρόλο στην άνοδο και την εξέλιξη του γερμανικού ναζιστικού καθεστώτος, που δεν ήταν άλλο από εκείνο του Αδόλφου Χίτλερ.

Αυστριακός στην καταγωγή, γεννήθηκε στις 20 Απριλίου 1988, στο Μπραουνάου Αμ Ιν, ενώ στην ηλικία των τριών χρόνων, μετακόμισε με την οικογένειά του στο Πάσσαου, όπου και απέκτησε τη χαρακτηριστική βαυαρική του διάλεκτο, η οποία επρόκειτο να αποτελέσει χαρακτηριστικό γνώρισμα των ομιλιών του, σε όλη τη διάρκεια της ζωής του.⁶¹ Ο μελλοντικός δικτάτορας ήδη από πολύ μικρή ηλικία, ήρθε σε επαφή με το γερμανικό εθνικισμό, καθώς στα εννέα του χρόνια μετακόμισε στο Λέοντινγκ, μια επαρχιακή πόλη του Linz, με ένα πολύ μεγάλο μέρος του πληθυσμού του, να αποτελείται από Γερμανούς εθνικιστές.⁶²

Η ενηλικίωσή του θα τον βρει στη Βιέννη, όπου θα προσπαθήσει για δεύτερη φορά ανεπιτυχώς, να πραγματοποιήσει το όνειρό του, την εισαγωγή του στην Ακαδημία Καλών Τεχνών.⁶³ Ο διαμορφωτικός ρόλος ωστόσο των χρόνων της Βιέννης, δεν περιορίστηκε στην ιδεολογική μονομέρεια και τη ναζιστική ιδεολογία που καλλιεργήθηκαν στο μυαλό του νεαρού τότε αποτυχημένου ζωγράφου. Πολύ περισσότερο και σημαντικό ρόλο, διαδραμάτισαν τρία πρόσωπα, τα οποία τον καιρό εκείνο πρωταγωνιστούσαν στη ζωή της Βιέννης. Αυτά ήταν ο *Lanz von Liebenfels*, ο *Georg Ritter von Schönerer* και ο *Karl Lueger*.⁶⁴

Ο Georg Ritter von Schönerer, υπήρξε ένας Αυστριακός πολιτικός, ιδρυτής του Παγγερμανικού Κόμματος το 1885, ο οποίος αποτέλεσε χαρακτηριστικό παράδειγμα αντισιμιτισμού, πάνω στον οποίο εν πολλοίς στήριξε και την πολιτική του καριέρα, αποκτώντας ιδιαίτερη δημοφιλία, κυρίως στους κύκλους των κατώτερων κοινωνικών τάξεων της Βιέννης καθώς και σε φοιτητικές παρατάξεις (*Burschenschaften*), φιλελεύθερων και εθνικιστικών πεποιθήσεων.⁶⁵ Υπήρξε πολέμιος του καθολικισμού, εμπλεκόμενος στο κίνημα *Los von Rom* μετά το 1898, κυρίως για λόγους που εδράζονταν στις εθνικιστικές και όχι στις θρησκευτικές του

⁶¹ Keller, Gustav (2010). *Der Schüler Adolf Hitler: die Geschichte eines lebenslangen Amoklaufs [The Student Adolf Hitler: The Story of a Lifelong Rampage]* (in German). Münster: LIT. ISBN 978-3-643-10948-4. p. 15.

⁶² Kershaw Ian. 2005. *Χίτλερ, 1889-1936: Υβρις*, μεταφ. Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα: Εκδόσεις Scripta, σελ. 28- 9.

⁶³ Ο. π., σελ. 40- 1.

⁶⁴ Χίτλερ Αδόλφος. 2006, *Ο Αγών Μου*, μεταφ. Προεστίδης Λεωνίδας, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, σελ. 14.

⁶⁵ Encyclopedia Britannica: *Georg, Ritter von Schönerer, Austrian Politician*, ανακτήθηκε από: <http://www.britannica.com/biography/Georg-Ritter-von-Schonerer>, (προσπελάστηκε 10/10/2015).

πεποιθήσεις.⁶⁶ Ο Schönerer υπερασπιζόταν την ιδέα της ένωσης του αυστριακού με το γερμανικό κράτος, και επιπλέον, εξυμνούσε τις αρετές της βίλχελμινικής περιόδου. Υπερασπιζόταν την κυριαρχία του ριζοσπαστικού γερμανικού εθνικισμού, που ισοδυναμούσε με την ανωτερότητα για ό,τι είναι γερμανικό, την κοινωνική μεταρρύθμιση, την αντιφιλελεύθερη λαϊκή δημοκρατία καθώς όπως αναφέρθηκε και τον αντισημιτισμό. Επιπλέον, τόσο ο προφορικός χαιρετισμός *Heil* ήταν δημοφιλής ανάμεσα στους οπαδούς του παγγερμανισμού ήδη από το 1900, ενώ η προσφώνηση *Φύρερ* απονεμήθηκε στον Schönerer από τον ίδιο, ο οποίος πίστευε πως ήταν ο αρχηγός των Αυστριακών Γερμανών και χρησιμοποιήθηκε από τους συνεχιστές του.⁶⁷ Ωστόσο, παρά τις επιρροές που αδιαμφισβήτητα δέχθηκε ο Αδόλφος από τον Schönerer, δεν ακολούθησε μια στείρα μίμηση και αποδοχή του προγράμματός του και των μεθόδων του. Αντιθέτως, διατήρησε μια κριτική στάση, επικρίνοντάς τον σε τρία κατά κύριο λόγο σημεία. Το πρώτο, ήταν η ανάμειξή του σε ένα «στείρο» κοινοβουλευτισμό, το δεύτερο ήταν η επίθεση στον καθολικισμό και το τρίτο και σημαντικότερο κατ' αυτόν σημείο, ήταν η παραμέληση των μαζών.

Ο Karl Lueger από την άλλη ήταν ένας «κήρυκας του λαού» ο οποίος εκμεταλλεύθηκε επιτυχημένα αυτό ακριβώς το χαρακτηριστικό. Προκάλεσε την αμέριστη προσοχή του Χίτλερ, ο τρόπος με τον οποίο επιδίωξε την επίτευξη των πολιτικών του στόχων. Μέσα από μια λαϊκίστικη ρητορική και μια εύστοχη δημαγωγία κατάφερε να επιτύχει την άνοδο του «Χριστιανικού Σοσιαλιστικού Κόμματος», συμπλησιάζοντας τον καθολικισμό με την οικονομική δυσπραγία των γερμανόφωνων κατώτερων στρωμάτων των μεσαίων τάξεων, που διακατέχονταν από ένα βαθύ φόβο για την καπιταλιστική φιλελεύθερη οικονομία του *laissez-faire* που τους είχε καταδικάσει στη φτώχεια, τη μαρξιστική σοσιαλδημοκρατία, και τον σλαβικό εθνικισμό.⁶⁸ Ο διορισμός του ως δημάρχου της Βιέννης, από τον Φραγκίσκο Ιωσήφ το 1897, του έδωσε τη δυνατότητα να προβεί στη λήψη μιας σειράς συγκαλυμμένων αντισημιτικών μέτρων, κάτω πάντα από τον μανδύα του καθολικισμού.⁶⁹

Την εποχή εκείνη που ο Αδόλφος έφθασε στη Βιέννη, ο Lueger γνώριζε τεράστια δημοτικότητα. Όπως αναφέρθηκε ωστόσο, παρά το γεγονός πως οι δύο αυτοί άνδρες επέδρασαν καθοριστικά στην διαμόρφωση της πολιτικής φιλοσοφίας του μελλοντικού δικτάτορα, ο

⁶⁶ Encyclopedia Britannica: Georg, Ritter von Schönerer, Austrian Politician, ανακτήθηκε από: <http://www.britannica.com/biography/Georg-Ritter-von-Schonerer>, (προσπελάστηκε 10/10/2015).

⁶⁷ Mommsen, Hans (2003). *The Third Reich between Vision and Reality: New Perspectives on German History 1918–1945*. German Historical Perspectives. Volume 12. Berg Publishers. σελ. 28.

⁶⁸ Kershaw Ian. 2005. *Χίτλερ, 1889-1936 : Υβρις*, μεταφ. Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα: Εκδόσεις Scripta, σελ. 51-2.

⁶⁹ <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007430>, (προσπελάστηκε 10/10/2015).

τελευταίος μέσα από την κριτική του στάση θα λέγαμε πως διδάχθηκε από τα «λάθη» τους και υιοθέτησε τα στοιχεία εκείνα, τα οποία θα μπορούσαν να τον βοηθήσουν στην μετέπειτα επίτευξη των πολιτικών του επιδιώξεων. Έτσι το στοιχείο εκείνο το οποίο γοήτευσε ιδιαίτερα τον Αδόλφο, ήταν ο έλεγχος που ασκούσε ο Lueger στις μάζες, μέσω κυρίως της χρήσης της προπαγάνδας, κάτι που θα το εφάρμοζε αργότερα και ο ίδιος.

Χαρακτηριστικά στο κεφάλαιο του *Mein Kampf* με τίτλο «*Η Προπαγάνδα του Πολέμου*», αναφέρει:⁷⁰

«Από τότε που παρακολουθούσα προσεκτικά όλα τα πολιτικά γεγονότα, είχα επιδειξί τεράστιο ενδιαφέρον για τη δράση της προπαγάνδας. Έβλεπα ότι οι σοσιαλιστικές – μαρξιστικές οργανώσεις κατείχαν και εφάρμοζαν αυτό το μέσο με εκπληκτική ικανότητα. Και σε λίγο συνειδητοποίησα ότι η ορθή χρήση της προπαγάνδας είναι πραγματική τέχνη η οποία προσεκτικά έχει παραμείνει άγνωστη στα αστικά κόμματα. Μόνο το χριστιανοσοσιαλιστικό κίνημα, ειδικά τον καιρό του Λούεγκερ, πέτυχε κάποια ικανότητα σε αυτό το μέσο, στο οποίο χρωστά πολλές από τις επιτυχίες του.»

Η Τρίτη σημαντική επιρροή που δέχτηκε, αφορούσε τον Αυστριακό κιστερκιανό φυλετικό ιδεολόγο Lanz von Liebenfels ο οποίος δημοσίευσε το 1905 το περιοδικό «Ostara» και ο οποίος ακολούθησε την ιδεολογία του αριοσοφιστή Guido von List, ο οποίος προωθούσε την ιδέα της ύπαρξης της άριας γερμανικής φυλής η οποία ήταν προορισμένη να κυριαρχήσει στον κόσμο. Μάλιστα η σβάστικα η οποία τη δεκαετία του 1920 χρησιμοποιήθηκε και από τον Χίτλερ, είχε επιλεγεί από εκείνον, ανάμεσα σε διάφορα αρχαία σύμβολα. Επιπλέον, πρόβαλλε τις ιδέες της φυλετικής καθαρότητας, της φυλετικής πάλης, της δουλείας, της υποχρεωτικής στέρωσης, της σύνθλιψης του σοσιαλισμού, της υποβαθμισμένης θέσης της γυναίκας και άλλες πολλές ιδεολογικές ακρότητες. Η ομοιότητα στις ακραίες ρατσιστικές εκδηλώσεις της ιδεολογίας του Lanz, με τα προγράμματα φυλετικής επιλογής των SS είναι προφανής. Ωστόσο, δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως οι ρατσιστικές φαντασιώσεις του Lanz υπήρξαν το ιδεολογικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο διαμόρφωσε αργότερα ο Αδόλφος την δική του κοσμοθεωρία.⁷¹

⁷⁰ Χίτλερ Αδόλφος. 2006, *Ο Αγών Μου*, μεταφ. Προεστίδης Λεωνίδα, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, σελ. 266.

⁷¹ Kershaw Ian. 2005. *Χίτλερ, 1889-1936 : Ύβρις*, μεταφ. Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα: Εκδόσεις Scripta, σελ. 50-69.

Επιπλέον, μέσα από το *Mein Kampf* ο Αδόλφος αναλύει τη χρηστική αξία που είχε για εκείνον το διάβασμα. Θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε την αντίληψή του ως εξής: διάβαζε μόνο ό,τι είχε αξία για εκείνον. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

«Γνωρίζω ανθρώπους που διαβάζουν πάρα πολύ, το ένα βιβλίο πίσω από το άλλο αλλά δεν θα τους περιέγραφα ως καλούς αναγνώστες...τους λείπει η τέχνη να ξεχωρίζουν τι είναι γι' αυτούς πολύτιμο σε ένα βιβλίο από αυτό που δεν έχει καμία αξία, διότι το διάβασμα από μόνο του δεν έχει σκοπό, αλλά είναι το μέσον για ένα σκοπό...».

Έτσι, τα σημεία στα οποία εστίαζε το ενδιαφέρον του ο Χίτλερ, ήταν εκείνα τα οποία θα όπλιζαν τον λόγο του με επιχειρήματα, θα ενίσχυαν την προπαγανδιστική του ικανότητα και συνολικά θα αποτελούσαν όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, ένα μέσο για την επίτευξη των στόχων του. Οτιδήποτε συμβατικό που δεν ήταν επαναστατικού περιεχομένου και δεν αναφερόταν στην ανατροπή του κατεστημένου, το έβρισκε βαρετό και ανούσιο.⁷²

Ήδη από το *Mein Kampf* ο Χίτλερ είχε αφιερώσει δύο κεφάλαια στη μελέτη και στη λειτουργία της προπαγάνδας. Αν και δεν υπήρξε ένας γνήσιος θεωρητικός των προπαγανδιστικών τεχνικών, εντούτοις αναγνώρισε πολύ γρήγορα την έξαψη στα πρόσωπα των ψηφοφόρων του για την ελπίδα, το όραμα καθώς και την αδυναμία του φόβου για το αύριο. Για τον ίδιο η προπαγάνδα απέκτησε σημασία κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και ταυτόχρονα υποστήριζε την άποψη πως ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που συνετέλεσαν στην ήττα της Γερμανίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν η επιτυχημένη προπαγάνδα των συμμάχων.⁷³ Εντούτοις, στην πραγματικότητα αυτό δεν ίσχυε, καθώς με τα στοιχεία που υπάρχουν από την εποχή εκείνη, η γερμανική προπαγάνδα κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου ήταν πιο επιτυχημένη από εκείνη των Βρετανών.⁷⁴ Μολαταύτα, κατάφερε να εγκαθιδρύσει την άποψη αυτή και να αναπαράγεται στις νέες τάξεις των εθνικοσοσιαλιστών.

Πέρα από την ανάγκη εξάσκησης της προπαγάνδας, υπήρχε και ένα άλλο σημαντικό στοιχείο όσον αφορά τους αποδέκτες αυτής. Ο ίδιος είχε αναπτύξει τη θεωρία του σχετικά με τους αποδέκτες των μηνυμάτων του. Στόχος της ναζιστικής προπαγάνδας δεν ήταν η γερμανική

⁷² CIA File on Hitler, Jewish Virtual Library, ανακτήθηκε από: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/CIAHitler.pdf>, (προσπελάστηκε 10/10/2015).

⁷³ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 10

⁷⁴ Wanderscheck, H. (1936). *“Weltkrieg and Propaganda”*. Berlin: E. S. Mittler & Sohn, σελ. 5.

ιντελιγκέντσια αλλά οι μεσαίες και κατώτερες κοινωνικές τάξεις, χαμηλότερου μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου, τις οποίες αντιμετώπιζε υποτιμητικά. Συγκεκριμένα στο *Mein Kampf* είχε αναφέρει:⁷⁵

«Η δυνατότητα αντίληψης της μεγάλης μάζας είναι πολύ περιορισμένη, η ευφυΐα της μικρή, αλλά η δύναμή της να ξεχνά τεράστια. Σαν συνέπεια αυτών των πραγμάτων, κάθε αποτελεσματική προπαγάνδα πρέπει να περιορίζεται σε πολύ λίγα σημεία και πρέπει να τα επαναλαμβάνει με τη μορφή κοινών συνθημάτων, μέχρι που και το τελευταίο μέλος του κοινού να αντιληφθεί αυτό που θέλεις να αντιληφθείς με το σύνθημά σου. Μόλις προσπαθήσεις να θυσιάσεις αυτό το σύνθημα και προσπαθήσεις να γίνεις πολύπλευρος, η επίδραση θα αρχίσει να διασκορπίζεται, επειδή το πλήθος δεν μπορεί ούτε να χωνέψει ούτε να συγκρατήσει το υλικό που του προσφέρεται. Με αυτόν τον τρόπο το αποτέλεσμα εξασθενεί και στο τέλος ακυρώνεται τελείως.»

Μέσα στα λόγια αυτά διακρίνουμε πως τόσο η απλότητα των μηνυμάτων όσο και η συνεχής επανάληψη αποτέλεσαν τα βασικά σημεία για μια αποτελεσματική προπαγάνδα σύμφωνα με τον ίδιο.

2.4. Ο Έλεγχος της Κοινής Γνώμης

2.4.1. Η Δημιουργία του Υπουργείου Λαϊκής Διαφώτισης και Προπαγάνδας

«Η τέχνη», διακήρυξε ο Γκαίμπελς, «δεν είναι απόλυτη έννοια, αποκτά ζωή μόνο από τη ζωή του λαού». Έτσι, «δεν υπάρχει τέχνη χωρίς πολιτικό προϋδεασμό». Στις 13 Μαρτίου 1933, έλαβε χώρα η ίδρυση του Υπουργείου Λαϊκής Διαφώτισης και Προπαγάνδας, επικεφαλής του οποίου, ορίστηκε ο επί χρόνια πιστός συνεργάτης του Χίτλερ, Γιόζεφ Γκαίμπελς. Ο ίδιος αρχικά είχε εκφράσει πολλές αντιρρήσεις σε σχέση με την ανοιχτή χρήση του όρου «Προπαγάνδα», υπό την έννοια πως θα λειτουργούσε αντίστροφα στην ψυχολογία του λαού.⁷⁶

Δύο ημέρες μετά την ανάληψη του καθήκοντος του Υπουργού Προπαγάνδας, ο Γκαίμπελς προχώρησε στην εξής δήλωση με την οποία υπογράμμιζε τον ρόλο του νέου Υπουργείου:

⁷⁵ Χίτλερ Αδόλφος. 2006, *Ο Αγών Μου*, μεταφ. Προεστίδης Λεωνίδας, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος, σελ. 271.

⁷⁶ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 23.

«Ιδρύσαμε ένα Υπουργείο Διαφώτισης και Προπαγάνδας. Αυτοί οι δύο τίτλοι δεν καλύπτουν το ίδιο θέμα. Η Διαφώτιση είναι ουσιαστικά κάτι το παθητικό. Η προπαγάνδα από την άλλη πλευρά είναι κάτι το ενεργητικό. Δεν μπορούμε να είμαστε ικανοποιημένοι λέγοντας απλώς στον λαό τι θέλουμε εκείνος να κάνει και διαφωτίζοντάς τον σχετικά με τον τρόπο που θα το επιτύχει. Θα πρέπει να αντικαταστήσουμε αυτή τη διαφώτιση με μια ενεργή κρατική προπαγάνδα με σκοπό να πείσουμε τον λαό. Δεν είναι αρκετό να συμφιλιώσουμε τον λαό με το καθεστώς μας, ούτε να κερδίσουμε την ουδετερότητά του απέναντί μας, αντιθέτως θα πρέπει να δουλέψουμε μέχρι ο λαός να είναι εθισμένος σε εμάς».⁷⁷

Λίγες ημέρες αργότερα, στις 25 Μαρτίου ο Γκαίμπελς καθόρισε πως το καθήκον του Υπουργείου, θα ενέπιπτε στην «πνευματική επιστράτευση» του γερμανικού λαού, με στόχο να αναδημιουργηθεί μόνιμα, το πνεύμα του λαϊκού ενθουσιασμού που είχε κυριεύσει, σύμφωνα με τους ναζιστές, τον γερμανικό λαό όταν ξέσπασε ο πόλεμος το 1914.⁷⁸

Μετά από τη δημιουργία του Υπουργείου, η προπαγάνδα αποτέλεσε κεντρικό ζήτημα στη διοίκηση του κράτους. Ενώ το αρχικό πλάνο διοίκησης του Γκαίμπελς προόριζε τη δημιουργία πέντε τμημάτων στο νέο Υπουργείο, τελικά κατέληξε μέσα στο 1933 κιόλας, στη δημιουργία επτά τμημάτων, και εν συνεχεία, παρά τη στάση του Γκαίμπελς ο οποίος ήταν ενάντιος στην πολύπλοκη γραφειοκρατία, έφτασε να απαριθμεί τα δεκατέσσερα τμήματα κατά τη διάρκεια του πολέμου. Έτσι συνολικά μέχρι το 1933, δημιουργήθηκαν τα παρακάτω τμήματα:

Τμήμα 1: Νομοθετικά και Νομικά Προβλήματα, Οικονομικός Προϋπολογισμός, και Λογιστικά.

Τμήμα 2: Συντονισμός της Διαφώτισης και της Προπαγάνδας, Περιφερειακά Γραφεία του Υπουργείου, Γερμανική Ακαδημία για την Πολιτική, Επίσημες εκδηλώσεις και εορτασμούς, Εθνικά Εμβλήματα, Ζητήματα Φυλετικά, τη Συνθήκη των Βερσαλλιών, Αντίθετες Ιδεολογίες, Οργανώσεις της Νεολαίας, Δημόσια Υγεία και Άθληση, Ζητήματα Συνοριακών Διευθετήσεων, Εθνική Ταξιδιωτική Επιτροπή.

Τμήμα 3: Ραδιόφωνο, Εθνική Εταιρεία Ραδιοφωνίας (Reichsfunkgesellschaft).

⁷⁷ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 24.

⁷⁸ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 120- 1.

Τμήμα 4: Εθνικός και Ξένος Τύπος, Δημοσιογραφία, Αρχεία Τύπου, Υπηρεσία Ειδήσεων, Εθνική Εταιρία Γερμανικού Τύπου.

Τμήμα 5: Φιλμ, Κινηματογραφική Βιομηχανία Εικόνας, Λογοκρισία στον Κινηματογράφο, Δελτία Ειδήσεων.

Τμήμα 6: Θέατρο.

Τμήμα 7: Μουσική,

Το Υπουργείο αρχικά είχε στελεχωθεί από μόλις 350 ανώτατα στελέχη, κάτι που αντικατόπτριζε τη χαμηλή εκτίμηση που διατηρούσε ο Γκαίμπελς για τους δημοσίους υπαλλήλους. Συγκεκριμένα, στο ημερολόγιό του είχε αναφέρει πως «όπως δεν μπορείς να περιμένεις από μια αγελάδα να γεννήσει αυγά, έτσι δεν μπορείς να περιμένεις και από έναν γραφειοκράτη να ενδιαφερθεί για τα κρατικά συμφέροντα».⁷⁹ Η στελέχωση του Υπουργείου έγινε από νέους φανατικούς Ναζί, με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο από τον μέσο υποστηρικτή του ναζιστικού κόμματος, ενώ ο Γκαίμπελς είχε δηλώσει πως δεν επρόκειτο οι συνολικοί υπάλληλοι να ξεπεράσουν τους 1000. Το Υπουργείο με το Κεντρικό Γραφείο προπαγάνδας αποτελούσαν τα βασικά όργανα χάραξης της πολιτικής και της λήψης αποφάσεων ενώ έδιναν και τις κατευθυντήριες γραμμές σε υποδεέστερους θεσμούς, όπως τη Διεύθυνση του Ράιχ για τον Πολιτισμό.

2.4.2. Ο Έλεγχος του Τύπου

Οι παραπάνω θεωρίες, εν καιρώ εφαρμόστηκαν και στην πράξη σε σχεδόν όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής του Τρίτου Ράιχ. Αρχής γενομένης, από την έκδοση της εφημερίδας *Völkischer Beobachter* του κόμματος, αρχικά το 1920- η κυκλοφορία της οποίας διακόπηκε από το Πραξικόπημα της Μπυραρίας το 1923- και τελικά επανεκδόθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 1925. Ενώ η κυκλοφορία της ήταν αρχικά περιορισμένη στην περιοχή του Μονάχου, σταδιακά μέχρι το 1929, έφτασε τα 26.715 αντίτυπα.⁸⁰

⁷⁹ L. P. Lochner, *The Goebbels Diaries* (London 1948), σελ.137.

⁸⁰ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 12-13

Η μορφή και το περιεχόμενο της εν λόγω εφημερίδας δεν θα μπορούσε παρά να αποτελέσει ένα πρότυπο λαϊκισμού, προπαγάνδας και διαστρέβλωσης της πραγματικότητας. Προκειμένου να συγκεντρώσει την προσοχή των αναγνωστών, αντί να αναλώνεται σε άρθρα ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος γύρω από την πολιτική και την οικονομία, θίγοντας τα σοβαρά προβλήματα που μάστιζαν το γερμανικό κράτος, ακολούθησε μια αναπαραγωγή εθνικιστικού μίσους πάνω στις βασικές θέσεις του Εθνικοσοσιαλισμού, σχετικά με το «εβραϊκό κακό» και τον μπολσεβικισμό, την ταπεινωτική Συνθήκη των Βερσαλλιών, την αδυναμία του κοινοβουλευτισμού της Βαϊμάρης πυροδοτώντας ταυτόχρονα τον πατριωτισμό μέσα από ναζιστικά πατριωτικά σλόγκαν όπως το πασίγνωστο *Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer* (ένας λαός, ένα έθνος, ένας αρχηγός), το οποίο χρησιμοποιήθηκε και πολύ αργότερα κατά το Άνσλους αλλά και μέχρι το τέλος του Δευτέρου Παγκόσμιου Πολέμου.⁸¹

Μετά το 1933, ο αρχισυντάκτης της Βίλχελμ Βάις, αφιέρωνε μεγαλύτερο μέρος του περιεχομένου της στην ειδησεογραφία, αλλά επίσης ενθάρρυνε τους αρθρογράφους να χρησιμοποιούν αυταρχικό, απειλητικό και θριαμβευτικό ύφος στα άρθρα τους, προβάλλοντας σε καθημερινή βάση το μεγαλείο της ναζιστικής εξουσίας και την αποφασιστικότητα του ναζιστικού κόμματος, να εξοντώνει όλους όσους θα μπορούσαν να θεωρηθούν απειλή εναντίον του.⁸² Ωστόσο, ο Βάις δεν κατάφερε να πείσει το κόμμα να χρηματοδοτεί μόνιμους ανταποκριτές πλήρους απασχόλησης στο εξωτερικό, αλλά ήταν υποχρεωμένος να στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε πρακτορεία ειδήσεων για τα νέα στις άλλες χώρες. Μετά τον *Völkischer Beobachter* ακολούθησαν πολλές άλλες εφημερίδες και περιοδικά, κυρίως η χυδαία εφημερίδα του Γιούλιους Στράιχερ, *Der*

Πρωτοσέλιδο της 31ης του Ιανουαρίου 1933. Ο τίτλος έχει ως εξής : « Μια ιστορική μέρα : οι πρώτες ενέργειες της κυβέρνησης του Ράιχ από τον Χίτλερ – η *Völkischer Beobachter* περιλαμβάνει συνεντεύξεις του Υπουργού Εσωτερικών του Ράιχ, Frick - το Νέο υπουργικό συμβούλιο συνεδριάζει για πρώτη φορά.

⁸¹ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 12-13

⁸² Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 145- 6.

Sturmer, που το 1937, η κυκλοφορία της ανήλθε στα 500.000 φύλλα από 65.000 τρία χρόνια νωρίτερα, κυρίως χάρη στις μαζικές παραγγελίες ναζιστικών οργανώσεων κάθε είδους. Πωλούταν στους δρόμους, με την πρώτη σελίδα της σε διαφημιστικούς πίνακες για να την βλέπουν όλοι. Οι ιστορίες που παρουσίαζε αφορούσαν συνήθως τελετουργικούς φόνους και παρόμοιες φρικαλεότητες τις οποίες υποτίθεται πως διέπρατταν Εβραίοι, ενώ τα καθημερινά ρεπορτάζ της για σεξουαλικά σκάνδαλα τα οποία υποτίθεται πως διέπρατταν Εβραίοι και μη Εβραίες νεαρές Γερμανίδες ήταν τόσο ξεκάθαρα πορνογραφικά, που πολλοί άνθρωποι αρνούσαν να μπει αυτό το έντυπο στο σπίτι τους. Κάποιες φορές ακόμα και η ίδια η ναζιστική ηγεσία έφτανε στο σημείο να αναγκαστεί να αποσύρει την εφημερίδα από την κυκλοφορία.⁸³ Ωστόσο, πολλοί αναγνώστες ήταν εκείνοι οι οποίοι έγραφαν στην εφημερίδα προκειμένου να καταγγείλουν στις σελίδες της γείτονες και γνωστούς που δεν χρησιμοποιούσαν τον χιτλερικό χαιρετισμό, συναναστρέφονταν Εβραίους ή έκαναν επικριτικά σχόλια για το καθεστώς, ενώ μια από τις σημαντικότερες δράσεις της εφημερίδας, αποτελούσε η συγκέντρωση υπογραφών σε αιτήματα προς την κυβέρνηση για μια σειρά από αντισημιτικές ενέργειες, όπως το κλείσιμο εβραϊκών επιχειρήσεων και παρόμοιες αντισημιτικές ενέργειες. Μαζικές καταγγελίες λάμβαναν χώρα και σε άλλα περιοδικά όπως το *Der SA-Mann*, που στα μέσα της δεκαετίας του 1930 πουλούσε 750.000 αντίτυπα εβδομαδιαίως στα Τάγματα Εφόδου.⁸⁴

Ο Γκαίμπελς είχε ξεκαθαρίσει πως ο έλεγχος του Τύπου, σήμαινε όλα τα περιοδικά και οι εφημερίδες θα έπρεπε να ακολουθούν την ίδια γραμμή. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτό, το Υπουργείο Προπαγάνδας ίδρυσε το Γερμανικό Γραφείο Ειδήσεων, κατόπιν της συγχώνευσης των δύο κύριων πρακτορείων ειδήσεων. Το Γραφείο αυτό, φρόντιζε να παρέχει στις εφημερίδες το κατάλληλο υλικό, με ειδήσεις εγχώριες αλλά και από το εξωτερικό, καθώς επίσης και να δίνει τις απαραίτητες οδηγίες για το πώς θα έπρεπε να ερμηνεύσουν τις ειδήσεις. Επιπλέον, οι αρχισυντάκτες ήταν υποχρεωμένοι να παίρνουν ειδήσεις μόνο από τους δικούς τους ανταποκριτές.

Παρόλα αυτά, υπήρχαν κάποιες φωνές αντίδρασης από τον Τύπο, οι οποίες όμως με τον καιρό και αυτές σώπασαν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της *Schweinitzer Kreisblatt*, μιας τοπικής εφημερίδας, η οποία στις 20 Απριλίου 1935, δημοσίευσε ένα πρωτοσέλιδο στο οποίο απεικονιζόταν το κεφάλι του Χίτλερ με τέτοιο τρόπο, που κάλυπτε τα γράμματα «itzer» στον τίτλο, αφήνοντας να φαίνονται μόνο τα γράμματα «Schwein», που στα γερμανικά σημαίνει

⁸³ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 145- 6.

⁸⁴ Ο.π.

γουρούνι. Αμέσως ακολούθησε η αντίδραση της Γκεστάπο, όπου απαγόρευσαν την κυκλοφορία της εφημερίδας για τρεις ημέρες, καθώς η πράξη αυτή κρίθηκε ανάρμοστη απέναντι στον ηγέτη.

Ωστόσο, η παντελής έλλειψη αντικειμενικότητας, εν καιρώ είχε σαν αποτέλεσμα ο αριθμός των εφημερίδων να μειωθεί αισθητά, από 4.700 το 1932, σε 977 το 1944, ενώ ο αριθμός των περιοδικών και των εντύπων περιοδικής έκδοσης μειώθηκε από 10.000 το 1933 σε 5.000 το 1938. Για να αντιμετωπίσει το ζήτημα αυτό, το καθεστώς προχώρησε σε μια σειρά από μέτρα, όπως η κατάσχεση των εισαγόμενων ξένων εντύπων.⁸⁵

Σταδιακά, ο κλοιός της λογοκρισίας έσφιγγε ολοένα και περισσότερο, βρίσκοντας νέες μεθόδους ελέγχου όλων των μορφών του Τύπου. Όσοι εργάζονταν στον τομέα του Τύπου, έβλεπαν συνεχώς πως το να κρατήσουν τις ισορροπίες μεταξύ της επαγγελματικής τους ακεραιότητας και των κατευθυντήριων οδηγιών από το Υπουργείο Προπαγάνδας γινόταν ολοένα και δυσκολότερο. Τραγική ειρωνεία αποτελεί μια δήλωση του Γκαίμπελς λίγα χρόνια αργότερα, λέγοντας πως: «Όποιος άνθρωπος έχει ακόμα κάποια κατάλοιπα αξιοπρέπειας, θα πρέπει να είναι πολύ προσεκτικός και να μη γίνει δημοσιογράφος».⁸⁶

2.4.2.α. Το Κάψιμο των Βιβλίων στη Ναζιστική Γερμανία

Το 1821, Ο Χάινριχ Χάινε, ένας από τους σημαντικότερους Γερμανούς ποιητές του 19^{ου} αιώνα, είχε γράψει προφητικά: «Εκεί όπου καίνε βιβλία, μια μέρα θα καίνε και ανθρώπους». Δεν θα μπορούσε να βρεθεί πιο αρμοστή φράση για να περιγράψει το «auto-da-fé» την νύχτα της 10^{ης} Μαΐου του 1933, όταν μεγάλες φωτιές άναψαν σε πολλές γερμανικές πόλεις και 20.000 βιβλία κατέληξαν

Κομματικά στελέχη αλλά και φοιτητές, υποστηρικτές του καθεστώτος, καίνε το βιβλία στην Opernplatz, στο Βερολίνο.

⁸⁵ Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 146- 7.

⁸⁶ Ο.π.

μια μάζα στάχτης, φέρνοντας στον ανθρώπινο νου αναμνήσεις από μεσαιωνικές τακτικές που για χρόνια η Ευρώπη είχε να αφήσει πίσω της.

Κάθε ένα από τα βιβλία που κατέληξαν στην πυρά, καταδείκνυαν με ακρίβεια και την παθογένεια της ναζιστικής κοινωνίας, ή τουλάχιστον το βαθμό της μειωμένης αυτοπεποίθησής της. Έτσι τη νύχτα εκείνη, σπουδαία έργα μεγάλων συγγραφέων, όπως του Γερμανού Έριχ Μαρία Ρεμάρκ, του Κάρλ Μάρξ, του Μπέρτολτ Μπρέχτ, του Άλμπερτ Αϊνστάιν, του Σίγκμουντ Φρόιντ, του Τόμας Μαν, του Λέοντος Τολστόι και πολλών άλλων, χαρακτηρίστηκαν ως επικίνδυνα για το έθνος, την ψυχική υγεία των νέων και τις αρχές των Εθνικοσοσιαλιστών από το επιτελείο του Υπουργού «Λαϊκής Διαφώτισης και Προπαγάνδας», Γιόζεφ Γκαίμπελς.⁸⁷

Οι ιστορικοί υπολογίζουν πως στα δώδεκα χρόνια της ανόδου και της πτώσης του Γ' Ράιχ, εκατό εκατομμύρια βιβλία κατέληξαν στη φωτιά.⁸⁸ Πολλοί από τους συγγραφείς που έγιναν στόχος της ναζιστικού πνευματικού αποκεφαλισμού, είχαν ήδη φύγει από τη Γερμανία αυτοεξόριστοι, έπειτα από την άνοδο του Χίτλερ στη Γερμανία στις 30 Ιανουαρίου 1933. Πέντε χρόνια αργότερα ήταν η σειρά της πυρπόλησης των συναγωγών κατά τη Νύχτα των Κρυστάλλων.

Αξίζει να εξετάσει κανείς ενδεικτικά μια μαρτυρία από τον Oskar Groening, ο οποίος σε ηλικία 94 ετών καταδικάστηκε στη Γερμανία το 2015, για τη συμμετοχή του στο ναζιστικό καθεστώς και δίνοντας μια συνέντευξη στον Laurence Rees, αναφέρθηκε στις παιδικές του αναμνήσεις: «Σε ηλικία 11 ετών, όταν το ναζιστικό καθεστώς ανήλθε στην εξουσία, εντάχθηκα στη Χιτλερική Νεολαία. Υιοθέτησα τις αξίες των γονέων μου και πίστεψα πως οι Ναζί ήταν εκείνοι που ήθελαν πραγματικά το καλύτερο για τη Γερμανία, και επιτέλους θα έκαναν κάτι για αυτό. Σαν μέλος της Χιτλερικής Νεολαίας, έλαβα μέρος στην καύση των βιβλίων, που είχαν γραφτεί από Εβραίους ή άλλους εκφυλισμένους συγγραφείς, πιστεύοντας πως πράττοντας αυτό, θα βοηθούσα τη Γερμανία να ξεφορτωθεί την ακατάλληλη και ξένη κουλτούρα.»⁸⁹

⁸⁷ *The History Place: The Triumph of Hitler*, ανακτήθηκε από: <http://www.historyplace.com/worldwar2/triumph/tr-bookburn.htm>, (προσπελάστηκε 10/10/2015).

⁸⁸ Remarque E. M., *Ουδεν Νεότερον από το Δυτικό Μέτωπο*, (από εισαγωγή). Αθήνα: Μίνωας, σελ. 10.

⁸⁹ Rees, L. (July 13, 2015). *The Life of an Auschwitz Guard: During WWII, Oskar Groening watched as hundreds of thousands of Jews were sent to their deaths. Is his prosecution now too little too late?*. Ανακτήθηκε από: <http://www.politico.com/magazine/story/2015/07/oskar-groening-auschwitz-guard-120036#.VaVLnfntlBd>, (προσπελάστηκε 10/10/2015).

2.4.3. Ο Κινηματογράφος

«Σε σχέση με τις άλλες μορφές τέχνης, ο κινηματογράφος έχει μια ιδιαίτερα ισχυρή, μακροχρόνια και προπαγανδιστική επίδραση, εξαιτίας των επιπτώσεών του όχι στο συνειδητό, αλλά κυρίως στο κομμάτι το συναισθηματικό και της οπτικής επαφής. Στόχος του, δεν είναι να επηρεάσει τις απόψεις μιας συγκεκριμένης ελιτιστικής ομάδας αποτελούμενης από ειδικούς πάνω στην τέχνη. Αντιθέτως, στόχος είναι να επηρεάσει και να τραβήξει την προσοχή στις ευρύτερες μάζες. Σαν αποτέλεσμα, μέσα από ένα φιλμ μπορεί να ασκηθεί πολύ μεγαλύτερη επιρροή στην κοινωνία από ότι μέσω της εκκλησίας, του σχολείου, της λογοτεχνίας, του τύπου ή του ραδίου. Επομένως, για λόγους οι οποίοι βρίσκονται πέρα από τη σφαίρα της τέχνης, θα ήταν αμέλεια και απερισκεψία για μια υπεύθυνη κυβέρνηση να μη δώσει την απαιτούμενη σημασία στον ηγετικό ρόλο αυτού του σημαντικού κλάδου.»

Fritz Hippler

Ο κινηματογράφος τη δεκαετία του 1930, γνώρισε μια πολύ σημαντική άνθηση όχι μόνο στη Γερμανία αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο, με την εμφάνιση του ομιλούντα κινηματογράφου και των πρώτων έγχρωμων ταινιών.⁹⁰ Το ποσοστό των θεατών στη Γερμανία αυξήθηκε, ενώ παράλληλα ο μέσος αριθμός των ταινιών που έβλεπε το κάθε άτομο ετησίως διπλασιάστηκε από τέσσερις σε οκτώ, μεταξύ του 1932- 33 και του 1937- 38, ενώ για την ίδια περίοδο, τα εισιτήρια αυξήθηκαν από 240 εκατ. σε σχεδόν 400 εκατ. ετησίως.

Στο μυθιστόρημα του Αμερικανού συγγραφέα Ντον Ντελίλο, με τίτλο *Running Dog*, ένας από τους ήρωές του, αναφέρει σε ένα σημείο: «Αυτοί οι Ναζί...έχουν αδυναμία στις ταινίες. Καταγράφουν τα πάντα σε ταινίες...η ταινία είναι ουσιαστικής σημασίας για τη ναζιστική εποχή. Ο μύθος, τα όνειρα, η μνήμη».⁹¹ Πράγματι, οι κινηματογραφικές παραγωγές, στο ναζιστικό καθεστώς αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της προώθησης του καθεστώτος και της άσκησης της ναζιστικής προπαγάνδας συνολικά. Οι ίδιες οι εκδηλώσεις και το θεατρικό, τελετουργικό

⁹⁰ Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Πάιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 129.

⁹¹ DeLillo, D. (1979). *Running Dog*. New York: Vintage, σελ. 52.

στοιχείο, το οποίο δέσποζε σε σχεδόν κάθε πτυχή της ζωής του Τρίτου Ράιχ, κάποιες φορές έδινε την εικόνα ενός συνεχόμενου κινηματογραφικού γεγονότος, θυμίζοντας την περίφημη φράση του Hans-Jürgen Syberberg: «Μια ταινία από τη Γερμανία».⁹²

Το κομμάτι του κινηματογράφου όπως αυτό εξελίχθηκε μέσα στο ναζιστικό καθεστώς, έχει τη φήμη ενός ακόμα τερατώδους δημιουργήματος, μιας ακόμα πτυχής της λειτουργίας του «Υπουργείου του Τρόμου», μιας μοχθηρής δημιουργίας, μιας προπαγανδιστικής μηχανής, της οποίας η λειτουργία θύμιζε την κρατική μηχανή από *Τα Χίλια Μάτια του Δρ Μαμπούζε*, ή το 1984 του Τζώρτζ Όργουελ.

Ο κρατικός έλεγχος πάνω στο γερμανικό κινηματογράφο υπήρξε εξίσου ολοκληρωτικός, όπως και στους υπόλοιπους κλάδους της ναζιστικής πολιτισμικής ζωής. Ενδεικτικό στοιχείο της βαρύτητας που το ναζιστικό καθεστώς απέδιδε στον κλάδο αυτό, αποτελούσε η ίδρυση της Πιστωτικής Τράπεζας Κινηματογράφου, που έλαβε χώρα τον Ιούνιο του 1933, με σκοπό την παροχή οικονομικής ενίσχυσης στους κινηματογραφιστές, κατά την περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης.⁹³ Το ποσοστό της χρηματοδότησης επί των γερμανικών ταινιών, έφτασε το 1936 τα τρία τέταρτα, στηρίζοντας ακόμα και παραγωγούς των οποίων τα σχέδια δεν ενέκρινε, ενώ το 1939 το ποσοστό αυτό ανήλθε στα δύο τρίτα.

Παράλληλα με την προώθηση της παραγωγής, το κομμάτι του ελέγχου, ασκούταν από το αντίστοιχο τμήμα του Υπουργείου Προπαγάνδας, το Κινηματογραφικό Επιμελητήριο του Ράιχ, το οποίο είχε συγκροτηθεί στις 14 Ιουλίου 1933. Η διοίκηση του Επιμελητηρίου, λογοδοτούσε απευθείας στον ίδιο τον Γκαίμπελς, ο οποίος μέσω του Υπουργείου Προπαγάνδας, είχε την ευθύνη επί των προσλήψεων και των απολύσεων, σε όλους τους κλάδους της κινηματογραφικής βιομηχανίας. Όλα τα μέλη της κινηματογραφικής βιομηχανίας, έπρεπε να ανήκουν στο εν λόγω Επιμελητήριο, καλύπτοντας τα δέκα ξεχωριστά τμήματα, τα οποία αντιστοιχούσαν σε όλους τους τομείς της κινηματογραφικής βιομηχανίας της Γερμανίας.⁹⁴

Η παραγωγή ταινιών πέρασε στην πλήρη κρατικοποίηση, όταν το 1934, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, τόσο η UFA όσο και η Tobis, οι δυο μεγαλύτερες εταιρείες παραγωγής ταινιών της εποχής, πέρασαν στον έλεγχο του κράτους, ενώ η Γερμανική Ακαδημία

⁹² Rentschler, E. (1996). *The Ministry of Illution: Nazi Cinema and its Afterlife*. Harvard University Press: London, σελ. 1.

⁹³ Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 131.

⁹⁴ Ο.π.

Κινηματογράφου, που είχε ιδρυθεί το 1938, είχε αναλάβει πλήρως την ιδεολογική ευθυγράμμιση όλων των συντελεστών της κινηματογραφικής παραγωγής, ώστε να εργαστούν στο πνεύμα του Ράιχ. Η λογοκρισία των σεναρίων από την άλλη, είχε καταστεί υποχρεωτική, μετά το νόμο του Ράιχ της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1934, ενώ αργότερα η απαγόρευση προβολής μιας ταινίας, μπορούσε να αποφασισθεί κατόπιν απλής εντολής του Γκαίμπελς. Όσον αφορά την κριτική που ασκούταν στις κινηματογραφικές παραγωγές της εποχής, ήταν εξίσου κατευθυνόμενη, προκειμένου να παρακινήσει ή να αποτρέψει το κοινό.

Η Λένι Ρήφενσταλ με τον βοηθό της πίσω από την κάμερα. Ολυμπιακοί Αγώνες, 1936.

Ο Γκαίμπελς επιθυμούσε ο γερμανικός κινηματογράφος να είναι ο κυρίαρχος της έβδομης τέχνης. Συγκεκριμένα το 1940, είχε δηλώσει: «Πρέπει να δώσουμε στις ταινίες ένα σκοπό και μια αποστολή, προκειμένου να τις χρησιμοποιήσουμε στην κατάκτηση του κόσμου. Μόνο τότε θα ξεπεράσουμε τον αμερικανικό κινηματογράφο. Δεν μπορεί να επιτευχθεί εύκολα, Μπορεί όμως να επιτευχθεί».⁹⁵ Επιπλέον, η μέθοδος που πίστευε πως είναι η πιο αποδοτική για να «περάσει» τα μηνύματα που επιθυμούσε στο γερμανικό λαό, ήταν μέσω της ενίσχυσης των υπαρχουσών προκαταλήψεων των ανθρώπων, παρά μέσω μιας αλλαγής στον τρόπο που σκέφτονται. Έτσι, όταν ήθελε να

αλλάξει την άποψη των Γερμανών επί ενός θέματος, κινούταν «όπως ένα κομβόι- πάντοτε με την ταχύτητα του πιο αργού σκάφους», επαναλαμβάνοντας διαρκώς, με μικρές παραλλαγές το μήνυμα

⁹⁵ Rentsschler. E. (1996). *The Ministry of Illution: Nazi Cinema and its Afterlife*. London: Harvard University Press, σελ. 215.

που ήθελε να περάσει.⁹⁶ Αυτό για να το επιτύχει δεν απευθυνόταν στο κοινό με άμεσα μηνύματα, αλλά μέσω εναλλαγής εικόνων, τις οποίες συνόδευε με την εξιστόρηση των κατάλληλων ιστοριών, που θα οδηγούσαν το γερμανικό κοινό σε συγκεκριμένα συμπεράσματα, πιστεύοντας πως αποτελούν δικές του σκέψεις και εκτιμήσεις.⁹⁷

Σε αντίθεση με τον ίδιο τον Χίτλερ ο οποίος επιθυμούσε την παραγωγή ταινιών μίσους, όπως η ιστορική ταινία *Der ewige Jude* (*Ο Αιώνιος Εβραίος*), όπου μεταξύ των σκηνών παρεμβάλλονταν εικόνες με αρουραίους, ο Γκαίμπελς προτιμούσε πιο ύπουλους και έμμεσους τρόπους να προβάλλει τα μηνύματά του, όπως στην ταινία *Jud Süß*, όπου παρουσίαζε τον βιασμό ενός «Άριου» κοριτσιού από έναν Εβραίο. Την άποψή του φαινόταν πως συμμεριζόταν και το κοινό, το οποίο προτιμούσε ταινίες στις οποίες όπως χαρακτηριστικά είχε αναφέρει «δεν μπορούν να διακρίνουν την τέχνη».⁹⁸

Τα είδη των ταινιών που προβάλλονταν περισσότερο, ήταν μιούζικαλ, ταινίες εποχής, ρομαντικές ιστορίες και γενικώς περιεχομένου που στόχευε να βοηθάει τον λαό να ξεφεύγει από την πραγματικότητα και να κάμπει τις ευαισθησίες του. Σε κάθε περίπτωση πάντως, ταινίες ειρηνευτικού ή άλλου περιεχομένου που αντέκειτο στη γραμμή που είχε ορίσει το καθεστώς, αποκλείονταν.⁹⁹

Το πρώτο έτος παραγωγής φιλμ υπό το ναζιστικό καθεστώς αποτέλεσε ένα είδος τριλογίας με θέμα τον μαρτυρικό θάνατο: *SA- Mann Brand* (*Storm Trooper Brand*, 1933), *Hitlerjunge Quex* (*Hitler Youth Quex*, 1933) και το *Hans Westmar* (1933).¹⁰⁰ Ωστόσο εξαιτίας της ωμότητας και της χοντροκοπιάς τους, δέχτηκαν σφοδρή κριτική από τον Γκαίμπελς καθώς δεν ακολουθούσαν την έμμεση γραμμή της προπαγάνδας που αναλύσαμε αμέσως παραπάνω.¹⁰¹

Από το 1934 και μετά, μία από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες προσωπικότητες που άφησαν το στίγμα τους στο χώρο της έβδομης τέχνης του Τρίτου Ράιχ, ήταν η Λένι Ρήφενσταλ. Έπειτα από το σκηνοθετικό της ντεμπούτο το 1932 με τίτλο «Το Γαλάζιο Φως» (*Das blaue Licht*), ο Χίτλερ διέκρινε το ταλέντο της, και της ζήτησε να δουλέψει για το κόμμα.

⁹⁶ Rees, L. (1992). *Selling Politics*. London: BBC Books, σελ. 67.

⁹⁷ Rees, L. (2006). *Λουσβίτς, οι Ναζί και η Τελική Λύση*. Αθήνα: Πατάκη, σελ. 18- 19.

⁹⁸ Ο.π.

⁹⁹ Ο.π. σελ. 132.

¹⁰⁰ Hoffmann, H. (1997). *The Triumph of Propaganda: Film and National Socialism 1933-1945*. Oxford: Berghahn Books, σελ. 53.

¹⁰¹ Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 125- 6.

Πρεμιέρα από την ταινία «Η Νίκη της Θέλησης», της Λένι Ρήφενσταλ στο Βερολίνο, 28 Μαρτίου 1935

Ένα χρόνο αργότερα, η Ρήφενσταλ σκηνοθέτησε ένα φιλμ μικρού μήκους, με τίτλο *Der Sieg des Glaubens* (Η Νίκη της Πίστης), το οποίο αποτέλεσε το δείγμα για το τελικό και πασίγνωστο πλέον έργο της με τίτλο *Triumph des Willens* (Η Νίκη της Θέλησης), το οποίο έλαβε χώρα στο Συνέδριο του Ναζιστικού Κόμματος το 1934.¹⁰² Ο Χίτλερ προκειμένου να επιτύχει το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα μάλιστα, είχε δώσει εντολή να παρασχεθούν όλα τα μέσα που χρειαζόνταν, αποτελώντας μια υπερπαραγωγή της εποχής εκείνης.¹⁰³ Με 30 μηχανές λήψης τις οποίες χειρίζονταν 16 εικονολήπτες, ο καθένας από τους οποίους είχε τον βοηθό του, και τέσσερα φορτηγά με μηχανές ηχοληψίας, αποτέλεσε το έργο αυτό σταθμό και πρότυπο, για όλες τις επόμενες φασιστικές προπαγανδιστικές ταινίες που θα ακολουθούσαν, κερδίζοντας το 1935 το

¹⁰² Holocaust Encyclopedia: *Leni Riefenstahl*, ανακτήθηκε από: <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007410>.

¹⁰³ Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 125.

βραβείο καλύτερου ξένου ντοκιμαντέρ στα βραβεία της Βιέννης.¹⁰⁴ Εντούτοις, και πάλι ο Γκαίμπελς ήταν ενάντιος στο αποτέλεσμα, δηλώνοντας χαρακτηριστικά στους αντιπροσώπους της βιομηχανίας του κινηματογράφου πως: «Το νέο κίνημα δεν εξαντλείται στο βήμα των παρελάσεων ούτε στους ήχους της σάλπιγγας», ενώ εκθείαζε ταινίες όπως το «Θωρηκτό Ποτέμνικ» του Σοβιετικού σκηνοθέτη Σεργκέι Αϊζενστάιν.¹⁰⁵

Τρία χρόνια αργότερα ακολούθησε η ταινία «Ολυμπία», ανάλογης παραγωγής, που προέβαλλε εμμέσως τη θεωρία περί φυλετικής ανωτερότητας, καλύπτοντας τους Ολυμπιακούς Αγώνες που έλαβαν χώρα το 1936 στο Βερολίνο. Στην ταινία αυτή η Ρήφενσταλ πρωτοπόρησε και πάλι χρησιμοποιώντας καινοτόμες τεχνικές κινηματογράφησης, όπως η μαγνητοσκόπηση με κάμερα τοποθετημένη πάνω σε ράγες, γνωστή σήμερα ως tracking shots.¹⁰⁶ Για να διαφημίσει την ταινία, η Ρήφενσταλ έκανε περιοδεία στην Αμερική. Η «γλύκα του Χίτλερ», όπως την αποκαλούσε ο Τύπος της εποχής, βραβεύτηκε εξίσου και για αυτή την προσπάθειά της.

Κατά τη διάρκεια της Πολωνικής εκστρατείας, όταν πλέον η κλιμάκωση του πολέμου είχε λάβει χώρα, η Ρήφενσταλ έγινε μάρτυρας της δολοφονίας Πολωνών πολιτών από τα γερμανικά στρατεύματα κοντά στην πόλη Koneskie της Πολωνίας, περιστατικό ωστόσο που δεν την εμπόδισε από το να συνεχίσει το έργο της, καταγράφοντας τη θριαμβευτική παρέλαση του Χίτλερ στη Βαρσοβία λίγες εβδομάδες αργότερα.¹⁰⁷ Η σημαία της σβάστικας ανέμιζε σε κάθε ταινία της, συμβολίζοντας την επιτομή της ναζιστικής ιδεολογίας.¹⁰⁸ Όπως έλεγε και ένας στίχος από τα τραγούδια της ναζιστικής νεολαίας, «Η σημαία σημαίνει περισσότερα και από τον θάνατο».

Ενώ το ναζιστικό καθεστώς είχε μετατραπεί σταδιακά σε μια κινηματογραφική μηχανή που παρήγαγε συνεχώς νέο υλικό, παράλληλα λάμβανε χώρα μια μαζική μετανάστευση από ονόματα που μέχρι τότε ανθούσαν στο καλλιτεχνικό στερέωμα. Το εξπρεσιονιστικό κύμα που είχε καταστήσει το Βερολίνο κέντρο της κινηματογραφικής πρωτοπορίας, βρισκόταν ήδη στο χρονοντούλαπο της καλλιτεχνικής ιστορίας.¹⁰⁹ Σκηνοθέτες όπως ο Φριτς Λανγκ, ο Μπίλι

¹⁰⁴ Hoffmann, H. (1997). *The Triumph of Propaganda: Film and National Socialism 1933-1945*. Oxford: Berghahn Books, σελ. 53.

¹⁰⁵ Evans, J. Richard. (2005). *Το Γ' Πάιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 127.

¹⁰⁶ Holocaust Encyclopedia: *Leni Riefenstahl*, ανακτήθηκε από: <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007410>.

¹⁰⁷ Ο.π.

¹⁰⁸ Hoffmann, H. (1997). *The Triumph of Propaganda: Film and National Socialism 1933-1945*. Oxford: Berghahn Books, σελ. 53.

¹⁰⁹ Weiss A. (November 26, 2014). *Jews who fled the Nazis to make films in Hollywood*. Ανακτήθηκε από: <http://www.jweekly.com/article/full/73270/jews-who-fled-the-nazis-to-make-films-in-hollywood/>.

Γουάιλντερ, ο Φρεντ Τσίνεμαν, ο Μαξ Όφιλς, αλλά και ηθοποιοί όπως η Μαρλέν Ντίτριχ, ο Πίτερ Λόρε και η Χέντι Λαμάρ, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Γερμανία μετά την άνοδο του ναζιστικού καθεστώτος, κυρίως για λόγους καταγωγής, ενώ πολλοί από αυτούς ακολούθησαν λαμπρή καριέρα στο Χόλυγουντ.¹¹⁰

Η ιδεολογική ευθυγράμμιση της κινηματογραφικής παραγωγής στη Γερμανία, σταδιακά οδήγησε στην απομόνωσή της, από το παγκόσμιο καλλιτεχνικό γίγνεσθαι, για λόγους που εδράζονταν εν μέρει στο έντονο πολιτικά και ιδεολογικά χρωματισμένο περιεχόμενο των παραγωγών ή και της φθίνουσας ποιότητάς τους, αλλά κυρίως εξαιτίας της εχθρικότητας που είχε καλλιεργήσει η Γερμανία στο εξωτερικό.

Το αποκορύφωμα αυτής της απομόνωσης, υπήρξε η ολοκληρωτική παύση της εισαγωγής ξένων ταινιών στη Γερμανία. Ένα από τα παραδείγματα που καταδεικνύουν την απιθανότητα της καλλιτεχνικής επιβίωσης ενός ξένου παράγοντα υπό το ναζιστικό καθεστώς, είναι εκείνο του γνωστού ήρωα της Ντίσνεϋ, Μίκυ Μάους. Ενώ τα προηγούμενα χρόνια, ο παιδικός αυτός ήρωας γνώριζε τεράστια δημοφιλία, ήδη το 1931, μια εφημερίδα στην Πομερανία, ανέφερε: «ο Μίκυ Μάους είναι το πιο τιποτένιο, το πιο άθλιο ιδανικό που επινοήθηκε ποτέ».¹¹¹ Ωστόσο το παράδειγμα αυτό αποτέλεσε και μια εξαίρεση στον κανόνα, καθώς εξαιτίας της δημοφιλίας του, οι ναζιστές λογοκριτές των ταινιών αναγκάστηκαν να επιτρέψουν την προβολή όλων των *Silly Symphonies* του Ντίσνεϋ. Μία άλλη περίπτωση κινουμένων σχεδίων του Ντίσνεϋ, «Τα τρία μικρά γουρουνάκια», αντιθέτως είχε λάβει καλές κριτικές, καθώς σε μια σκηνή την οποία αργότερα αφαίρεσε ο Ντίσνεϋ, εμφανιζόταν ο μεγάλος κακός λύκος στην πόρτα του σπιτιού, του ενός από τα τρία μικρά γουρουνάκια, μεταμφιεσμένος σε πλανόδιο πωλητή βουρτσών, με μια καρικατουρίστικη ψεύτικη μύτη, που οι ναζιστές δεν δυσκολεύτηκαν καθόλου να τη θεωρήσουν μύτη Εβραίου. Ωστόσο, τόσο για οικονομικούς λόγους και η Ντίσνεϋ λίγο αργότερα σταμάτησε να δραστηριοποιείται στη Γερμανία, ενώ ο ακόμα μεγαλύτερος αποκλεισμός της, επήλθε με το νόμο του 1935, βάσει του οποίου οι εισαγόμενες ταινίες, έπρεπε να ανταλλάσσονται με εξαγωγή γερμανικών ταινιών. Ωστόσο οι Γερμανοί δεν παρήγαγαν ταινίες περιζήτητες στο εξωτερικό.

Τα κινηματογραφικά επίκαιρα, κυρίως με την ενοποίησή τους σε ένα ενιαίο κανάλι το *Wochenschau*, αποτέλεσαν την πιο ακραία μορφή προπαγάνδας, τα οποία μετέδιδαν

¹¹⁰ Yarrow L. Andrew. (April 21, 1989). *Exhibition on Film Makers Who Fled Nazi Germany*. Ανακτήθηκε από: <http://www.nytimes.com/1989/04/21/movies/exhibition-on-film-makers-who-fled-nazi-germany.html>.

¹¹¹ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 130- 1.

σκηνοθετημένες εικόνες οι οποίες δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, ενώ ο τρόπος που παρουσιάζονταν, ήταν ιδιαιτέρως βίαιος και σε έντονα εθνικιστική ατμόσφαιρα.

Το κατά πόσο ωστόσο η προπαγάνδα αυτή υπήρξε επιτυχημένη ή όχι, είναι ένα ζήτημα που δεν έχει εξετασθεί πολύπλευρα, καθώς η συνήθης έμφαση, δίνεται στην οργάνωση και στις τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν και όχι τόσο στο κατά πόσο γνώρισε αποδοχή όλος αυτός ο μηχανισμός από τη λαϊκή βάση. Χαρακτηριστικά ο Robert Herzstein είχε δηλώσει πως η ναζιστική προπαγάνδα ήταν ένας πόλεμος τον οποίο ο Χίτλερ κέρδισε.

2.4.4. Volksempfänger

Ο Άλμπερτ Σπέερ, ο περίφημος αρχιτέκτονας του Χίτλερ και Υπουργός Εξοπλισμών και Πολεμικής Παραγωγής, στον τελευταίο του λόγο κατά τη διάρκεια της Δίκης της Νυρεμβέργης, είχε δηλώσει χαρακτηριστικά:

«Η δικτατορία του Χίτλερ διέφερε σε ένα θεμελιώδες σημείο σε σχέση με τα προηγούμενα αντίστοιχα καθεστώτα στην ιστορία. Ήταν η πρώτη δικτατορία κατά τη διάρκεια της οποίας υπήρξε απόλυτη χρήση όλων των τεχνικών μέσων κυριαρχίας της χώρας. Μέσα από τεχνολογικές συσκευές όπως το ραδιόφωνο και το μεγάφωνο, 80 εκατομμύρια άνθρωποι στερήθηκαν την ανεξαρτησία της σκέψης τους. Έγινε έτσι εφικτό να τους υποτάξεις στη θέληση ενός ανθρώπου.»¹¹²

¹¹² Snell, John L. (1959). *The Nazi Revolution: Germany's guilt or Germany's fate?*. Boston: Heath, σελ. 7.

Στην πραγματικότητα ωστόσο, τόσο στη φασιστική Ιταλία του Μουσολίνι όσο και στη Σοβιετική Ένωση του Στάλιν, το ραδιόφωνο αποτελούσε βασικό μέσο του καθεστωτικού προπαγανδιστικού μηχανισμού, χωρίς όμως να γνωρίσει σε καμία από τις δυο περιπτώσεις, τη μαζική αποδοχή που έλαβε στα πλαίσια του ναζιστικού καθεστώτος.¹¹³ Η δημοτικότητά του παρά ταύτα, είχε αυξηθεί τάχιστα στα χρόνια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης.¹¹⁴

«Ολόκληρη η Γερμανία ακούει τον Ηγέτη χάρη στο Ραδιόφωνο του Λαού»: διαφήμιση για φτηνά ραδιόφωνα με τα οποία οι Γερμανοί μπορούσαν να ακούν μόνο τους εγχώριους σταθμούς.

Η ραδιοφωνία αποτέλεσε ένα ακόμα μέσο καταστρατήγησης του πνεύματος, ελεγχόμενο ολοκληρωτικά από το Ραδιοφωνικό Επιμελητήριο του Ράιχ, το οποίο ιδρύθηκε το φθινόπωρο του 1933. Όσοι εργάζονταν στον τομέα της ραδιοφωνίας, από τους εκφωνητές μέχρι τους μηχανικούς, θα έπρεπε να ανήκουν στο εν λόγω Επιμελητήριο, ενώ τη δικαιοδοσία επί των προσλήψεων ή των απολύσεων αυτών, τη διατηρούσε το Υπουργείο Προπαγάνδας. Ο ολοκληρωτικός έλεγχος της ραδιοφωνίας, έπειτα από την κρατικοποίησή της, η οποία είχε προηγηθεί τον ίδιο χρόνο, υλοποιήθηκε μέσω της ενσωμάτωσης όλων των περιφερειακών ραδιοφωνικών σταθμών, στη Ραδιοφωνική Εταιρεία του Ράιχ, την 1^η Απριλίου 1934.

Ωστόσο, ακόμα και αν το ναζιστικό καθεστώς ήλεγχε ολοκληρωτικά τη ραδιοφωνία, το

γεγονός αυτό δεν αποτελούσε εχέγγυο της πραγμάτωσης του τελικού του στόχου, δηλαδή τη μεταβίβαση των προπαγανδιστικών μηνυμάτων στο γερμανικό λαό, καθώς θα έπρεπε στο κάθε γερμανικό σπίτι να υπάρχει και μια ραδιοφωνική συσκευή, και αυτό ήταν δύσκολο να διασφαλιστεί, υπό τις οικονομικές συνθήκες της εποχής εκείνης.

¹¹³ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 34.

¹¹⁴ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.133.

Η οργανωτικότητα του κρατικού μηχανισμού, δεν θα άφηνε κάτι τέτοιο στην τύχη, και έτσι σύντομα προχώρησε στην παραγωγή πολύ χαμηλού κόστους ραδιοφωνικών συσκευών, οι οποίες θα ήταν δυνατό να αποκτηθούν και από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, δίνοντας επιδοτήσεις στους κατασκευαστές.¹¹⁵

Έτσι άρχισε η παραγωγή φθηνών συσκευών, οι οποίες έγιναν γνωστές ως Δέκτες του Λαού (*Volksempfänger*), και μπορούσαν να αγοραστούν στην τιμή των 76 ή των 35 ράιχσμαρκ, αναλόγως το μέγεθός τους.¹¹⁶ Για να γίνει κατανοητή η ευκολία απόκτησής τους, οι τιμές αυτές δεν υπερέβαιναν το μέσο εβδομαδιαίο μισθό ενός Γερμανού χειρώνακτα εργάτη, ενώ υπήρχε και η δυνατότητα αποπληρωμής μέσω δόσεων.

Ενάμιση εκατομμύριο τέτοιες συσκευές είχαν παραχθεί ήδη μέχρι το 1933, ενώ μέχρι τις αρχές του πολέμου, πάνω από το 70% όλων των νοικοκυριών, διέθεταν αυτό το ραδιοφωνικό σύστημα, ένα ποσοστό το οποίο ήταν το υψηλότερο στον κόσμο.¹¹⁷

Οι συσκευές αυτές, είχαν κατασκευαστεί εσκεμμένα με μικρή εμβέλεια, προκειμένου να μην μπορούν να δεχθούν ραδιοφωνικές εκπομπές από το εξωτερικό.¹¹⁸ Θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς πως κάτι τέτοιο θα ήταν περιττό καθώς οι περισσότεροι ραδιοφωνικοί σταθμοί στις προσφάτως κατακτηθείσες περιοχές είχαν καταστραφεί.

Προκειμένου να διασφαλίσει το καθεστώς την όσο το δυνατόν ευρύτερη διάδοση των μηνυμάτων του, στην περίπτωση που θα πραγματοποιούνταν κάποια σοβαρή ομιλία, οργάνωνε δημόσιες εκπομπές μέσω των τοπικών παραρτημάτων του κόμματος. Μεγάφωνα τοποθετούνταν σε όλα τα κεντρικά σημεία που μαζεύονταν οι πολίτες, όπως σε δημόσιες πλατείες, σε εργοστάσια, σε σχολεία, σε γραφεία ακόμα και σε εστιατόρια.¹¹⁹ Εν συνεχεία, άρχιζαν να ουρλιάζουν σειρήνες, και όλοι οι πολίτες όφειλαν να εγκαταλείψουν οποιαδήποτε άλλη ενασχόλησή τους, και να συγκεντρωθούν κοντά σε κάποιον δέκτη, προκειμένου να ακούσουν την εκάστοτε ομιλία.¹²⁰ Την ίδια τακτική όφειλαν να ακολουθούν και στη λεγόμενη «Ωρα του Έθνους» (*Stunden der Nation*), που μεταδιδόταν σε όλους τους σταθμούς κάθε βράδυ από τις επτά έως τις οκτώ. Ένα άλλο σχέδιο

¹¹⁵ *Propaganda in Nazi Germany*, ανακτήθηκε από: <http://www.historylearningsite.co.uk/nazi-germany/propaganda-in-nazi-germany/>.

¹¹⁶ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.133.

¹¹⁷ Ο.π.

¹¹⁸ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 31.

¹¹⁹ Ο.π.

¹²⁰ Evans. J. Richard. (2005). «Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία». μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ.135.

το οποίο όμως διέκοψε η έλευση του πολέμου τελικά το 1939, ήταν η κατασκευή εθνικού δικτύου, 6.000 πυλώνων, με μεγάφωνα που θα διευκόλυναν ακόμα περισσότερο τη δημόσια ακρόαση.

Επιπλέον, βασικός στόχος του ναζιστικού καθεστώτος, υπήρξε η μετάδοση των ραδιοφωνικών μηνυμάτων και στο εξωτερικό. Έτσι είχε διασφαλιστεί σταδιακά η κάλυψη ολόκληρης της Δυτικής Ευρώπης, ενώ μέχρι το 1938, οι εκπομπές ήταν 24 ώρες και σε δώδεκα διαφορετικές γλώσσες. Σύντομα το ραδιόφωνο αποτέλεσε το βασικότερο μέσο διάδοσης της χιτλερικής ρητορικής, και της διαμόρφωσης της κοινής γνώμης. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε πως μόνο το 1933, πενήντα ομιλίες του Χίτλερ είχαν εκφωνηθεί, ενώ μέχρι το 1935, το κοινό του Χίτλερ είχε φτάσει τα 56.000.000 ακροατές.¹²¹

Ενδιαφέρον όσον αφορά τη ρητορική δεινότητα του Χίτλερ, παρουσιάζει το γεγονός, πως όταν ο τελευταίος κλήθηκε να εκφωνήσει τις ομιλίες του μέσα σε κλειστά στούντιο, χωρίς το λαϊκό κοινό, αποδείχτηκε αναποτελεσματικός. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, από τον Οκτώβριο του 1933 όπου εκφώνησε την αποχώρηση της Γερμανίας από την Κοινωνία των Εθνών μέχρι και το τέλος του πολέμου, οι ομιλίες του να μεταδίδονται από δημόσιες εμφανίσεις του, όπου η επαφή του με το κοινό, θα του εξασφάλιζε τις ζωντανές και γεμάτες πάθος ομιλίες του.

Σε ακόμα μια χαρακτηριστική ομιλία του προς τα ραδιοφωνικά στελέχη και τους παραγωγούς, είχε δηλώσει:

«Δεν υπάρχει τίποτα χωρίς πολιτικό προϋδεασμό. Η ανακάλυψη της αρχής της απόλυτης αντικειμενικότητας είναι προνόμιο των Γερμανών καθηγητών πανεπιστημίου και δεν πιστεύω πως οι καθηγητές πανεπιστημίου δημιουργούν ιστορία. Λέμε ξεκάθαρα ότι το ραδιόφωνο ανήκει σε εμάς και σε κανέναν άλλο. Και θα θέσουμε το ραδιόφωνο στην υπηρεσία της ιδεολογίας μας και καμία άλλη ιδεολογία δεν θα βρει έκφραση εδώ...»¹²²

Επιπλέον, ο Γκαίμπελς είχε φροντίσει ώστε οι ραδιοφωνικές εκπομπές να είναι ευχάριστες στον λαό, αποφεύγοντας την υπερβολική μετάδοση πολιτικών ομιλιών και τον περιορισμό τους σε δύο ομιλίες το μήνα. Ωστόσο, οι συμβουλές του Γκαίμπελς, δεν εφαρμόστηκαν κατά γράμμα, τουλάχιστον σε πρώτο στάδιο, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Πρωτομαγιά του 1943, όπου

¹²¹ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 31.

οι εορτασμοί, οι παρελάσεις, οι ομιλίες και όλες οι εκδηλώσεις εορτασμού, μεταδίδονταν απευθείας στο ραδιόφωνο, καλύπτοντας 17 ολόκληρες ώρες ραδιοφωνικού χρόνου.¹²³ Σταδιακά τα προγράμματα ενσωμάτωσαν ολοένα και περισσότερο ψυχαγωγικά τραγούδια, ακολουθώντας τη γκαϊμπελική γραμμή. Αργότερα, κατά τη διάρκεια του πολέμου, το ραδιόφωνο θα διαδραματίσει πολύ σημαντικότερο ρόλο, ο οποίος θα εξεταστεί παρακάτω.

¹²³ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μεταφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 136.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΣΤΟ ΤΡΙΤΟ ΡΑΙΧ: ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

3.1. Η «Εκφυλισμένη» Τέχνη και η Πολιτισμική «Καθαρότητα»

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, έννοιες όπως η «παρακμή» και ο «εκφυλισμός», κέρδιζαν ολοένα και μεγαλύτερο έδαφος τόσο σε επίπεδο καλλιτεχνικής κριτικής, όσο και σε επίπεδο επιστημονικής συζήτησης.¹²⁴ Ο κριτικός και συγγραφέας Μαξ Νορντάου, χρησιμοποίησε τον όρο «εκφυλισμένη τέχνη» στο ομώνυμο βιβλίο του, στα τέλη του 19ου αιώνα.¹²⁵ Ο Νορντάου δεν ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο αυτό αλλά ήταν εκείνος που τον έκανε γνωστό στο ευρύ κοινό. Στηρίχθηκε μεταξύ άλλων, στα γραπτά του Τσέζαρε Λομπρόζο και το βιβλίο του «Ο Εγκληματίας Άνθρωπος», στο οποίο επιδιώκει μια διασύνδεση μεταξύ της φυσικής και της ηθικής πλευράς του ανθρώπου, στη βάση της αδιάσπαστης αλληλουχίας σώματος/ψυχής. Από τη θεωρία αυτή ο Νορντάου, διατύπωσε μια κριτική πάνω στη μοντέρνα τέχνη, βάσει της οποίας οι ραγδαίες αλλαγές που διαμόρφωναν το σύγχρονο πολιτισμό, δεν άφηναν στους ανθρώπους το απαραίτητο χρονικό διάστημα να προσαρμοστούν, με αποτέλεσμα να μην είναι σε θέση να παράγουν κατανοητά έργα. Εξηγώντας τη μη-γραμμικότητα του ιμπρεσιονισμού ως σύμπτωμα ασθένειας του οπτικού φλοιού, αποκήρυξε το σύγχρονο «εκφυλισμό», εξυμνώντας ταυτόχρονα την παραδοσιακή γερμανική κουλτούρα. Παρά το γεγονός ότι ο ίδιος ήταν Εβραίος -όπως και ο Λομπρόζο- και σημαντική μορφή του Σιωνιστικού κινήματος, η θεωρία του πολιτισμικού εκφυλισμού αγκαλιάστηκε από τους εθνικοσοσιαλιστές στα χρόνια της Βαϊμάρης, σαν βασικό σύνθημα της αντισημιτικής και ρατσιστικής απαίτησής τους για φυλετική καθαρότητα στις τέχνες.

Με τον όρο «εκφυλισμένη τέχνη» (Entartete Kunst), το ναζιστικό καθεστώς συνοπτικά χαρακτήριζε την τέχνη που κατά την κρίση του δεν υποστήριζε τα ιδανικά του Εθνικοσοσιαλισμού και δεν ήταν ευθυγραμμισμένη με τα πρότυπα που το καθεστώς είχε επιβάλλει στην πολιτισμική ζωή της χώρας. Η χρήση του όρου *entartete*, ο οποίος μπορεί να μεταφραστεί ως *εκφυλισμένος* ή

¹²⁴ *DEGENERATE ART, THE ATTACK ON MODERN ART IN NAZI GERMANY 1937:* http://www.randomhouse.de/leseprobe/Degenerate-Art-The-Attack-on-Modern-Art-in-Nazi-Germany-1937/leseprobe_9783791353678.pdf

¹²⁵ Barron, S. (1991). *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany*, New York: Harry N. Abrams σελ.54.

παρακμάζων, αποτελεί ουσιαστικά έναν όρο βιολογικό, ο οποίος ορίζει ένα φυτό ή ένα ζώο που έχει μεταλλαχθεί σε τέτοιο βαθμό όπου δεν μπορεί πλέον να ανήκει στο είδος του.¹²⁶ Αντιστοίχως, η τέχνη η οποία χαρακτηριζόταν ως εκφυλισμένη, δεν μπορούσε πλέον να γίνει αποδεκτή από το νέο καθεστώς, καθώς σύμφωνα με το τελευταίο, αποτελούσε «μη τέχνη», μια πολιτισμική απονέκρωση.¹²⁷ Η χρήση βιολογικών όρων για την προώθηση και την αποδοχή της ναζιστικής ιδεολογίας από τη λαϊκή βάση ήταν ένα γενικευμένο φαινόμενο, όπως και η κατ' επανάληψη αναφορά στους Εβραίους σαν «παρασιτικά ζώδια» τα οποία θα πρέπει να «εξαλειφθούν» αλλά και η προσπάθεια προβολής της φυλετικής ανωτερότητας ή της φυλετικής κατωτερότητας μέσα από τη χρήση «επιστημονικών» τεχνικών και υποθέσεων.¹²⁸

3.1.2. Η Δημιουργία του Επιμελητηρίου του Ράιχ για την Κουλτούρα

Ο καθ' ολοκληρίαν έλεγχος επί της πολιτισμικής ζωής του Τρίτου Ράιχ, αποτελούσε πάγια επιθυμία αλλά και επιδίωξη του Γκαίμπελς. Εντούτοις, η ίδια η δαιδαλοειδής φύση του πολιτισμικού τομέα, το γεγονός δηλαδή πως περικλείει τόσες πτυχές της ανθρώπινης έκφρασης και ζωής, καθιστούσε την επίτευξη του ολοκληρωτικού ελέγχου ατελέσφορη.

Η ενσωμάτωση της εκπαίδευσης στους κλάδους του Υπουργείου Προπαγάνδας, την οποία επιδίωξε αρχικά ο Γκαίμπελς, έπεσε στο κενό, όταν ο Χίτλερ ανέθεσε την επίβλεψη αυτής σε ξεχωριστό Υπουργείο, με επικεφαλής τον Μπέρναρντ Ρουσ.¹²⁹ Το μεγαλύτερο εμπόδιο ωστόσο, που έπρεπε να αντιμετωπίσει ο υπουργός προπαγάνδας, ήταν ένα άλλο μέλος του ναζιστικού κόμματος, ο Άλφρεντ Ρόξενμπεργκ, ο οποίος από τα τέλη της δεκαετίας του 1920, είχε αναλάβει την ηγεσία της Αγωνιζόμενης Ένωσης για τη Γερμανική Κουλτούρα (Kampfbund für Deutsche Kultur), ενώ το 1933 κινήθηκε γρήγορα, προκειμένου να επιτύχει το συντονισμό των γερμανικών θεατρικών οργανισμών υπό τον έλεγχό της. Οι περισσότεροι από τους τομείς του πολιτισμού, όπως η μουσική, οι εικαστικές τέχνες, οι Εκκλησίες, η πανεπιστημιακή και πνευματική ζωή, αποτέλεσαν κοινό στόχο τόσο του Ρόξενμπεργκ όσο και του Γκαίμπελς. Η βασική διαφορά μεταξύ

¹²⁶ Barron, S. (1991). *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany*. New York: Harry N. Abrams 9-23.

¹²⁷ Stephanie Barron, *Modern Art and Politics in Prewar Germany*, in Barron (ed.), *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany* (Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art, 1991): 9-23.

¹²⁸ Dr. Petropoulos J. *Nazi-Confiscated Art Issues*, ανακτήθηκε από: <https://fcit.usf.edu/holocaust/resource/assets/heac4.pdf> σελ. 444- 445.

¹²⁹ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 137- 8.

τους, ήταν πως ο Γκαίμπελς χαρακτηριζόταν από μια μεγαλύτερη ανοχή απέναντι στην πολιτιστική καινοτομία, σε αντίθεση με τον Ρόζενμπεργκ, ο οποίος εξέφραζε πιο συντηρητικές θέσεις και για το λόγο αυτό ήταν πιο κοντά στις προτιμήσεις του Χίτλερ, κάτι που γινόταν αντιληπτό από τον Γκαίμπελς ως πλεονέκτημα.¹³⁰ Ο Ρόζενμπεργκ πέραν αυτού, διέθετε και ένα άλλο όπλο επηρεασμού στη διάθεσή του, και αυτό ήταν η θέση που κατείχε ως αρχισυντάκτης στην καθημερινή εφημερίδα, *Völkischer Beobachter*. Από την άλλη πλευρά βέβαια, ο Γκαίμπελς είχε ένα πολύ σημαντικό αξίωμα, εκείνο του Υπουργού Προπαγάνδας, με περίοπτη θέση στο ναζιστικό καθεστώς, που δεν θα μπορούσε να αμφισβητήσει κανείς. Αντιθέτως ο Ρόζενμπεργκ αποτελούσε πρόσωπο μη αξιόπιστο για τον Χίτλερ, έπειτα από την ανικανότητά του να ανταπεξέλθει στα καθήκοντα που του είχαν ανατεθεί έπειτα από το Πραξικόπημα της Μπυραρίας στο Μόναχο το 1923.

Τελικά στον ανταγωνισμό αυτό μπήκε τέλος, όταν στις 22 Σεπτεμβρίου 1933, ο Γκαίμπελς εξέδωσε διάταγμα για την Ίδρυση του Επιμελητηρίου του Ράιχ για την Κουλτούρα, με τον ίδιο ως πρόεδρο. Το Επιμελητήριο χωριζόταν σε επτά επί μέρους τμήματα, τα οποία ονομάζονταν επίσης επιμελητήρια και αντιστοιχούσαν στους κλάδους της λογοτεχνίας, του θεάτρου, της μουσικής, του ραδιοφώνου, του κινηματογράφου, των καλών τεχνών, και του τύπου, που αντιστοιχούσαν στα τμήματα που είχαν δημιουργηθεί ήδη στο Υπουργείου Προπαγάνδας, ενώ κάποια όπως εκείνο του κινηματογράφου υπήρχαν ήδη.¹³¹ Σταδιακά η Ένωση του Ρόζενμπεργκ έχασε το νόημα της ύπαρξής της και έτσι με την πάροδο του χρόνου, αδρανοποιήθηκε εντελώς και διαλύθηκε τελικά αργότερα, το 1937. Μέσω του Επιμελητηρίου αυτού, ο Γκαίμπελς προσπάθησε να πλήξει επιπλέον, τα άτομα χωρίς εκπαίδευση και τα αναγκαία επαγγελματικά εφόδια, καθιερώνοντας καλύτερα συνταξιοδοτικά δικαιώματα, πολιτική που έγινε πιο ελαστική από το 1935 και μετά. Τελικά τα εγκαίνια του Επιμελητηρίου πραγματοποιήθηκαν στις 15 Νοεμβρίου 1933, στην αίθουσα Φιλαρμονικής του Βερολίνου.

Ήδη από τη χρυσή δεκαετία του 1920, όπου η πολιτιστική και πνευματική ζωή στη Γερμανία άνθιζε, το ναζιστικό μόρφωμα είχε αντιληφθεί την εν δυνάμει εργαλειακή χρήση της τέχνης ως μέσο επίτευξης της ανόδου του στην εξουσία, της πραγμάτωσης των ιμπεριαλιστικών του βλέψεων αλλά και της υλοποίησης του γενοκτονικού του προγράμματος. Ήδη από το 1920

¹³⁰ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 137- 8.

¹³¹ Ο.π.

στο πρόγραμμα του κόμματος, είχαν περιληφθεί ρήτρες πρόβλεψης σχετικά με την τέχνη και συγκεκριμένα στο στοιχείο του εκφυλισμού του μοντερνισμού και στην ανάγκη εξοστρακισμού του από την πνευματική ζωή του νέου εθνικιστικού κράτους.¹³²

Από το 1930 και μετά, η τέχνη πλέον είχε προσδεθεί άρρηκτα στο άρμα της ναζιστικής προπαγάνδας, και χρησιμοποιούταν σαν ένα μέσο επίθεσης σε πολιτικούς αντιπάλους του κόμματος. Στα μέσα της δεκαετίας του 1930, η χρήση της τέχνης πλέον είχε στραφεί σε μεγάλο βαθμό εναντίον των Εβραίων, προωθώντας την φυλετική κατωτερότητά τους και στέλνοντας αντισημιτικά μηνύματα.

Η άνοδος του ναζιστικού κόμματος στην εξουσία δεν αποτέλεσε αποκλειστικά μια αλλαγή στην πολιτική ζωή της χώρας, αλλά πολύ περισσότερο μια ριζική αλλαγή στον πυρήνα του αξιακού συστήματος, το οποίο προβαλλόταν μέσω των αισθήσεων και του πνεύματος, της λογοτεχνίας και του θεάτρου, της ποίησης και της μουσικής.¹³³ Με άλλα λόγια, τη διαμόρφωση μιας νέας εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας.¹³⁴

Από την άνοδο του ναζιστικού κόμματος στην εξουσία, κεντρικός στόχος τέθηκε η επίτευξη μιας ευθυγράμμισης όλων των επαγγελματικών και κοινωνικών οργανισμών με τη ναζιστική ιδεολογία και πολιτική. Στα πλαίσια αυτά, όλοι οι οργανισμοί που ασχολούνταν με τις τέχνες αλλά και με τα πολιτιστικά θέματα, εντάχθηκαν στην προσπάθεια αυτή.

¹³² Dr. Petropoulos J. *Nazi-Confiscated Art Issues*, ανακτήθηκε από: <https://fcit.usf.edu/holocaust/resource/assets/heac4.pdf> σελ. 444- 445.

¹³³ Ο.π.

¹³⁴ Welch, D. (2004). *Nazi Propaganda and the Volksgemeinschaft: Constructing a People's Community*. *Journal of Contemporary History* 39 214-238.

3.1.3. Haus der Deutschen Kunst

Ο Οίκος της Γερμανικής Τέχνης

Στις 18 Ιουλίου 1937, ο Αδόλφος Χίτλερ εγκαινιάζει ένα από τα πιο μεγαλεπήβολα δείγματα του σχεδίου της ναζιστικής προπαγάνδας: τον Οίκο της Γερμανικής Τέχνης (*Haus der Deutschen Kunst*) στο Μόναχο. Μια μεγαλοπρεπής πομπή –απροσδιόριστο ανακάτεμα αρχαιοελληνικής, κλασικής και τευτονικής αισθητικής–, σκηνοθετημένη με την ίδια σχολαστικότητα που οργανώνονταν οι λαμπαδηδρομίες και τα συλλαλητήρια του ναζιστικού κόμματος, κυριαρχούσε στους δρόμους της πόλης για ώρες, καθώς το Ράιχ γιόρταζε «Δύο Χιλιάδες Χρόνια Γερμανικού Πολιτισμού». Στο επίκεντρο αυτού του εγχειρήματος, βρισκόταν η έκθεση *Große Deutsche Kunstausstellung* (Μεγάλη Γερμανική Τέχνη), μια μεγάλης κλίμακας παρουσίαση, που αποσκοπούσε στην επιβολή μιας καθολικής και «ορθής» γερμανικής τέχνης, η προώθηση και επικράτηση της οποίας, πραγματωνόταν εν πολλοίς παράλληλα με τον αποκλεισμό και τη δυσφήμιση του τότε πρωτοπόρου μοντερνισμού.¹³⁵

¹³⁵ Stackelberg R. (1999). *Hitler's Germany: Origins, Interpretations, Legacies*. London: Routledge, σελ. 133.

Η καλλιέργεια των τεχνών είχε μεγαλύτερη σημασία στα πλαίσια της ναζιστικής διακυβέρνησης, ακόμα και από την ικανοποίηση των καθημερινών ανθρώπινων αναγκών. Ο ίδιος ο Φύρερ δήλωσε χαρακτηριστικά το 1936 στη Νυρεμβέργη: «Η τέχνη είναι η μόνη πραγματικά διαχρονική επένδυση της ανθρώπινης εργασίας».

Είχε προηγηθεί η ομιλία του στο συνέδριο του ναζιστικού κόμματος το 1934, όπου αποκάλυψε τους μοντερνιστές «βασικό κίνδυνο» για τον εθνικοσοσιαλισμό: «Αυτοί οι τσαρλατάνοι», είπε με έμφαση, «κάνουν λάθος αν νομίζουν ότι οι δημιουργοί του νέου Ράιχ είναι τόσο ηλίθιοι ή τόσο ανασφαλείς ώστε να σαστίζουν, πόσο μάλλον να εκφοβίζονται, από τις σαχλαμάρες τους. Θα δείτε ότι θα δημιουργήσουμε τα μεγαλύτερα πολιτιστικά και καλλιτεχνικά έργα όλων των εποχών τα οποία θα τους ξεπεράσουν σαν να μην είχαν υπάρξει ποτέ».¹³⁶

Όταν η ναζιστική ηγεσία κατέλαβε την εξουσία το 1933, έδωσε προθεσμία τεσσάρων ετών, δηλαδή μέχρι τα εγκαίνια του Οίκου της Γερμανικής Τέχνης το 1937, προκειμένου όλοι οι εκπρόσωποι των τεχνών να προσαρμοστούν στις τις απαιτήσεις της ηγεσίας. Στον πυρήνα των σαρωτικών αλλαγών που έλαβαν χώρα στη Γερμανία βρισκόταν μια κυβερνητική εκστρατεία που αποκαλούταν Gleichschaltung (κυριολεκτικά «συντονισμός» ή «προσαρμογή»), η ευθυγράμμιση δηλαδή των πολιτών, του κράτους, των πανεπιστημίων, των πολιτισμικών, κοινωνικών και κρατικών θεσμών με τις αρχές και τις πρακτικές του εθνικοσοσιαλισμού.¹³⁷ Η «προσαρμογή» έλαβε χώρα με εντυπωσιακή ταχύτητα όχι μόνο μέσω της επιβολής, αλλά και γιατί ένα συντριπτικό ποσοστό των Γερμανών ταυτιζόταν ιδεολογικά με τις αρχές του ναζιστικού καθεστώτος, φαινόμενο που έγινε γνωστό ως Selbstgleichschaltung (αυτοπροσαρμογή).

Το καθεστώς είχε κάνει σαφείς τις προθέσεις του στο μανιφέστο των πέντε σημείων που δημοσιεύτηκε στην *Deutscher Kunstbericht* (Γερμανική Επιθεώρηση Τέχνης) το 1933: έργα «μπολσεβίκικης» ή «κοσμοπολίτικης» φύσης να αφαιρεθούν από τα γερμανικά μουσεία και τις συλλογές και να καούν, οι διευθυντές μουσείων που σπατάλησαν δημόσια χρήματα σε «μη γερμανική» τέχνη να απολυθούν, να απογορευτούν οι αναφορές σε μαρξιστές ή μπολσεβίκους καλλιτέχνες, να μην ξαναχτιστούν κτίρια-κουτιά και να απομακρυνθούν αμέσως όλα τα απαράδεκτα δημόσια γλυπτά.

¹³⁶ Stephanie Barron, *Modern Art and Politics in Prewar Germany*, in Barron (ed.), *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany* (Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art, 1991): 9-23.

¹³⁷ Stackelberg R. (1999). *Hitler's Germany: Origins, Interpretations, Legacies*. London: Routledge, σελ. 133.

Επιπλέον, μετά την άνοδο στην εξουσία του ναζιστικού καθεστώτος, ακολούθησε μια ληστρική πολιτική απέναντι σε έργα τέχνης που μέχρι εκείνη τη στιγμή αποτελούσαν τον πολιτιστικό θησαυρό της Γερμανίας. Ο καθηγητής Jonathan Petropoulos μέσα στο βιβλίο του με τίτλο *«Art Looting during the Third Reich: An Overview with Recommendations for Further Research»*, έχει απαριθμήσει έξι βασικές κατηγορίες κλοπής και δέσμευσης καλλιτεχνικών έργων: οι πρώτες λεηλασίες έλαβαν χώρα κατόπιν εντολής του Γκαίμπελς και του Αδόλφου το 1937, όπου κατέληξε στην αφαίρεση 17.000 έργων από γερμανικά μουσεία (παρά το γεγονός πως πολλά από αυτά ανήκαν σε ιδιώτες και η υφαρπαγή τους έγινε χωρίς καμία νομική βάση). Έπειτα ακολούθησαν οι κλοπές έργων τέχνης από Γερμανούς και Αυστριακούς Εβραίους, από περιουσίες Εβραίων του εξωτερικού (όπως στη Γαλλία, την Πολωνία, το Βέλγιο κ.α.), από περιουσίες μη Εβραίων του εξωτερικού, από περιουσίες που ανήκαν σε θρησκευτικούς οργανισμούς (όπως σε συναγωγές), καθώς και από την ίδια τη συλλογή του κράτους.¹³⁸ Ο ίδιος εξηγεί μέσα στο βιβλίο του πως είναι εξαιρετικά δύσκολο μέχρι σήμερα να καταγράψει κανείς με σχετική έστω ακρίβεια τον αριθμό των απολεσθέντων έργων τέχνης συνολικά, καθώς μεταπολεμικά οι σύμμαχοι δεν κατάφεραν να χαράξουν μια κοινή πολιτική ανάκτησης των απολεσθέντων πολιτισμικών θησαυρών, αλλά ακόμα και σήμερα η προσπάθεια σε πολλά αρχεία είναι ανέφικτη.¹³⁹

Όπως θα περίμενε κανείς ωστόσο, τόσο ο Χίτλερ όσο και ο Γκαίμπελς, είχαν ήδη φροντίσει να εξαφανίσουν κάθε είδους ανεπιθύμητης κριτικής. Ανάμεσα στις διοικητικές πράξεις που είχαν στόχο να σταματήσουν κάθε συζήτηση περί τέχνης, ήταν και το διαβόητο «Διάταγμα σχετικά με την Κριτική της Τέχνης», που εκδόθηκε στις 11 του Νοέμβρη του 1936:

«Έδωσα στους Γερμανούς κριτικούς τέσσερα χρόνια από την ανάληψη της εξουσίας ώστε να συμμορφωθούν με τις εθνικοσοσιαλιστικές αρχές [...]. Καθώς δεν υπάρχει καμία ικανοποιητική πρόοδος στην τεχνοκριτική, απαγορεύω, από σήμερα και στο εξής, τη συνέχιση της κριτικής της τέχνης όπως γινόταν μέχρι τώρα. Από σήμερα, η καλλιτεχνική αναφορά αντικαθιστά την καλλιτεχνική κριτική, η οποία, κατά την περίοδο της εβραϊκής κυριαρχίας στην τέχνη είχε αποκτήσει το ρόλο του “δικαστή” [...]. Η καλλιτεχνική αναφορά δεν θα είναι

¹³⁸ Dr. Petropoulos J. *Nazi-Confiscated Art Issues*, ανακτήθηκε από: <https://fcit.usf.edu/holocaust/resource/assets/heac4.pdf> σελ. 444- 445.

¹³⁹ Ο.π..

αξιολόγηση αλλά περιγραφή και εκτίμηση [...] [που] απαιτεί ευαισθησία, λεπτότητα, καθαρότητα μυαλού και σεβασμό στις προθέσεις του καλλιτέχνη.

Ο Υπουργός Προπαγάνδας, Δρ Γκαίμπελς.»

Εν αναμονή των εγκαινίων του νεόδμητου μεγαλοπρεπούς Οίκου της Γερμανικής Τέχνης, αποφασίστηκε να οργανωθεί σε κοντινή απόσταση μια ξεχωριστή μεγάλη έκθεση με εκατό περίπου πίνακες και γλυπτά από τα Επιμελητήρια του Τρόμου, υπό τον τίτλο Entartete Kunst (Εκφυλισμένη Τέχνη), σε επιμέλεια του ίδιου του Γκαίμπελς.

Η πρεμιέρα της επίσημης τέχνης θα γιορταζόταν με μεγάλη λαμπρότητα στις 18 Ιουλίου. Την επόμενη ημέρα, θα άνοιγε και η έκθεση των «εκφυλισμένων», όπου η επισήμως «απαράδεκτη» γερμανική τέχνη θα παρουσιαζόταν στο κοινό για τελευταία φορά. Όλα τα εκτιθέμενα έργα ζωγραφικής, γλυπτά και σχέδια είχαν προηγουμένως αφαιρεθεί από συλλογές γερμανικών μουσείων καθώς, το καλοκαίρι του 1937, οι ναζί αξιωματούχοι, υπό την εποπτεία του Reichskulturkammer, σάρωσαν τριάντα δύο δημόσια μουσεία μέσα σε μόλις δέκα ημέρες και κατάσχσαν πάνω από 16.000 έργα.¹⁴⁰

Οι κατασχέσεις νομιμοποιούνταν προσωρινά από μια απλή υπουργική απόφαση του Γκαίμπελς με ισχύ νόμου: «Με εντολή Φύρερ», εξουσιοδοτούσε τον καθηγητή Ζίγκλερ του Μονάχου, να επιλέξει και να εξασφαλίσει για την οργάνωση της έκθεσης έργα «Γερμανικής εκφυλισμένης τέχνης». Ο Ζίγκλερ, ένας άγνωστος ζωγράφος γυμνών μέχρι το 1933, τοποθετήθηκε πρόεδρος της Διεύθυνσης Εικαστικών Τεχνών στα τέλη του 1936, όντας ο αγαπημένος καλλιτέχνης του Χίτλερ.

«Βλέπουμε γύρω μας τερατουργήματα της τρέλας, του θράσους, της ανικανότητας και του εκφυλισμού της μοντέρνας τέχνης», ισχυρίστηκε ο Ζίγκλερ στον επίσημο του στα εγκαίνια. «Αυτή η έκθεση προκαλεί σοκ και αηδία σε όλους μας». Και προσκάλεσε τους επισκέπτες να κοροϊδέψουν μοντερνιστές όπως ο Σαγκάλ, ο Καντίσσκυ, ο Κλέε, ο Μπέκμαν και ο Όττο Ντιζ. Χλευαστικά συνθήματα, πολλά από τα οποία αντισημιτικά, ήταν ήδη γραμμένα στους τοίχους, ενώ χειρόγραφες ετικέτες πάνω σε κάθε έργο ενημέρωναν για το πόσα χρήματα είχε λάβει «από τους φόρους του εργαζόμενου γερμανικού λαού»

¹⁴⁰ Stackelberg R. (1999). "Hitler's Germany: Origins, Interpretations, Legacies". London: Routledge, σελ. 134- 5.

Η έκθεση χωρίστηκε σε εννέα τμήματα: Το πρώτο αφορούσε τις «βάρβαρες μεθόδους αναπαράστασης» και «την προοδευτική καταστροφή της ευαισθησίας της μορφής και του χρώματος». Το δεύτερο παρουσίαζε τον «απαράδεκτο εμπαιγμό του θείου», ενώ το τρίτο την καλλιτεχνική και πολιτική αναρχία.¹⁴¹ Στο τέταρτο, η μαρξιστική προπαγάνδα υπονόμει τη στρατιωτική θητεία. Για τους καλλιτέχνες του πέμπτου τμήματος «ολόκληρος ο κόσμος μοιάζει να είναι ένας τεράστιος οίκος ανοχής», ενώ γι' αυτούς του έκτου και του έβδομου το φυλετικό ιδεώδες ήταν ο νέγρος και το πνευματικό «ο ηλίθιος, ο κρετίνος και το παραλυτικός». Το όγδοο τμήμα αποτελούνταν από «εβραϊκά σκουπίδια που δεν περιγράφονται με λόγια».

Το τελευταίο τμήμα αφορούσε τη σύγκριση έργων μοντέρνας τέχνης με κατασκευές ψυχικά αρρώστων. Παρατίθεται επίσης ένα απόσπασμα ομιλίας του Χίτλερ όπου, αφού εξυμνούσε τον «συναρπαστικά όμορφο ανθρώπινο τύπο με το περήφανο, λαμπερό μεγαλείο της σωματικής δύναμης και της υγείας» που μπορούσε κανείς να θαυμάσει στους Ολυμπιακούς Αγώνες, έθετε το ρητορικό ερώτημα:

«Και τι κατασκευάζουν; Παραμορφωμένους ανάπηρους και κρετίνους, αηδιαστικές γυναίκες, πλάσματα που μοιάζουν περισσότερο με ζώα παρά με ανθρώπους [...]. Στο όνομα του γερμανικού λαού, θα απαγορεύσω σε αυτούς τους αξιοθρήνητους δυστυχείς, οι οποίοι προφανώς υποφέρουν από διαταραχές όρασης, να επιβάλλουν τα αποτελέσματα των ελαττωματικών απεικονίσεων της όρασής τους στους συνανθρώπους τους, είτε ως πραγματικότητα είτε ως “τέχνη”».

Τα προγράμματα στείρωσης και ευθανασίας που θεσπίστηκαν αργότερα από το κράτος ανακοινώθηκαν εδώ για πρώτη φορά, σε πολιτισμικό πλαίσιο.¹⁴² Η έκθεση περιόδευσε μέχρι το 1941 σε δώδεκα ακόμη γερμανικές πόλεις και την επισκέφθηκαν πάνω από δύο εκατομμύρια. Όσα από τα έργα δεν καταστράφηκαν, πουλήθηκαν από τους ναζί σε πλειστηριασμούς του εξωτερικού.

¹⁴¹ Stephanie Barron, *Modern Art and Politics in Prewar Germany*, in Barron (ed.), *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany* (Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art, 1991): 9-23.

¹⁴² Stackelberg R. (1999). *Hitler's Germany: Origins, Interpretations, Legacies*. London: Routledge, σελ. 135- 6.

3.1.4. Τα «Άρια» πρότυπα στην τέχνη

Σε πλήρη αντίθεση με τα έργα των «εκφυλισμένων γουρουνιών» που ειρωνευόταν ο Ζίγκλερ, ο Οίκος της Γερμανικής Τέχνης παρουσίαζε –μετά από μια περιπετειώδη επιμελητεία– τους «υγιείς» καλλιτέχνες του Τρίτου Ράιχ. Ένα αδύναμο ανακάτεμα νατουραλισμού και νεοκλασικισμού, με έμφαση στο καλλιτεχνικό είδος που είχε ήδη εγκαταλειφθεί από τον 19ο αιώνα, ήταν τελικά η απάντηση στον εκφυλισμένο μοντερνισμό. Ανάμεσα σε αυτά ήταν και το τρίπτυχο του ίδιου του Ζίγκλερ «Τα τέσσερα στοιχεία», το οποίο ανήκε στο Χίτλερ και κρεμόταν πάνω από το τζάκι του στο Μόναχο για χρόνια.¹⁴³ Οι τέσσερις γυμνές γυναίκες που αναπαριστούσαν τη Φωτιά, το Νερό, τη Γη και τον Αέρα, ήταν ζωγραφισμένα με την εξαιρετική λεπτομέρεια και αποτελούσαν χαρακτηριστικά δείγματα του ιδεώδους ομορφιάς που λάτρευαν οι ναζί.

«Τα τέσσερα στοιχεία» του Ζίγκλερ

¹⁴³ Stephanie Barron, *Modern Art and Politics in Prewar Germany*, in Barron (ed.), *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany* (Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art, 1991): 9-23.

Ανάλογης αισθητικής και ποιότητας ήταν και τα υπόλοιπα γυμνά της έκθεσης, τα επαναλαμβανόμενα «αρκαδικά» τοπία, οι σκηνές από την ελληνική και σκανδιναβική μυθολογία, όπως και τα πορτρέτα του Χίτλερ ή τα «πατριωτικά» έργα που εξυμνούσαν τους ήρωες του εθνικοσοσιαλισμού. Γιγαντιαία γλυπτά, ανάμεσά τους και τα έργα των Γιόζεφ Θόρακ και Άρνο Μπρέκερ συμπλήρωναν την εικόνα, αποδεικνύοντας ότι οι ναζί δεν οραματίζονταν απλώς τον πολιτισμό αλλά όριζαν τον εαυτό τους μέσα από αυτόν. Παρουσία της ελίτ των ναζί, ο Χίτλερ δήλωσε με τον συνήθη στόμφο του για άλλη μια φορά:¹⁴⁴

«Από τώρα και στο εξής ξεκινάμε έναν ανελέητο πόλεμο για την καταστροφή και των τελευταίων στοιχείων πολιτισμικής αποσύνθεσης [...]. Να είστε σίγουροι ότι από εδώ και πέρα όλοι όσοι στηρίζουν και διατηρούν κλίκες ερασιτεχνών και παραχαρακτών της τέχνης θα συλλαμβάνονται και θα εκκαθαρίζονται. Αυτοί οι προϊστορικοί βάρβαροι που βρίσκονται στη λίθινη εποχή μπορούν να επιστρέψουν στις σπηλιές των προγόνων τους για να εξασκήσουν τα πρωτόγονα διεθνή γρατζουνίσματα τους.»

Εκπαιδευτικοί οδηγοί που κυκλοφόρησαν φρόντιζαν, μέσα από την αντιπαράθεση, να επιβεβαιώσουν τον αποκλεισμό όλων των άλλων μορφών τέχνης και να εξασφαλίσουν τον θρίαμβο της δικής τους. Η έννοια της «αιώνιας γερμανικής τέχνης», ήταν μια έννοια που συμβόλιζε τη διάρκεια και τη μονιμότητα. Η εθνικοσοσιαλιστική αντίληψη της ιστορίας, βασισμένη στην αισθητική κατηγορία του «μεγαλείου», απέκλειε κάθε πιθανότητα προόδου ή αλλαγής. Υπό αυτή την έννοια, η «Μεγάλη Γερμανική Τέχνη», όπως και όλες οι εκθέσεις-θεάματα του «Μεγάλου Γερμανικού Πολιτισμού», αποτελούσε την ενσάρκωση της γερμανικής Ιστορίας ως αισθητική έκφραση των μόνιμων στοιχείων αυτής της Ιστορίας. «Αυτό που βλέπουμε εδώ», έγραφε ο *Völkischer Beobachter* στις 19 Ιουλίου του 1937: «είναι ένας άλλος κόσμος – οι εικόνες, οι μορφές και τα σύμβολα της ιστορίας. Μιλούν μια γλώσσα ισχυρή και επιβλητική. Και, πράγματι, εκατοντάδες χιλιάδες στέκονται μαγεμένοι από αυτό το μεγαλείο, από την απίστευτη ομορφιά αυτού του θεάματος, ένα θέαμα που διαλύει το παρόν και το σήμερα, μια σκηνή που είναι το απόσταγμα αιώνων: Δύο Χιλιάδες Χρόνια Γερμανικού Πολιτισμού».

¹⁴⁴ Stephanie Barron, *Modern Art and Politics in Prewar Germany*, in Barron (ed.), *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany* (Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art, 1991): 9-23.

Η άκρα πολιτικοποίηση της τέχνης στο Τρίτο Ράιχ είναι απαράμιλλη στη σύγχρονη ιστορία, καθώς επίσης και ο τρόπος με τον οποίο ανακαλέστηκαν όλοι οι προηγούμενοι πολιτιστικοί ήρωες της Γερμανίας όχι μόνο στον χώρο των εικαστικών τεχνών, αλλά και στη λογοτεχνία, τη μουσική και τον κινηματογράφο. Το 1937, μια επιτροπή οργανωμένη από τον ίδιο τον Γιόζεφ Γκαίμπελς, έκρινε 16.000 έργα τέχνης ως «εκφυλισμένα», πολλά από τα οποία πουλήθηκαν σε αγοραστές του εξωτερικού σε υψηλές τιμές, ενώ άλλα καταστράφηκαν σε θεαματικές εκδηλώσεις λογοκρισίας.¹⁴⁵

Οτιδήποτε θύμιζε το παλιό καθεστώς στις τέχνες πριν το 1933, αυτομάτως είχε καταδικαστεί στο περιθώριο της πολιτισμικής ζωής. Είτε αφορούσε αφηρημένη είτε παραστατική τέχνη, είτε αφορούσε διάσημα έργα του εξπρεσιονιστικού κινήματος, όπως τα τοπία στους πίνακες του Άουγκουστ Μάκε, του Ερνστ Λούντβιχ Κίρχνερ, του Έμιλ Νόλντε ή του Καρλ Σμιτ-Ροτλουφ, είτε την πικρή κοινωνική κριτική που ασκούνταν μέσα από τα έργα των Μαξ Μπέκμαν, Ότο Ντιξ και Τζορτζ Γκρος, όλα ήταν εξίσου καταδικασμένα στο χροθνοντούλαπο της ιστορίας της τέχνης.¹⁴⁶ Έπειτα από τις 7 Απριλίου 1933, βάσει της νομοθεσίας, οι «μη Άριοι» κυβερνητικοί υπάλληλοι θα διώκονταν από τις θέσεις εργασίας τους. Σε εκείνο το έτος μόνο, περισσότεροι από είκοσι διευθυντές μουσείων και επιμελητές οι οποίοι εργάζονταν για τα κρατικά ιδρύματα απολύθηκαν.

Επιπλέον πολλοί μη επιθυμητοί καλλιτέχνες εκδιώχθηκαν από τις έδρες διδασκαλίας τους στα πανεπιστήμια και στους καλλιτεχνικούς οργανισμούς. Ανεξαρτήτως των πολιτικών τους πεποιθήσεων, καλλιτέχνες που υποστήριζαν καλλιτεχνικά κινήματα όπως τον Κυβισμό, τον Εξπρεσιονισμό, το Σουρεαλισμό ή άλλα είδη μοντέρνου στυλ, αποτελούσαν αυτομάτως στόχους επίθεσης από το ναζιστικό καθεστώς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Έμιλ Νόλντε, ο οποίος παρά το γεγονός πως ήταν από τα πρώτα μέλη του Εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος, εντούτοις είδε το έργο του να χαρακτηρίζεται ως μια μορφή εκφυλισμένης τέχνης. Άλλα παραδείγματα αποτελούν οι περιπτώσεις των Μπαουμάιστερ Βίλι και Μαξ Μπέκμαν οι οποίοι έχασαν τις θέσεις τους από το Δημοτικό Σχολείο της Φρανκφούρτης, ο Ότο Ντιξ, ο Πάουλ Κλέε και ο Μαξ Πέχσταιν απολύθηκαν από τις ακαδημίες της Δρέσδης, του Νύσελντορφ και του Βερολίνου αντίστοιχα, ενώ η Πρωσική Ακαδημία του Βερολίνου απώλεσε ένα μεγάλο αριθμό από

¹⁴⁵ Stephanie Barron, *Modern Art and Politics in Prewar Germany*, in Barron (ed.), *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany* (Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art, 1991): 9-23.

¹⁴⁶ Ο.π., σελ. 9-23.

αξιόλογους καλλιτέχνες, περιλαμβανομένων του Έρνστ Μπάρλαχ, Ρούντολφ Μπέλινγκ, Όσκαρ Κοκόσκα, Μαξ Λίμπερμαν και πολλών άλλων.¹⁴⁷

Οι περισσότεροι από τους καλλιτέχνες που εκτελέστηκαν δεν ήταν Εβραίοι. Αντιθέτως- από όσους αναφέρθηκαν- μόνο ο Λίμπερμαν ήταν Εβραίος. Όποιος καλλιτέχνης ή τα έργα όποιου καλλιτέχνη φιλοξενούνταν από κάποια από τα περιοδικά για τη σύγχρονη τέχνη της εποχής του Ludwig Justi ή του Carl Einstein ή σε κάποια καινοτόμα περιοδικά όπως το *Das Kunstblatt* (The art paper), *Die Aktion* (Action), ή *Der Sturm* (The storm), αποτελούσαν εύκολους στόχους για το κόμμα.

Είναι γεγονόςς μη αμφισβητήσιμο, το ότι η οργάνωση σε επίπεδο γραφειοκρατίας, με τη θέσπιση συνεχώς νέων νόμων και κανονισμών ολοένα και πιο αυστηρών αλλά και συνολικά η κινητοποίηση ολόκληρου του κρατικού μηχανισμού για την απόκτηση του απόλυτου ελέγχου της πολιτιστικής ζωής στο Τρίτο Ράιχ, σε μια κοινωνία που αντιμετώπιζε σφοδρότατα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, καταδεικνύει τον πρωταρχικής σημασίας ρόλο που διαδραμάτιζε ο κόσμος της κουλτούρας και της τέχνης για το Εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα όσον αφορά τη διαμόρφωση και τη λειτουργία της γερμανικής ολοκληρωτικής κοινωνίας. Ο Hellmut Lehmann Haupt έγραψε στις αρχές του 1950, "Αυτή η πλήρης μονοπώληση ολόκληρου του δημιουργικού δυναμικού ενός λαού, του κάθε αισθητικού ενστίκτου, όπως και η υποταγή κάθε ρεύματος της παραγωγικότητας και της ικανότητάς του για καλλιτεχνική δημιουργία προς τους σκοπούς των ηγετών της συλλογικής κοινωνίας, δεν υπήρχε πριν από αυτό τον αιώνα."¹⁴⁸ Ο Lehmann Haupt ακόμα κάνει μια σύνδεση της βαρύτητας που το Εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα απέδωσε στον καλλιτεχνικό χώρο, με το παρελθόν του ίδιου του Χίτλερ, όσον αφορά την ενασχόλησή του με την αρχιτεκτονική και την ζωγραφική στα πρώτα στάδια της ενήλικης ζωής του στη Βιέννη.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Stephanie Barron, Modern Art and Politics in Prewar Germany, in Barron (ed.), *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany* (Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art, 1991): 9-23.

¹⁴⁸ Hellmut Lehmann-Haupt, *Art under a Dictatorship* (New York Oxford University Press, 1954), 3.

¹⁴⁹ Ο.π., σελ. 45-46.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ

4.1. Η Προετοιμασία για τον Πόλεμο

Η προπαγάνδα ανέκαθεν αποτελούσε ένα από τα πιο ισχυρά όπλα στην προετοιμασία του λαού για τον πόλεμο. Το ναζιστικό καθεστώς δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση αλλά μόνο να επιβεβαιώσει και να εφαρμόσει τον κανόνα αυτό. Στη ναζιστική Γερμανία η προετοιμασία είχε ξεκινήσει δεκαοκτώ μήνες πριν από την έναρξή του πολέμου, το Σεπτέμβριο του 1939.¹⁵⁰ Ο Γκαίμπελς στο στάδιο αυτό, ήταν από εκείνους όπως ο Γκαίρινγκ που συμβούλευαν να μην εμπλακεί η Γερμανία στον πόλεμο. Τη στάση του αυτή, ο Άλμπερτ Σπέερ την είχε ερμηνεύσει ως μια προσπάθεια από την πλευρά τους να μη θέσουν σε κίνδυνο τη θέση αλλά και τα πλεονεκτήματα που είχαν αποκτήσει μέχρι τότε. Ο Γκαίμπελς είχε σημειώσει πως ο Χίτλερ σε αυτή την περίπτωση θα ακούει μόνο τους αξιωματικούς του, οπότε το δικό του έργο θα γινόταν δύσκολο. Σε μεγάλο βαθμό αυτό επιβεβαιώθηκε, καθώς με την έναρξη του πολέμου, το Υπουργείο Προπαγάνδας και Διαφώτισης, αναγκάστηκε να συνεργαστεί με το Τμήμα της Προπαγάνδας της Βέρμαχτ (OKW).¹⁵¹

Η διατήρηση στο γερμανικό λαό της πίστης στο πρόσωπο του Χίτλερ, τώρα ήταν πιο επιτακτική από ποτέ, καθώς ο πόλεμος θα έθετε μια σειρά από περιορισμούς σε οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Την ίδια στιγμή ο προσεταιρισμός των ουδέτερων κρατών στο εξωτερικό όπως και η υπονόμευση του αντιστασιακού πνεύματος του εχθρού, αποτελούσαν εξίσου πάγιοι στόχοι της ναζιστικής προπαγάνδας. Επιπλέον, η σοβαρότητα της κατάστασης απαιτούσε από τον Γκαίμπελς μια πιο έντονη και αποτελεσματική προπαγάνδα, η οποία όμως ταυτοχρόνως, θα χαρακτηριζόταν και από την αναγκαία προσαρμοστικότητα που απαιτούν οι συνεχώς μεταβαλλόμενες καταστάσεις που ακολουθούν την εξελικτική πορεία του πολέμου. Οι κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τον τρόπο εκτέλεσης της ναζιστικής προπαγάνδας, δόθηκαν με το ξέσπασμα του πολέμου και περιέγραφαν τα μέσα που θα χρησιμοποιούνταν για την υλοποίηση αυτής, όπως το ραδιόφωνο, οι εφημερίδες, οι ταινίες, οι αφίσες, τα συλλαλητήρια, και οι εικονογραφημένες διαλέξεις.

¹⁵⁰ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 90.

¹⁵¹ Ό.π.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου προέκυψαν τέσσερις βασικές προπαγανδιστικές καμπάνιες οι οποίες υπαγορεύτηκαν από τις μεταβαλλόμενες συνθήκες στα πεδία των μαχών. Αυτές ήταν οι εξής: ο κεραυνοβόλος πόλεμος, η καμπάνια για τη Ρωσία, ο ολοκληρωτικός πόλεμος και η ανάγκη για ενδυνάμωση του ηθικού και τέλος οι υποσχέσεις για αντίποινα.¹⁵² Στις δύο πρώτες περιπτώσιολογικές μελέτες, το βάρος βρίσκεται στις στρατιωτικές καμπάνιες με στόχο το εξωτερικό και τα αποτελέσματά τους στην κοινή γνώμη στο εσωτερικό του κράτους, και οι άλλες δύο περιπτώσεις, εστιάζουν στην ανταπόκριση του καθεστώτος, στις μεταβαλλόμενες συνθήκες του πολέμου καθώς και στην προοπτική της επικείμενης ήττας.

4.2.. Κεραυνοβόλος Πόλεμος και Νίκη

Οι πρώτες νίκες του κεραυνοβόλου πολέμου που σημειώθηκαν στα πεδία της μάχης από το ναζιστικό καθεστώς, αποτέλεσαν κατά κόρον αντικείμενο εκμετάλλευσης από τον ναζιστικό μηχανισμό προπαγάνδας, προκειμένου να αποσιωπήσουν αρνητικές φωνές στο εσωτερικό του κράτους.

Η προπαγάνδα η οποία εφαρμόστηκε από τη Βέρμαχτ είχε σαν κεντρικό θέμα της τη ματαιότητα της αντίστασης στη γερμανική στρατιωτική δύναμη. Ο εκφοβισμός και ο τρόμος σε κάθε περίπτωση συνόδευαν κάθε έκφανση της προπαγάνδας, κάτι που βασιζόταν στη βασική αρχή του Γκαίμπελς, πως η προπαγάνδα δεν πρέπει να υποστηρίζεται μόνο από την άσκηση βίας, αλλά θα πρέπει από μόνη της να παρακινεί τη βίαιη αντίδραση. Στο ημερολόγιό του αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Ένα κοφτερό σπαθί πρέπει πάντοτε να στέκεται πίσω από την προπαγάνδα, όταν η τελευταία είναι πραγματικά αποτελεσματική».

Δεν είναι λοιπόν καθόλου περίεργο που στην αρχή κάθε καμπάνιας η παρουσία του τρόμου ήταν ιδιαίτερος έντονη, παράλληλα με την υπερέκθεση των στρατιωτικών επιτυχιών, δημιουργώντας εμμέσως ένα αίσθημα επιθυμίας για ολοένα και περισσότερες στρατιωτικές επιτυχίες. Έτσι στο διάστημα που έλαβαν χώρα οι πρώτες «κεραυνοβόλες» επιτυχίες στην

¹⁵² Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 91.

Πολωνία, τη Σκανδιναβία, τις Κάτω Χώρες και τη Γαλλία, διαμορφώθηκε η αντίληψη από τον λαό, πως ο πόλεμος θα έληγε σύντομα και χωρίς πολλές απώλειες από τη γερμανική πλευρά.

Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν εντατικά στον προπαγανδιστικό μηχανισμό του πολέμου, ήταν τα κινηματογραφικά επίκαιρα καθώς και πολεμικά ντοκιμαντέρ μεγάλου μήκους, μέσα από τα οποία πέρα από την προβολή της γερμανικής στρατιωτικής υπεροχής και του μάταιου της αντίστασης στις γερμανικές δυνάμεις, ενίσχυαν πάνω από όλα το αίσθημα της ασφάλειας και της σιγουριάς, στα τμήματα του γερμανικού πληθυσμού που παρέμεναν διστακτικά.¹⁵³ Μέχρι το ξέσπασμα του πολέμου, υπήρχαν τέσσερις εταιρείες που είχαν αναλάβει την παραγωγή των κινηματογραφικών επίκαιρων, τα οποία μεταδίδονταν στη Γερμανία: η *Ufa- Tonwoche*, η *Deulig- Woche*, η *Tobis Wochenschau*, και η *Fox-Tönende Wochenschau*, η οποία ανήκε σε αμερικανικά συμφέροντα. Μια Πέμπτη εταιρεία, η *Ufa- Auslandwoche*, είχε αναλάβει τη μετάδοση των γεγονότων που λάμβαναν χώρα εσωτερικά του κράτους, στο εξωτερικό.¹⁵⁴ Το Υπουργείο Προπαγάνδας και Διαφωτισμού, ήταν υπεύθυνο προκειμένου να συντονίζει όλες τις εικόνες που μεταδίδονταν από τους παραπάνω φορείς, προκειμένου να επιτυγχανόταν μια ενιαία «επίσημη» εκδοχή της σύγχρονης Γερμανίας. Σε αυτό το έργο τους, υποβοηθούνταν από τη νομοθεσία, βάσει του ειδικού νόμου για τα κινηματογραφικά επίκαιρα, τον οποίο εισήγαγε το καθεστώς στις 30 Απριλίου 1936, προκειμένου να διευκολυνθούν τα προβλήματα σχετικά με τη διανομή και τα πνευματικά δικαιώματα. Η λογοκρισία ασκούταν από το *Wochenshauzentrale*, το οποίο ήταν υπόλογο στο Υπουργείο Προπαγάνδας και Διαφωτισμού. Η βασική του ευθύνη, ήταν ο έλεγχος των τεσσάρων εταιρειών, προκειμένου να επιβεβαιώσουν πως δεν θα προβαλλόταν κάτι το οποίο θα ερχόταν σε αντίθεση με τις πολιτικές και πολιτιστικές απόψεις, τις οποίες ενστερνιζόταν το ναζιστικό καθεστώς.

Με την κήρυξη του πολέμου, τα κινηματογραφικά επίκαιρα πρόβαλλαν συνεχώς την ιδέα πως στη βάση της ρεβιζιονιστικής εξωτερικής πολιτικής του Χίτλερ, βρισκόταν η περικύκλωση της Γερμανίας από τους παλιούς της εχθρούς. Η εικόνα αυτή συνοδευόταν από την εννοιολογικά παραποιημένη χρήση της φράσης *Si vis pacem, para bellum*, δηλαδή αν θέλεις ειρήνη θα πρέπει να είσαι έτοιμος για πόλεμο, που αποτελούσε ένα από τα πολεμικά σλόγκαν της εποχής. Τον Αύγουστο του 1939, λίγο πριν από την εισβολή στην Πολωνία, στα κινηματογραφικά επίκαιρα

¹⁵³ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 92-4.

¹⁵⁴ Ό.π.

δινόταν η εντύπωση πως οι Γερμανοί της Πολωνίας, υφίσταντο κτηνωδίες σε βάρος τους από τους «βάρβαρους» Πολωνούς, μια εικόνα που προκαλούσε άγχος στον γερμανικό λαό για την ασφάλειά του.¹⁵⁵

Με το ξέσπασμα του πολέμου, το Υπουργείο Προπαγάνδας και Διαφωτισμού, συγχώνευσε τις τέσσερις αυτές εταιρείες παραγωγής κινηματογραφικών επίκαιρων, σε μια ενιαία εταιρεία. Έτσι στις 21 Νοεμβρίου 1940, ιδρύθηκε η *Deutsche Wochenschau GmbH*, με τον Γκαίμπελς να δηλώνει πως στο άμεσο μέλλον θα ονομαζόταν *Deutsche Wochenschau*. Η ενέργεια αυτή αποσκοπούσε τόσο στην εγκατάσταση ενός ευρωπαϊκού μονοπωλίου παραγωγής κινηματογραφικών επίκαιρων, όσο και στο να ανταγωνιστεί την αμερικανική υπεροχή στον τομέα. Μέχρι το σημείο εκείνο, ο λαός δεν γνώριζε πως αυτές οι παραγωγές ήταν κρατικά ελεγχόμενες, ούτε και για το ρόλο της *Wochenshauzentrale*, καθώς ο ίδιος ο Γκαίμπελς θεωρούσε πως κάτι τέτοιο θα αποτελούσε μια τροχοπέδη, στην αποτελεσματικότητα του προπαγανδιστικού μηχανισμού.

Το υλικό το οποίο συλλεγόταν από τα πεδία της μάχης, βρισκόταν υπό την επίβλεψη του Γκαίμπελς και υλοποιούνταν από τις ειδικές ομάδες που είχε προσλάβει το Υπουργείο Προπαγάνδας, τα *Propaganda Kompanie Einheiten (PK)*, αλλά στο μέτωπο διοικούνταν από την *Oberkommando der Wehrmacht (OKW)*. Το τελικό ωστόσο υλικό, βρισκόταν στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Προπαγάνδας.¹⁵⁶ Από τα πιο γνωστά ντοκιμαντέρ στα οποία χρησιμοποιήθηκε υλικό από το πεδίο της μάχης, είναι το *Feldzug in Polen* (η Καμπάνια στην Πολωνία, 1939), το *Feuertaufe* (το Βάπτισμα του Πυρός, 1940) και το *Sieg im Westen* (η Νίκη στη Δύση, 1941), ενώ οι παραγωγές στο σινεμά διπλασιάστηκαν μέσα σε δύο χρόνια. Χαρακτηριστικό της λεπτομερούς οργάνωσης, αποτελούσε η δημιουργία χιλίων κινητών σινεμά, τα οποία μετακινούνταν σε όλη την επαρχία όπου ο αγροτικός κόσμος δεν συνήθιζε να πηγαίνει στο σινεμά, προκειμένου να βεβαιωθεί πως δεν θα υπήρχε κανείς που να μην έχει παρακολουθήσει κάποιες έστω από τις παραγωγές του ναζιστικού καθεστώτος. Από το 1940 και μετά, τα κινηματογραφικά επίκαιρα ενσωματώθηκαν στα σχολεία και στα προγράμματα για τη χιτλερική νεολαία με μεγάλη επιτυχία.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, κεντρικό στοιχείο της πολεμικής προπαγάνδας στις αρχές του πολέμου, ήταν η προβολή της «κεραυνοβόλου» ταχύτητας και της καταστρεπτικής δύναμης των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων. Τα αποτελέσματα της προβολής αυτών των ταινιών

¹⁵⁵ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 92-4.

¹⁵⁶ Ο.π.

που λάμβανε χώρα από τις γερμανικές πρεσβείες στο κοινό των ουδέτερων κρατών, ήταν κάτι που ο Γκαίμπελς γνώριζε πολύ καλά, ενώ προτεραιότητα σε κάθε περίπτωση είχε το πιο νεανικό μέρος του πληθυσμού. Η πιο εντυπωσιακή παραγωγή που προέβαλλε με μοναδικό τρόπο την επιτυχία του κεραυνοβόλου πολέμου του Χίτλερ, ήταν το *Feuertaufe (Βάπτισμα του Πυρός)*, όπου στις τελευταίες σκηνές, του φιλμ, παρουσιάζεται η συνθηκολόγηση με την Πολωνία και κατόπιν οι προετοιμασίες για την επικείμενη επίθεση στην Βρετανία.¹⁵⁷

Το επόμενο ισχυρό μέσο που κινητοποιήθηκε στα πλαίσια της πολεμικής προπαγάνδας, ήταν το ραδιόφωνο. Η ναζιστική ραδιοφωνική προπαγάνδα, είχε αποκτήσει σημαντικό κοινό σε ολόκληρη την Ευρώπη, εκμεταλλευόμενο εν πολλοίς, την ήδη υπάρχουσα στους πολίτες των άλλων χωρών καχυποψία, αναφορικά με τις πληροφορίες που τους παρείχε ο δικός τους κρατικός μηχανισμός. Ο «ραδιοφωνικός κεραυνοβόλος πόλεμος» που ξεκίνησε από την Ολλανδία, το Βέλγιο και τη Γαλλία το 1940, είχε σαν πρωταρχικό στόχο, την πρόκληση του μέγιστου τρόμου και φόβου καθώς και την υπονόμευση της αντίστασης του εχθρού.¹⁵⁸

Όλοι εξαίρουν τα αγαθά της ομόνοιας και τα ολέθρια της διχόνοιας, αλλά και όλοι ξέρουν τις ακατονόμαστες χάρες της διχοστασίας, και ουκ ολίγοι τις χαίρονται είτε την έχουν προκαλέσει οι ίδιοι, είτε επωφελούνται απ' την εισβολή της. Το ναζιστικό καθεστώς γνώριζε λοιπόν πολύ καλά πως μέσω μιας πολιτικής *Divide et impera* θα μπορούσε να επιτύχει τη διαίρεση των Συμμάχων και εν συνεχεία τη διευκόλυνση του έργου της κατάκτησής τους. Έτσι για παράδειγμα στην Ολλανδία, μέσω του ραδιοφώνου το ναζιστικό καθεστώς έκανε έκκληση προς τις ολλανδικές ένοπλες δυνάμεις:¹⁵⁹

«Στρατιώτες, γιατί πολεμάτε; Γιατί επιτρέπετε στους εαυτούς σας να σφαχτούν; Για τους καπιταλιστές στη Γαλλία και τη Βρετανία;»

Άλλο παράδειγμα αποτέλεσε το Βέλγιο όπου απευθυνόμενοι στους Φλαμανδούς δήλωναν:

«Φλαμανδοί, πάντοτε αντιμετωπιζόσασταν ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Εμείς οι Γερμανοί θα σας δώσουμε πίσω τον αυτοσεβασμό σας.»

¹⁵⁷ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 95.

¹⁵⁸ Irving D. (1996). *Goebbels: Mastermind of The Third Reich*. London: Parforce Ltd, σελ. 574.

¹⁵⁹ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 96.

Αργότερα όταν η Βέρμαχτ είχε εισβάλλει στο Παρίσι τον Ιούνιο του 1940, απευθυνόμενοι και πάλι στο λαό δήλωναν:¹⁶⁰

«Η κυβέρνησή σας δεν αξίζει πλέον το σεβασμό σας. Παρά τις αρχικές της δηλώσεις πως θα υπερασπιζόταν την πόλη μέχρι τέλους, εγκατέλειψε την πρωτεύουσα και τον λαό στη μοίρα του. Γιατί να εκτεθεί το Παρίσι σε τέτοια ανούσια καταστροφή και σφαγή;»

Το χειμώνα εκατομμύρια προπαγανδιστικών φυλλαδίων σκορπίστηκαν στο γαλλικό έδαφος προκειμένου να χτυπηθεί το ηθικό των γαλλικών στρατευμάτων. Ένα από τα πιο διάσημα σλόγκαν σε εκείνη την εποχή ήταν «Γιατί να πεθάνεις για το Danzig?». Δύο μυστικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί άρχισαν να μεταδίδουν στη Γαλλία. Σε άλλη περίπτωση, όταν το Λονδίνο εξέδωσε έναν ακριβή υπολογισμό με τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Χίμλερ, ο Γκαίμπελς συνέταξε μια απάντηση όπου μεταξύ άλλων ανέφερε πως οι πρόδρομοι των στρατοπέδων συγκέντρωσης ήταν οι Βρετανοί, με τα βρετανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης από τον πόλεμο των Μπόερς και τις άλλες αποικιοκρατικές τους κτηνωδίες.¹⁶¹

Όσον αφορά τον έλεγχο του ραδιοφώνου, παρέμενε πολύ αυστηρός απέναντι στο «έγκλημα» της παρακολούθησης των ξένων ραδιοφωνικών εκπομπών από τον γερμανικό λαό. Ο Γκαίμπελς πίστευε πως τα δικαστήρια είναι πολύ επιεική με τις ποινές που επιβάλλουν. Παρόλο που τα δρακόντεια μέτρα, με βάση διάφορες αναφορές της Γκεστάπο, η ακρόαση ξένων σταθμών είχε αυξηθεί.¹⁶²

Η Συνθηκολόγηση του ναζιστικού καθεστώτος με τη Γαλλία που έλαβε χώρα στις 20 Ιουνίου 1940, αποτέλεσε το αποκορύφωμα της λατρείας και της αποθέωσης του Χίτλερ από τον γερμανικό λαό, ενώ ταυτοχρόνως αποτελούσε και την τελευταία μεγάλη γερμανική στρατιωτική επιτυχία που θα λάμβανε εορταστικής αποδοχής. Ο λαϊκός παροξυσμός υπήρξε τόσο έντονος που επισκίασε προβλήματα ζωτικής σημασίας, όπως για παράδειγμα την πετρελαϊκή κρίση. Το αφιέρωμα που ακολούθησε στην *Deutsche Wochenschau* ως «Η Θριαμβευτική Επιστροφή στο Βερολίνο», υπήρξε μοναδικής ιστορικής αξίας, καθώς καταδεικνύει βασικά στοιχεία της λατρείας

¹⁶⁰ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 96.

¹⁶¹ Irving D. (1996). *Goebbels: Mastermind of The Third Reich*. London: Parforce Ltd, σελ. 575.

¹⁶² Ο.π.

του Χίτλερ, όπως η προβολή της ένθερμης υποστήριξης του καθεστώτος από τα αγόρια και τα κορίτσια της χιτλερικής νεολαίας, τα οποία ζητωκραυγάζουν στο πέρασμα του πνευματικού τους πατέρα, το πλήθος να κινείται σαν ένα τεράστιο ανθρώπινο κύμα κατά πάνω του, ενώ στην τελευταία σκηνή, ο Χίτλερ απολαμβάνει το εκστασιασμένο κοινό του, από το μπαλκόνι της Καγκελαρίας του Ράιχ.

Το γερμανικό κοινό, ο δέκτης όλης αυτής της προπαγανδιστικής εκστρατείας, τελικά φάνηκε πως σε μεγάλο βαθμό και στα πρώτα αυτά στάδια του πολέμου, είχε πειστεί πως ο Χίτλερ είχε υπό έλεγχο την κατάσταση και πως η τελική νίκη ήταν πολύ κοντά.¹⁶³ Ωστόσο, σύμφωνα με εκθέσεις της SD, αποκαλύπτεται πως υπήρχε μια έντονη επιθυμία από τον λαό για τη λήξη του πολέμου.

4.3. Η Καμπάνια για τη Ρωσία

Στις 22 Ιουνίου 1941, το ναζιστικό καθεστώς εξαπέλυσε 153 μεραρχίες στη Ρωσία. Στις αρχές του 1942, ήδη είχε αρχίσει να χάνει τον έλεγχο της στρατιωτικής κατάστασης. Σε αντίθεση με τις πρόωρες δηλώσεις μερί της νίκης στην Ανατολή, οι Ρώσοι διατηρούσαν τη Μόσχα, οι Αμερικανοί είχαν μπει στον πόλεμο ενώ ο πόλεμος των δύο μετώπων βρισκόταν εν εξελίξει. Η αμφισβήτηση στο πρόσωπο του Χίτλερ είχε αρχίσει να γίνεται ολοένα και πιο έντονη, τόσο μεταξύ του επιτελείου του, όσο και στο λαό. Τον Φεβρουάριο 1943, ο στρατηγός Πάουλους κυριεύεται στο Στάλινγκραντ και η συντριβή των γερμανικών στρατιωτικών δυνάμεων ήταν πλέον πραγματικότητα. Στη 1 Μαΐου 1945, ανακοινώθηκε ραδιοφωνικά ο θάνατος του Χίτλερ, με τη σοβαρή συνοδεία του Wagner και του Bruckner, ακολουθώντας το Horst Wessel Lied, ο ύμνος του ναζιστικού κόμματος, δημιουργώντας ένα κλίμα ηρωοποίησης του προσώπου του.

Κεντρικό στοιχείο της ναζιστικής *Weltanschauung* όπως έχει αναφερθεί, αποτελούσε η μάχη εναντίον του κομμουνισμού και του μπολσεβικισμού, ενώ ο Χίτλερ παρουσιαζόταν ως ο σταυροφόρος ο οποίος θα απάλλασσε τον κόσμο από τους Εβραίους και τους Μαρξιστές. Η Ρωσία παρουσιαζόταν από το ναζιστικό καθεστώς τόσο ως το κέντρο του κομμουνισμού, όσο και ως «αποθήκη» του διεθνούς εβραϊσμού. Η δημιουργία της *Antikomintern* από τον Γκαίμπελς το 1933, ήταν ένα από τα πολλά στοιχεία που καταδείκνυαν την εχθρότητα του κόμματος απέναντι στον

¹⁶³ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 98.

κομμουνισμό. Επομένως όταν στις 23 Αυγούστου 1939, υπεγράφη το *Γερμανοσοβιετικό Σύμφωνο μη Επίθεσης*, ήταν λογικό να δημιουργηθεί μια αναστάτωση στο μυαλό των πολιτών, την οποία δύσκολα μπορούσε να διαχειριστεί ο ίδιος ο Γκαίμπελς, ο οποίος θα έπρεπε να ερμηνεύσει τη Συνθήκη αυτή, με τρόπο που να διατηρούσε το προσωπείο των φιλικών σχέσεων του καθεστώτος με τη Ρωσία.¹⁶⁴ Χαρακτηριστικά είχε αναφέρει στους εκδότες του τύπου, να περιορίσουν την αναφορά τους στο γεγονός αυτό, σε μια μόνο στήλη στην πρώτη σελίδα, ενώ τα σχόλια θα έπρεπε να είναι μόνο οικονομικής φύσης.¹⁶⁵ Βάσει και πάλι εκθέσεων της SD, οι Γερμανοί πολίτες δεν έδειχναν να έχουν πειστεί ιδιαιτέρως από τις εξελίξεις, καθώς περίμεναν το ξέσπασμα του πολέμου μεταξύ των δύο πλευρών.

Όσον αφορά την εισβολή της Γερμανίας στη Ρωσία, οι προετοιμασία του προπαγανδιστικού μηχανισμού υπήρξε αρκετά περιορισμένη.¹⁶⁶ Μετά την εισβολή, ο Γκαίμπελς απευθυνόμενος στο λαό δήλωνε:

«Γερμανοί πολίτες! Αυτή τη στιγμή λαμβάνει χώρα μια μετακίνηση στρατευμάτων, της οποίας την έκταση δεν έχει ξαναδεί ο κόσμος...το γερμανικό ανατολικό μέτωπο επεκτείνεται από την Πρωσία μέχρι τα Καρπάθια...ο σκοπός του μετώπου αυτού, δεν είναι πλέον να προστατέψει μεμονωμένες χώρες αλλά να διασφαλίσει την ασφάλεια ολόκληρης της Ευρώπης.»

Βάσει της ναζιστικής προπαγάνδας, η Ευρώπη ήταν διαιρεμένη σε δύο διακριτούς κόσμους: το δυτικό μέρος το οποίο υπερείχε πολιτισμικά και το ανατολικό, που αποτελούσαν οι «πρωτόγονοι» Ασιάτες και Σλάβοι «υπάνθρωποι». Αυτός ακριβώς ο δογματικός ισχυρισμός ο οποίος είχε προβληθεί κατ' επανάληψη από το ναζιστικό καθεστώς, ταυτοχρόνως, αποτελούσε και μια τροχοπέδη στην προοπτική της εκμετάλλευσης των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούσαν στο σταλινικό καθεστώς.¹⁶⁷ Συγκεκριμένα, εξαιτίας του αδυσώπητου σταλινικού καθεστώτος, κάποιες κοινωνικές ομάδες αλλά και φυλετικές μειονότητες εντός της σοβιετικής επικράτειας, θα μπορούσαν να συνεργασθούν ενδεχομένων με το ναζιστικό καθεστώς, θεωρώντας πως κάτι τέτοιο θα έδινε ένα τέλος στους ζοφερούς καιρούς που βίωναν. Επομένως μπορεί κανείς

¹⁶⁴ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 100.

¹⁶⁵ Irving D. (1996). *Goebbels: Mastermind of The Third Reich*. London: Parforce Ltd, σελ. 549.

¹⁶⁶ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 100.

¹⁶⁷ Ο.π.

πολύ εύκολα να αντιληφθεί το λόγο που το σοβιετικό καθεστώς θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πρότυπο άσκησης ψυχολογικού πολέμου. Πράγματι, σε περιοχές όπως η Λετονία, η Λιθουανία και η Εσθονία, οι στρατιώτες της Βέρμαχτ έγιναν δεκτοί ως απελευθερωτές από τον τοπικό πληθυσμό.

Σε αυτό το σημείο είναι πολύ σημαντική η *αντίφαση* που χαρακτήρισε τη ναζιστική προπαγάνδα. Συγκεκριμένα, υπήρχαν δύο επιλογές για τον τρόπο που η τελευταία θα ασκούταν από το ναζιστικό καθεστώς. Η πρώτη επιλογή θα ήταν να συνεχιστεί η ίδια εφαρμοσμένη ιδεολογική γραμμή βάσει της οποίας ολόκληρο το έθνος ταυτιζόταν με το σοβιετικό καθεστώς και η δεύτερη να διαμορφώσουν κάποιους συνασπισμούς προς όφελός τους, στοχεύοντας για παράδειγμα στους αγρότες που είχαν υποστεί τρομερές απώλειες από τη βίαιη κολεκτιβοποίηση που είχε λάβει χώρα στο σοβιετικό καθεστώς ή εθνικές μειονότητες όπως οι Ουκρανοί και οι Κοζάκοι οι οποίοι είχαν υποστεί τρομερούς διωγμούς από το σταλινικό καθεστώς καθώς και αξιωματικούς του Κόκκινου Στρατού, οι οποίοι είχαν το ηθικό τους καταρρακωμένο, μετά τις εκκαθαρίσεις του 1930.

Τα πρώτα χρόνια του πολέμου η σταθερή αντίληψη του Χίτλερ πως όλο το ανατολικό τμήμα της Ευρώπης αποτελούταν από κατώτερες φυλές, ήταν μια αντίληψη που εν πολλοίς είχε υιοθετήσει και ο ίδιος ο Γκαίμπελς. Ωστόσο μήνες μετά από τη γερμανική εισβολή, άρχισε να προσαρμόζεται στις συνθήκες του σοβιετικού καθεστώτος που προαναφέρθηκαν. Έτσι, εγκατέστησε ένα μυστικό ραδιοφωνικό σταθμό μέσω του οποίου θα μετέδιδε τη ναζιστική προπαγάνδα στη Σοβιετική Ένωση, προβάλλοντας μια επιχειρηματολογία η οποία μαχόταν τις πολιτικές του Στάλιν. Ο Στάλιν παρουσιαζόταν σαν ένας δούλος των καπιταλιστών, ο οποίος είχε πουλήσει την πατρίδα στους πλουτοκράτες, υπονομεύοντας με αυτό τον τρόπο την εσωτερική συνοχή.¹⁶⁸ Την ίδια στιγμή η προπαγάνδα κατά του μπολσεβικισμού, μετά το καλοκαίρι του 1941 έγινε ακόμα πιο οξεία. Εξετάζοντας τις αφίσες εκείνης της περιόδου, ένα

¹⁶⁸ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 101.

από τα βασικότερα μέσα διάδοσης της ναζιστικής προπαγάνδας, μπορεί να αντιληφθεί κανείς την ένταση αυτή.¹⁶⁹ Μια από τις πιο χαρακτηριστικές αφίσες εκείνης της περιόδου, είναι εκείνη η οποία απεικονίζει τη φιγούρα ενός λύκου, μπροστά από ένα τοπίο καταστροφής, ο οποίος στέκεται επιθετικά πάνω από έναν άνθρωπο που βυθίζεται σε μια λίμνη αίματος και φέρει τον τίτλο: «Ο σκοπός του Μπολσεβικισμού: να βυθίσει τον κόσμο στο αίμα».

Όπως έχουμε αναφέρει ήδη, η χρήση εικόνων από τα πεδία των μαχών, για τη χρήση τους στην παραγωγή προπαγανδιστικών ταινιών, ήταν ήδη γνωστή πρακτική. Έτσι στις 10 Ιουλίου 1941, το Υπουργείο Προπαγάνδας, δέχτηκε ένα μήνυμα από τα κεντρικά γραφεία του Χίτλερ προκειμένου να βιντεοσκοπηθούν οι βιαιότητες από τη σοβιετική πλευρά εναντίον των Γερμανών αιχμαλώτων πολέμου, προκειμένου να «στοιχειοθετήσουν» με εικονικό υλικό το ήδη προβεβλημένο «πρωτόγονο» πρόσωπο του εχθρού. Ωστόσο παρά τη συνεχόμενη προπαγάνδα, η κοινή γνώμη δεν φαίνεται να είχε πειστεί για το αναπόφευκτο του πολέμου.

Ένα από τα γεγονότα που εξέθεσαν επιπλέον το ναζιστικό καθεστώς, ήταν ο Δεκέμβριος του 1941, όπου η υπερβολική σιγουριά της γερμανικής πλευράς για ένα γρήγορο και νικηφόρο αποτέλεσμα, καταδίκασε τους Γερμανούς στρατιώτες να έχουν παραμείνει αμετακίνητοι έξω από τη Μόσχα, με καλοκαιρινές στρατιωτικές στολές, στον πιο κρύο χειμώνα των τελευταίων πενήντα ετών.¹⁷⁰ Ωστόσο ακόμα και αυτό το γεγονός εντέχνως παρουσιάστηκε με τέτοιο τρόπο ώστε να προβληθεί η *Αντισοβιετική αφίσα με τίτλο: «Ο σκοπός του Μπολσεβικισμού: να βυθίσει τον κόσμο στο αίμα».*

λαϊκή υποστήριξη και συναίνεση στον πόλεμο. Έτσι μετά από την επίκληση στο γερμανικό λαό για βοήθεια, που ανέλαβε ο Γκαίμπελς ραδιοφωνικά στις 22 Δεκεμβρίου, ακολούθησε στις 14 Ιανουαρίου 1942 η επόμενη ραδιοφωνική δήλωσή του, στην οποία ανέφερε πως «ο συνολικός αριθμός των ειδών ένδυσης έφτασε τα 67.232.000» και ερμήνευσε την κίνηση αυτή ως «πειστήριο για την αποφασιστικότητα με την οποία το γερμανικό έθνος είναι έτοιμο να οδηγήσει τον πόλεμο αυτό στη νίκη».¹⁷¹

Ωστόσο η χλιαρή ανταπόκριση στους λόγους του Χίτλερ στις 30 Ιανουαρίου και στις 24 Απριλίου 1942, καταδείκνυε πως πλέον ο «μύθος του Χίτλερ» είχε αρχίσει ήδη να χάνει έδαφος πριν από την οριστική ήττα στο Στάλινγκραντ.¹⁷² Εκείνο ήταν το σημείο όπου ο Γκαίμπελς συνειδητοποίησε πως δεν μπορούσε πλέον να υποστηρίξει μια ναζιστική προπαγάνδα βασισμένη

¹⁶⁹ Irving D. (1996). *Goebbels: Mastermind of The Third Reich*. London: Parforce Ltd, σελ. 548.

¹⁷⁰ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 102.

¹⁷¹ Ο.π.

¹⁷² Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 102.

στην «αλάνθαστη γερμανική τακτική» και στη σύντομη νίκη κατά του σοβιετικού καθεστώτος. Στο ημερολόγιό του ο Γκαίμπελς αναφέρει στις 24 Φεβρουαρίου 1942:

«θα πρέπει να αλλάζουμε την προπαγάνδα μας και τις πολιτικές μας στην ανατολή όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί με τον Φύρερ μέχρι σήμερα. Αυτές μέχρι τώρα βασίζονταν στην υπόθεση πως θα κατακτούσαμε την Ανατολή σύντομα. Αυτή η ελπίδα ωστόσο, δεν πραγματοποιήθηκε. Έτσι πρέπει να μιλάμε πλέον για επιχειρήσεις μεγαλύτερης διάρκειας, ενώ θα πρέπει να αλλάξουμε τα σλόγκαν και τις πολιτικές μας θεμελιωδώς.»

Σε αυτό το σημείο η αντίφαση της γερμανικής προπαγάνδας που αναφέρθηκε προηγουμένως έγινε ακόμα μεγαλύτερη, καθώς πλέον ήταν ανάγκη η γερμανική προπαγάνδα να επαναδιαμορφωθεί προκειμένου να ωφελήσει τη γερμανική πλευρά, απέναντι στη σκληρή ρωσική αντίσταση. Η αλλαγή της *Untermensch*, δηλαδή της γερμανικής προπαγάνδας, βάσει της οποίας όλοι οι Ρώσοι αντιμετωπίζονταν ως υποδεέστεροι, έλαβε χώρα μέσα από μια σειρά προπαγανδιστικών εκδηλώσεων. Το βάρος επέστρεψε στην προστασία της Ευρώπης από τον Εβραϊσμό- Μπολσεβικισμό. Σε άρθρα του στη *Das Reich* (μια πιο εμπορική εκδοχή της *Völkischer Beobachter*), ο Γκαίμπελς ανέφερε χαρακτηριστικά πως η ναζιστική Γερμανία ήταν ο υπερασπιστής κάθε ιερής και παραδοσιακής αξίας στην Ευρώπη.¹⁷³ Ακολούθησε η οργάνωση εκθέσεων, οι οποίες περιόδευσαν σε όλες τις κατακτημένες περιοχές στην Ευρώπη, όπως η *Europa gegen den Bolsewismus* (η Ευρώπη εναντίον του Μπολσεβικισμού) του 1942, ή η έκθεση *Das Sowjetparadies* (Σοβιετικός Παράδεισος), μέσα από την οποία καταδεικνυόταν η εξαθλιωμένη καθημερινότητα του Μπολσεβικικού καθεστώτος.

¹⁷³ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 103.

AUSSTELLUNG »DAS SOWJET-PARADIES«

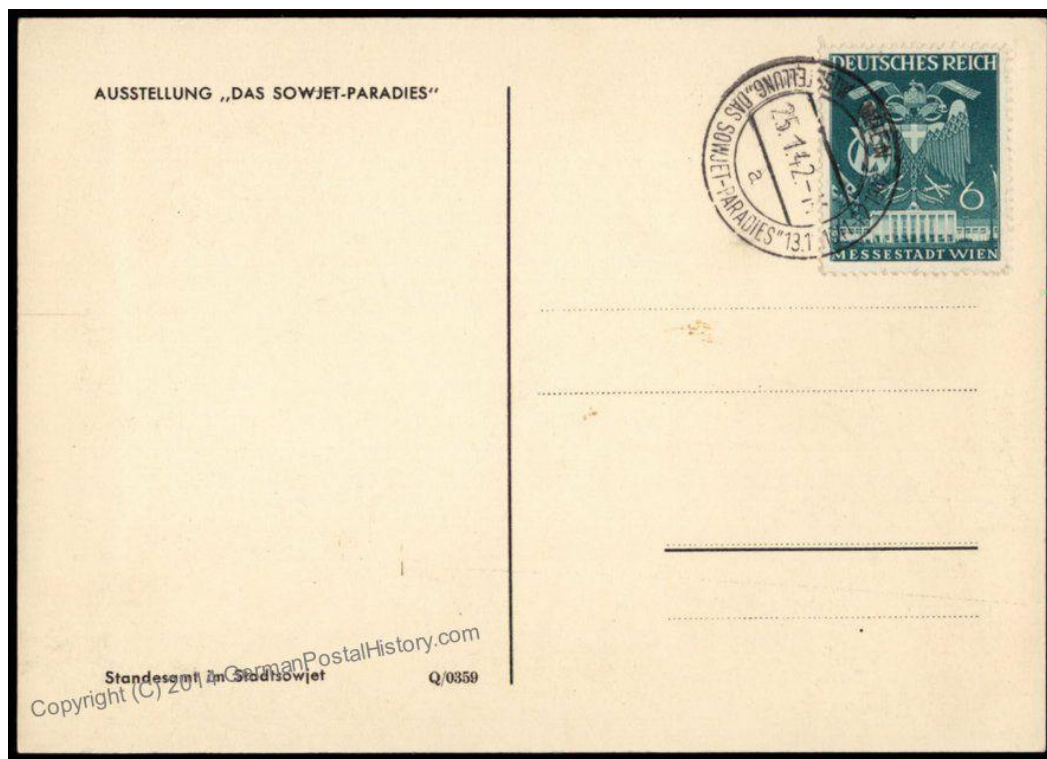
BERLIN, LUSTGARTEN, 9. MAI BIS 21. JUNI 1942

Copyright (C) 2013 GermanPostHistory.com

Copyright (C) 2013 GermanPostHistory.com

WERKSTATT EINES SELBSTÄNDIGEN
SCHUHMACHERS AUS DEM
»PARADIES DER ARBEITER UND BAUERN«

Η έκθεση *Das Sowjetparadies* η οποία εγκαινιάστηκε στο Βερολίνο, είχε σαν θεματολογία, την απεικόνιση των πραγματικών απάνθρωπων συνθηκών στην καθημερινή ζωή των πολιτών, σαν αποτέλεσμα του Μπολσεβικισμού, καθώς και κάποιους θαλάμους βασανιστηρίων και άλλων απεικονίσεων που συνολικά διαμόρφωναν μια ζοφερή εικόνα του σοβιετικού καθεστώτος. Στο ημερολόγιό του ο Γκαίμπελς ανέφερε πως η εν λόγω έκθεση αποτέλεσε ένα κλασικό παράδειγμα αποτελεσματικής προπαγάνδας και πως θα πρέπει να ταξιδέψει σε όλη την επαρχία.¹⁷⁴

Ο αυστηρός έλεγχος στις ραδιοφωνικές μεταδόσεις και στον τύπο είχε σαν αποτέλεσμα πλέον οι αναφορές οι οποίες αφορούσαν τον πόλεμο που μαινόταν στο μέτωπο να περιορίζονται σε τοπικού χαρακτήρα γεγονότα, ενώ σύντομα φάνηκε πως η νίκη δεν θα ερχόταν ποτέ. Έτσι ενώ τον Σεπτέμβριο του 1942 ο Χίτλερ ακόμα δήλωνε με σιγουριά πως «η κυρίευση του Στάλινγκραντ θα πραγματοποιηθεί και κανείς από εκεί και πέρα δεν θα μπορεί να μας μετακινήσει από αυτό το μέρος», ο Γκαίμπελς είχε εναντιωθεί σε αυτό τον ουτοπισμό ο οποίος παρουσιαζόταν από το επιτελείο του Χίτλερ σαν πραγματικότητα. Το γεγονός πως στον λαό επικρατούσε κατά κύριο λόγο μια πεσιμιστική αντίληψη για την έκβαση του πολέμου, δεν μπορούσε να υπερκεραστεί από μια «επίσημη» αισιόδοξη οπτική για το μέλλον.

Η επιμονή του Χίτλερ να μην επιτρέψει στον στρατηγό Πάουλους να συνθηκολογήσει, φοβούμενος τις ψυχολογικές συνέπειες που κάτι τέτοιο θα είχε στον γερμανικό λαό, κόστισε τελικά τη ζωή σε 124.000 Γερμανούς στρατιώτες μέχρι την συνθηκολόγηση στις 2 Φεβρουαρίου. Το τραγικό αυτό γεγονός της θυσίας όλων αυτών των Γερμανών στρατιωτών του Έκτου Στρατού της Βέρμαχτ, παρουσιάστηκε προπαγανδιστικά σαν την «αξιοπρεπή ήττα» της γερμανικής πλευράς «που πολέμησαν μέχρι να πέσει και ο τελευταίος άνδρας». Αυτή η πτυχή της ναζιστικής προπαγάνδας που προέβαλλε τον ηρωικό θάνατο των θυμάτων του πολέμου, επαναλήφθηκε και στην δέκατη επέτειο του καθεστώτος, όπου στο συνέδριο που είχε οργανωθεί για τον εορτασμό του γεγονότος αυτού, ο Γκαίμπελς για ακόμα μια φορά στήριξε την πίστη στο πρόσωπο του Χίτλερ, δηλώνοντας εριστικά πως «η λέξη συνθηκολόγηση δεν υπάρχει στο λεξιλόγιό μας».

Κάνοντας μια συνολική εκτίμηση της ναζιστικής αντισοβιετικής προπαγάνδας απέναντι στο σοβιετικό εχθρό, θα λέγαμε συνοπτικά πως χαρακτηρίστηκε τόσο από αντιφατικότητα, όσο και από αναποτελεσματικότητα. Μετά την εισβολή στη Σοβιετική Ένωση, τα γεγονότα τα οποία λάμβαναν χώρα συνεχώς εξέθεταν το γερμανικό καθεστώς. Η «σύντομη» νίκη της γερμανικής

¹⁷⁴ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 103.

πλευράς, μετατράπηκε σε έναν αιματηρό πόλεμο με τεράστιο κοινωνικό και πολιτικό βάρος, ενώ η συνεχόμενη προσπάθεια απόκρυψης των πραγματικών συνθηκών του πολέμου, κλόνισε την εμπιστοσύνη των Γερμανών πολιτών, οι οποίοι έβλεπαν σταδιακά να γκρεμίζονται οι υποσχέσεις και ο μύθος που οι ίδιοι είχαν δεχτεί για το πρόσωπο του ηγέτη τους.

4.3. Ο Ολοκληρωτικός Πόλεμος και η Ανάγκη για Ενδυνάμωση του Ηθικού

Η ηρωοποίηση της ανθρωποθυσίας που έλαβε χώρα στο Στάλινγκραντ, αποτέλεσε μια προσπάθεια παραποίησης της πραγματικότητας και προβολής της ως ένα Βαγκνερικό εορταστικό γεγονός για το έθνος, το οποίο πολέμησε εναντίον του Μπολσεβικισμού. Ωστόσο ανάμεσα στις άλλες αλήθειες που δεν ακούστηκαν ποτέ στο γερμανικό λαό, ήταν και το γεγονός πως 90.000 άνδρες της Έκτης Στρατιάς είχαν παραδοθεί τελικά στους Ρώσους και βρίσκοντας σε καθεστώς αιχμαλωσίας.

Την ίδια στιγμή το Στάλινγκραντ αποτέλεσε και ένα κρίσιμο σημείο για την ναζιστική πολεμική προπαγάνδα, καθώς επέτρεψε στον Γκαίμπελς να υλοποιήσει την επιθυμία του για ολοκληρωτική κινητοποίηση όλων των μέσων του γερμανικού κράτους στην πολεμική προσπάθεια. Προκειμένου ο Γκαίμπελς να επιτύχει τη μαζική αυτή κινητοποίηση, εφάρμοσε την παλαιότερη μορφή πειθούς, που δεν είναι άλλη από τη χρήση της τρομοκρατίας.

Ταυτόχρονα υπήρξε και μια σοβαρή διαφοροποίηση στην ίδια τη γκεμπελική αντίληψη της προπαγάνδας καθώς η έμμεση προώθηση των προπαγανδιστικών του μηνυμάτων, έδωσε πλέον τη θέση της σε μια άμεση αναφορά στην πραγματικότητα.¹⁷⁵ Έτσι θα λέγαμε πως κράτησε μια στάση παρόμοια με εκείνη του Τσώρτσιλ, δηλαδή δεν απέκρυψε τους κινδύνους και τις δυσκολίες που υπάρχουν στο μέτωπο, ούτε απέκλεισε το ενδεχόμενο μιας γερμανικής τελικής ήττας, αλλά ζήτησε την ολική κινητοποίηση του λαού απέναντι στην πολεμική προσπάθεια. Γράφοντας στο ημερολόγιό τους στις 4 Μαρτίου 1943, ο Γκαίμπελς δήλωνε πως το σλόγκαν τους θα πρέπει να καταδεικνύει την αδήριτη ανάγκη για την προώθηση του ολοκληρωτικού πολέμου.

Η πιο ιστορική ομιλία που έδωσε ο Γκαίμπελς σε εκείνη τη χρονική στιγμή προκειμένου να προωθήσει τη νέα προπαγανδιστική του καμπάνια, έλαβε χώρα στο μεγάλο συνέδριο του *Sportspalast* στο Βερολίνο στις 18 Φεβρουαρίου 1943 όπου ανακοίνωσε το σχέδιο του ολοκληρωτικού πολέμου.

¹⁷⁵ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 107.

Τον Απρίλιο του 1943, ένα άλλο γεγονός στάθηκε αφορμή για την περεταίρω κλιμάκωση της αντιπολυσεβίικης προπαγάνδας, και αυτό ήταν η ανακάλυψη των μαζικών εκτελέσεων στη μάχη του Κατίν. Το αποτέλεσμα αυτών των ανακαλύψεων υπήρξε η διακοπή των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ της εξόριστης στο Λονδίνο πολωνικής κυβέρνησης και της Σοβιετικής Ένωσης. Προφανώς κάτι τόσο σοβαρό δεν θα μπορούσε να περάσει ανεκμετάλλευτο από τον ναζιστικό προπαγανδιστικό μηχανισμό, και έτσι στις 13 Απριλίου ραδιοφωνικά ανακοινώθηκε στο γερμανικό λαό η ανακάλυψη του μαζικού τάφου στο δάσος του Κατίν, κοντά στο Σμολένσκ, όπου Πολωνοί είχαν μεθοδευμένα σκοτωθεί από τους Σοβιετικούς.¹⁷⁶ Ο βασικός στόχος της ναζιστικής προπαγάνδας ήταν η υποβάθμιση της εικόνας της Σοβιετικής Ένωσης στους συμμάχους, κάτι που συνεχίστηκε αργότερα με την υποστήριξη από τον τύπο και από το ραδιόφωνο που μετέδιδαν την εικόνα των Πολωνών που σφαγιάστηκαν από τον Κόκκινο Στρατό. Ένα φιλμ με τίτλο *Im Wald von Katyn* (Στο Δάσος του Κατίν), μεταγλωττίστηκε και προβλήθηκε σε όλα τα μεγάλα σινεμά.

Ο Γκαίμπελς δεν ήταν υπερβολικός όταν χαρακτήρισε το αποτέλεσμα ως μια ολοκληρωτική νίκη της γερμανικής προπαγάνδας. Μάλιστα υπήρξε διπλή νίκη, καθώς από τη μια κατάφερε να ανυψώσει το καταρρακωμένο ηθικό του γερμανικού λαού, ενώ από την άλλη αποτέλεσε μια σημαντική επιτυχία σε διεθνές επίπεδο.

4.1.4. Οι Υποσχέσεις για Αντίποινα

Οι συνθήκες του πολέμου για τη Γερμανία έγιναν ακόμα πιο ζοφερές, όταν η τελευταία άρχισε να βομβαρδίζεται από τις δυνάμεις τις Βρετανικής Βασιλικής Αεροπορίας (RAF), μετά το δεύτερο μισό του Μαΐου του 1947. Όπως γίνεται ευκολονόητο, η προπαγάνδα πλέον δεν μπορούσε να ευσταθήσει και να είναι αποτελεσματική, τη στιγμή που η υπεροχή του εχθρού πλέον βρισκόταν μπροστά στα μάτια των πολιτών και πλέον είχε γίνει αντιληπτή σε βιωματικό επίπεδο.

Τα γεγονότα των αεροπορικών επιδρομών και των σοβαρότατων καταστροφών που είχε υποστεί το κράτος, αποτελούσε ένα από εκείνα τα θέματα, τα οποία εντέχνως ο προπαγανδιστικός μηχανισμός άφηνε στο περιθώριο και απέφευγε να προβάλλει. Ο Γκαίμπελς ωστόσο, αντιλαμβανόμενος πως δεν μπορεί να μην υπάρχει καμία αναφορά για κάτι τόσο τρομερό που καθημερινά μάζιζε τις ζωές τόσων Γερμανών πολιτών, προτίμησε να προχωρήσει σε κάποιες

¹⁷⁶ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 112.

διατυπώσεις γενικού χαρακτήρα όπως «η μάχη στο εσωτερικό μέτωπο».¹⁷⁷ Όπως σε όλα τα στάδια του πολέμου, έτσι και εδώ, η λογοκρισία του τύπου δεν άφηνε περιθώρια για εξαντλητικές και λεπτομερείς περιγραφές των καταστροφών του πολέμου και οι αναφορές θα πρέπει να γίνονταν μόνο στις περιπτώσεις καταστροφής εκκλησιών, νοσοκομείων και πολιτισμικών μνημείων αλλά σε κάθε περίπτωση η έμφαση θα πρέπει να δινόταν στην ηρωική στάση του πληθυσμού απέναντι στις βομβαρδιστικές επιθέσεις. Επιπλέον μέσα στη Γερμανία είχε δημιουργηθεί μια κατάσταση η οποία δεν ήταν ίδια για όλες τις πόλεις. Εν πολλοίς η Γερμανία είχε διαιρεθεί από τη μια μεριά στο κομμάτι που είχε υποστεί πολύ σοβαρούς βομβαρδισμούς, και από την άλλη, σε εκείνο που είχε υποστεί λιγότερους ή και καθόλου βομβαρδισμούς.

Το ναζιστικό καθεστώς απέναντι στην αδυναμία να διαχειριστεί την υπάρχουσα κατάσταση, προσπάθησε να στρέψει τις ελπίδες του γερμανικού λαού στο ενδεχόμενο μιας μελλοντικής αντεπίθεσης της Γερμανίας, με τη μορφή αντιποίνων η οποία θα υλοποιούνταν μέσα από την κατασκευή μυστικών «θαυματουργών» όπλων. Ήδη από το λόγο που είχε εκφωνήσει στο Sportpalast το 1943, ο Γκαίμπελς είχε καλλιεργήσει το έδαφος αναφέροντας πως «μια μέρα θα έρθει η ώρα της εκδίκησης».¹⁷⁸ Όπως ήταν αναμενόμενο, και όπως επιβεβαιώθηκε από αναφορές της SD, η υπόσχεση των σύντομων αντιποίνων υπήρξε ιδιαίτερος δημοφιλής από το γερμανικό λαό, κυρίως στα τμήματα του πληθυσμού που είχαν υποστεί σοβαρές απώλειες από τους βομβαρδισμούς. Ωστόσο η στρατηγική αυτή του *Vergeltung* (αντιποίνων ή εκδίκησης), την οποία συστηματικά από ένα σημείο και μετά προωθούσε ο ίδιος ο Χίτλερ θα έπρεπε σύντομα να δώσει κάποια δείγματα πιο απτά που να ξεφεύγουν από τον φανταστικό κόσμο της προπαγάνδας προκειμένου να διατηρήσει την υποστήριξη από τον λαό, διαφορετικά ήταν πολύ πιθανό και αυτή η μεθόδευση να είχε τα αντίστροφα αποτελέσματα. Ο λιμός που ξέσπασε σύντομα σαν αποτέλεσμα των βομβαρδισμών της χώρας, προσέδωσε ακόμα μεγαλύτερο βάρος και ευθύνη στον τρόπο που το ναζιστικό καθεστώς και το Υπουργείο Προπαγάνδας πιο συγκεκριμένα, θα χειριζόταν την κατάσταση. Σε εκείνο το σημείο ο Γκαίμπελς έδωσε εντολή να αποφεύγεται η ευρεία χρήση του όρου των «αντιποίνων» στον τύπο, τα κινηματογραφικά επίκαιρα και το ράδιο.

Σύντομα ωστόσο φάνηκε πως όλες αυτές οι υποσχέσεις θα έμεναν υποσχέσεις και πως η ιδέα των αντιποίνων ήταν άλλο ένα δείγμα της ουτοπικής πραγματικότητας που κατ' επανάληψη είχε προωθήσει η ναζιστική προπαγάνδα. Μάλιστα η σφοδρή κριτική την οποία δέχτηκε η

¹⁷⁷ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 118- 9.

¹⁷⁸ Ο.π.

προπαγάνδα που μέχρι εσχάτων ασκούσε το ναζιστικό καθεστώς, εκφράστηκε μέσα από πολιτικά αστεία. Τυπικό δείγμα αποτελεί ένα ανέκδοτο το οποίο αναφέρθηκε σε εκθέσεις της SD προς τα τέλη του 1943: Ο Γκαίμπελς βομβαρδίζεται έξω από το Βερολίνο. Βαστάει δύο βαλίτσες τις οποίες αφήνει στο δρόμο και επιστρέφει μέσα στο κτήριο προκειμένου να σώσει και άλλα πράγματα. Όταν επιστρέφει, οι βαλίτσες έχουν εξαφανιστεί. Ο δρ Γκαίμπελς είναι πολύ δυστυχισμένος. Αρχίζει να φωνάζει και να γκρινιάζει. Κάποιος τότε περνώντας από εκεί τον ρωτάει για ποιο λόγο οι βαλίτσες ήταν τόσο σημαντικές για εκείνον, και εκείνος απαντάει: «Η μία είχε μέσα το μυστικό όπλο για τα αντίποινα και η άλλη την τελική νίκη.»¹⁷⁹

Αυτό ήταν ένα δείγμα της συνολικής αμφισβήτησης στην οποία είχε υποπέσει το καθεστώς τα δύο τελευταία χρόνια του πολέμου, που εκφραζόταν και από άλλα στοιχεία, όπως η έλλειψη εμπιστοσύνης πλέον στον τύπο, παρά το γεγονός πως ο λαός επιζητούσε την πληροφόρησή του επί των εξελίξεων που λάμβαναν χώρα στο Ανατολικό Μέτωπο.¹⁸⁰ Παράλληλα, ο τύπος είχε να αντιμετωπίσει πολύ σοβαρές δυσκολίες μέσα στον πόλεμο, όπως η διανομή του χαρτιού, η μείωση του προσωπικού, η κατά τη διάρκεια του πολέμου φορολόγηση και ασφάλεια, καθώς και τα προβλήματα στις μεταφορές.

Όσον αφορά τη στάση του γερμανικού λαού απέναντι στο ραδιόφωνο, δεν διέφερε πολύ από εκείνη απέναντι στον τύπο. Το άλλοτε δημοφιλές μέσο, είχε πλέον περιθωριοποιηθεί και οι πολίτες προσπαθούσαν να βρουν διέξοδο σε ξένες ραδιοφωνικές μεταδόσεις, παρά τις πολύ σοβαρές ποινές που έχουμε αναφέρει πως επιφύλασσε για αυτές τις περιπτώσεις το καθεστώς. Όλα τα μέσα τα οποία αποτελούσαν μια δίοδο επικοινωνίας μεταξύ του καθεστώτος και του λαού, αποτελούσαν πλέον ένα ζωντανό δείγμα αμοραλισμού, με τον οποίο το καθεστώς αντιμετώπιζε τις οδύνες του λαού.

4.1.5. Η Volkssturm και το Τέλος του Μύθου

Με την οριστική ήττα της Γερμανίας να βρίσκεται προ των πυλών, και τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις να έχουν υποστεί μη αναστρέψιμες απώλειες από τη μέχρι εκείνη τη στιγμή έκβαση του πολέμου, έλαβε χώρα η ανακοίνωση της δημιουργίας της *Volkssturm*, δηλαδή η επιστράτευση όλων των πολιτών μεταξύ 16- 60 ετών. Η ανακοίνωση αυτή η οποία

¹⁷⁹ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge, σελ. 118- 9.

¹⁸⁰ Ο.π.

πραγματοποιήθηκε στα τέλη του 1944, αποτέλεσε σταδιακά το φινάλε του δράματος που για περισσότερο από μια δεκαετία παιζόταν στις πλάτες του γερμανικού λαού.

Ο Γκαίμπελς έπρεπε για ακόμα μια φορά να καλλιεργήσει το έδαφος και να προβάλει τα στοιχεία εκείνα τα οποία θα ξυπνούσαν ακόμα και εκείνη την έσχατη ώρα το καταρρακωμένο ηθικό του γερμανικού λαού. Χωρίς να μπορεί να βρει κάποια ελπίδα στο παρόν, στράφηκε στο ένδοξο γερμανικό παρελθόν, όπως στον Φρειδερίκο τον Μέγα. Ανέκαθεν ο βασιλιάς της Πρωσίας, αποτελούσε μια από τις πιο σημαντικές φιγούρες της γερμανικής ιστορίας, αλλά ήταν εκείνο το σημείο, στο οποίο θα αποτελούσε την προσωποποίηση της τόλμης και της ακατάβλητης αντίστασης στον εχθρό. Μία από τις πιο χαρακτηριστικές ταινίες γερμανικής παραγωγής, αποτέλεσε το *Der große König* (Ο Μεγάλος Βασιλιάς), μια ταινία η οποία αναδεικνυε τόσο την ανωτερότητα του Φρειδερίκου, όσο και τη γενναιότητα του πρωσικού λαού που υπέστη όλα εκείνα τα δεινά κατά τη διάρκεια του επταετούς πολέμου, χωρίς να χάσουν την πίστη στο βασιλιά τους. Μια άλλη αναφορά του Γκαίμπελς, αφορούσε ένα γράμμα του προς την αδελφή του Αμαλία, που είχε γράψει το 1757, και στο οποίο είχε αναφέρει μεταξύ άλλων πως «η νίκη και ο θάνατος είναι οι μόνες εναλλακτικές», συμπληρώνοντας πως αν ο γερμανικός λαός διατηρούσε την πίστη του, ο Χίτλερ θα έφερνε μια παρόμοια νίκη.

Η διατήρηση του προπαγανδιστικού μηχανισμού τα τελευταία χρόνια του πολέμου συνάντησε πολύ σοβαρές δυσκολίες, όπως η δυσκολία στην επικοινωνία μεταξύ του Υπουργείου Προπαγάνδας και των τοπικών αξιωματικών, οδηγώντας συχνά σε χάος και έλλειψη οργάνωσης. Τον τελευταίο χρόνο του πολέμου, οι έννοιες που κυριαρχούσαν στην προπαγάνδα ήταν εκείνες του «ηρωικού θανάτου» και της «θυσίας», ενώ δεν υπήρχε καμία αναφορά σε έννοιες όπως η συνθηκολόγηση και η παράδοση. Ακόμα και λίγο πριν τόσο ο Γκαίμπελς όσο και ο Χίτλερ περάσουν στην πράξη της αυτοκτονίας, σε εμφάνισή του ο Χίτλερ στο Βερολίνο, χρησιμοποιούσε σλόγκαν όπως «όπου βρίσκεται ο Φύρερ, βρίσκεται η νίκη!», ενώ όταν πλέον ο Κόκκινος Στρατός είχε περικυκλώσει το Βερολίνο, και οι δύο είχαν κλειστεί στο *Führerbunker*, στο καταφύγιο δηλαδή του Χίτλερ, κατηγορώντας τον λαό πως στάθηκε αδύναμος μπροστά στη μάχη εναντίον του Εβραϊσμού- Μπολσεβικισμού. Ο Τζώρτζ Όργουελ είχε αναφέρει σχετικά με την προπαγάνδα πως: «Όλη η πολεμική προπαγάνδα, όλες οι κραυγές και τα ψέματα και το μίσος, προέρχονται πάντοτε από ανθρώπους που δεν πολεμάνε.» Η επιλογή τόσο του Γκαίμπελς όσο και του Χίτλερ να παραμείνουν κρυμμένοι στο καταφύγιο μέχρι την ύστατη ώρα, ενώ έχουν σύρει και θυσιάσει έναν ολόκληρο λαό, θα μπορούσε να αποτελέσει από τα πιο τρανά παραδείγματα.

Ωστόσο δεν θα μπορούσαμε να πούμε πως η έμπρακτη υποστήριξη του καθεστώτος μέσα από τη *Volkssturm* υπήρξε ένα αποτέλεσμα της αποτελεσματικότητας της ναζιστικής προπαγάνδας, η οποία όπως έχει αναφερθεί, βρισκόταν ήδη σε φθίνουσα πορεία. Πολύ περισσότερο υπήρξε ένα αποτέλεσμα της κρατικής τρομοκρατίας η οποία ασκούταν άμεσα στο λαό.

Επιπλέον τους τελευταίους μήνες του πολέμου, η ναζιστική προπαγάνδα παρηγόρησε τον ήδη τρομοκρατημένο γερμανικό λαό, με την υπόσχεση πως ο Φύρερ, «με τη σοφία που τον διακρίνει, έχει προετοιμάσει έναν εύκολο θάνατο για το γερμανικό λαό με γκάζι, σε περίπτωση ήττας».¹⁸¹

¹⁸¹ Χάνα, Α. (1988). *Το Ολοκληρωτικό Σύστημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρύαλος, σελ. 94- 5.

Επίλογος

Η περίοδος της ναζιστικής Γερμανίας υπήρξε υπό πολλές έννοιες, μια από τις πιο μελανές σελίδες της ιστορίας. Η καταστρατήγηση και η πλήρης υποδούλωση του ανθρώπινου πνεύματος ήταν το αμέσως χειρότερο έγκλημα μετά τη βιολογική εξόντωση εκατομμυρίων ανθρώπων, οι οποίοι δεν υπήρξαν «ευθυγραμμισμένοι» στα άρια πρότυπα ή στις ιδέες του Εθνικοσοσιαλισμού. Η ολοκληρωτική καθεστωτική μηχανή συνέθλιψε και σκότωσε τον άνθρωπο, όχι απαραίτητως στερώντας του τη ζωή, αλλά καθιστώντας τον συνένοχο στις φρικαλεότητες που για τον μέσο Γερμανό πολίτη, για χρόνια αποτελούσαν την ελπίδα για μια καλύτερη ζωή.

Ο ναζιστικός προπαγανδιστικός μηχανισμός λειτούργησε πολύ αποτελεσματικά τα πρώτα χρόνια του καθεστώτος, με αποκορύφωμα τις πρώτες εδαφικές κατακτήσεις, οι οποίες αρχικά επιβεβαίωσαν την εικόνα που είχε πλάσει ο λαός για τον Χίτλερ, εκείνη του αλάνθαστου ηγέτη και καθοδηγητή. Ωστόσο, η σύγκρουση με την πραγματικότητα δεν θα αργούσε να συμβεί, και το σημείο αυτό υπήρξε η εισβολή στη Σοβιετική Ένωση με την ολοκληρωτική ήττα της Γερμανίας.

Τα τελευταία χρόνια του πολέμου, η προπαγάνδα βρισκόταν σε μια συνεχόμενη και αναποτελεσματική προσπάθεια, προκειμένου να πεισθεί ο γερμανικός λαός για την τελική νίκη η οποία αποτελούσε «δέσμευση» ακόμα και μέχρι την τελευταία στιγμή. Ωστόσο, αυτός δεν ήταν ο μόνος λόγος που η προπαγάνδα απέτυχε να στηρίξει το καθεστώς στα τελευταία χρόνια της κατάρρευσής του. Δεν άλλαξε η εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία, δεν άλλαξε η ρητορική μίσους που πάντοτε χρησιμοποιούσε το ναζιστικό καθεστώς για τους «εχθρούς του έθνους». Η βασική αιτία της αναποτελεσματικότητάς της εδραζόταν στον *ατομικισμό*, που ταυτοχρόνως αποτελούσε και την αιτία της επιτυχίας του τα πρώτα χρόνια. Με άλλα λόγια, όσο η ανεργία μειωνόταν, όσο η φτωχοποίηση εξαλειφόταν, ο λαός ήταν πρόθυμος να πιστέψει στην ιδέα του εθνικοσοσιαλισμού με *ότι αυτό συνεπαγόταν*. Το προσωπικό όφελος υπήρξε ένας πολύ βασικός παράγοντας στην επιτυχία της ναζιστικής προπαγάνδας, καθώς ο λαός μπορούσε ακόμα και να εθελουφλεί μπροστά στα εγκλήματα που διέπραττε το καθεστώς μπροστά στα μάτια του, αρκεί να πίστευε πως αυτό μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα θα τον ωφελούσε. Μόνο όταν το τέρας έφτασε στην πόρτα του, μόνο τότε αποφάσισε να αναγνωρίσει την πραγματικότητα.

Η αгаστή συνεργασία του λαού, υπήρξε ακόμα ένα σημαντικό σημείο που θα πρέπει να τονισθεί. Οι καταδόσεις στη Γκεστάπο, οι δημοσιογράφοι στον Τύπο, όσοι στελέχωσαν το Υπουργείο Προπαγάνδας και Διαφώτισης, καθώς και τους επί μέρους κρατικούς μηχανισμούς,

επέλεξαν να σιωπήσουν και να ευθυγραμμιστούν με το καθεστώς. Στην ταινία *Μεφίστο*, βασισμένη στο έργο του Κλάους Μαν (1936), η διαχρονική ιστορία του Δρ. Φάουστ, του ανθρώπου που πούλησε την ψυχή του στο διάβολο (Μεφιστοφελή) για να ανακτήσει τη χαμένη του νιότη, μεταφέρεται στην περίοδο του Μεσοπολέμου, σε μια Γερμανία που φυλλοροεί, έτοιμη να παραδοθεί στα χέρια του ναζιστικού ολοκληρωτισμού. Στο *Μεφίστο* ο Χένρικ Χόφγκεν, ένας ανερχόμενος ηθοποιός, με φιλοδοξίες και όνειρα, πουλάει στην ουσία την ψυχή του στο ναζισμό. Από το ήσυχο σπουδαστήριο του Δόκτορα Φάουστ, στο μυθιστόρημα του Γκαίτε, μεταφερόμαστε στα καμαρίνια ενός πολυπληθούς επαρχιακού θιάσου και από εκεί στα μεγαλύτερα θέατρα της Ναζιστικής Γερμανίας. Μέσα από αυτή την εξαιρετική ταινία, καταδεικνύεται τόσο ο απόλυτος έλεγχος που το ναζιστικό καθεστώς εφάρμοσε σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής των πολιτών, όσο και το ηθικό δίλλημα της υπακοής ή της αντίστασης σε αυτό.

Συνολικά η αποτελεσματικότητα του ναζιστικού προπαγανδιστικού μηχανισμού, θα πρέπει να αναγνωρίζεται στο επίπεδο της ενίσχυσης και της ριζοσπαστικοποίησης προϋφιστάμενων κοινωνικών τάσεων και όχι μιας *ex nihilo* ιδεολογικής μεταστροφής. Αυτό άλλωστε αποτελούσε και το βασικότερο χαρακτηριστικό της γκαιμπελικής προπαγάνδας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο γνωστός Άγγλος μυθιστοριογράφος και κριτικός Άλντους Χάξλεϋ, στο βιβλίο του *Ο Τυφλός Αντρωτής*: «Όλες οι κυβερνήσεις, ακόμα και του Χίτλερ, ακόμα και του Στάλιν ή του Μουσολίνι, είναι αντιπροσωπευτικές. Η συμπεριφορά ενός έθνους σήμερα δεν είναι παρά μια προβολή, σε μεγαλύτερη κλίμακα, της ατομικής συμπεριφοράς. Ή μάλλον, για να είμαστε πιο ακριβείς, προβολή των μύχιων ατομικών επιθυμιών και προθέσεων. Γιατί πολύ θα θέλαμε όλοι μας να φερόμαστε πολύ χειρότερα από αυτό που μας επιτρέπει η συνείδηση μας και ο σεβασμός προς την κοινή γνώμη».

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί πως υπήρξαν και οι αντίθετες φωνές στα πλαίσια αυτού του ολοκληρωτικού συστήματος, οι οποίες όμως δεν αποτελούσαν σε καμία περίπτωση τον κανόνα. Το παράδειγμα της Σόφι Σολ και της αντιστασιακής οργάνωσης *Λευκό Ρόδο*, υπήρξε ένα από αυτά τα παραδείγματα ανθρώπων που στάθηκαν απέναντι στο καθεστώς και που το πλήρωσαν με τη ζωή τους.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- ✚ Barron, S. (1991). *Degenerate Art: 'The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany*, New York: Harry N. Abrams.
- ✚ Bramstedt, E. K. (1945). *Dictatorship and Political Police: The Technique of Control by Fear*. London: Routledge.
- ✚ Cull J.N., Culbert D., Welch D. (2003). *Propaganda and Mass Persuasion: Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO.
- ✚ DeLillo, D. (1979). *Running Dog*. New York: Vintage.
- ✚ Friedrich C. J. και Brzezinski Z., (1965). *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- ✚ Friedrich Meinecke, *Die Deutsche Katastrophe* (Wiesbaden: Brockhaus, 1946), μτφρ. στα αγγλικά *The German Catastrophe* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1950).
- ✚ Hellmut Lehmann-Haupt, (1954) *Art under a Dictatorship*, New York Oxford University Press.
- ✚ Hoffmann, H. (1997). *The Triumph of Propaganda: Film and National Socialism 1933-1945*. Oxford: Berghahn Books.
- ✚ Irving D. (1996). *Goebbels: Mastermind of The Third Reich*. London: Parforce Ltd.
- ✚ Jowett S. G. and Donnell O' V. (2012). *Propaganda and Persuasion*, 5th ed. Los Angeles: SAGE Publications.
- ✚ L. P.Lochner, (1948). *The Goebbels Diaries*. London.
- ✚ Mommsen, Hans (2003). *The Third Reich between Vision and Reality: New Perspectives on German History 1918–1945*. German Historical Perspectives. Volume 12. Berg Publishers.
- ✚ Noakes, J. and Pridham, G. (1983). *Nazism 1919- 1945: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Vol. I. New York: Schocken Books.
- ✚ Rees, L. (1992). *Selling politics*. London: BBC Books.
- ✚ Rentschler, E. (1996). *The Ministry of Illution: Nazi Cinema and its Afterlife*. Harvard University Press: London.

- ✚ Snell, John L. (1959). *The Nazi Revolution: Germany's guilt or Germany's fate?* Boston: Heath.
- ✚ Stackelberg R. (1999). *Hitler's Germany: Origins, Interpretations, Legacies*. London: Routledge, σελ. 133.
- ✚ Stephanie Barron, *Modern Art and Politics in Prewar Germany*, in Barron (ed.), *Degenerate Art: The Fate of the Avant-Garde in Nazi Germany* (Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art, 1991)
- ✚ Tomas Mann, *Diaries 1918- 1939*. (1982), μτφρ. από τα γερμανικά: Richard and Clara Winston. New York: H. N. Abrams.
- ✚ Wanderscheck, H. (1936). *Weltkrieg and Propaganda*. Berlin: E. S. Mittler & Sohn.
- ✚ Welch, D. A. (1993). *The Third Reich, Politics and Propaganda*. London: Routledge.

Ελληνική Βιβλιογραφία

- ✚ Διαμαντόπουλος, Θ. (2008). *Τα πολιτικά καθεστώτα, Δημοκρατίες και απολυταρχίες: Οι γρίφοι της εξουσίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- ✚ Evans. J. Richard. (2005). *Το Γ' Ράιχ στην Εξουσία*. μετάφ. Αντύπας Κώστας, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- ✚ Remarque E. M., *Ουδέν Νεότερον από το Δυτικό Μέτωπο*, (από εισαγωγή). Αθήνα: Μίνωας.
- ✚ Rees. L. (2006). *Λουσβιτς, οι Ναζί και η Τελική Λύση*. Αθήνα: Πατάκη.
- ✚ Kershaw Ian. 2005. *Χίτλερ, 1889-1936: Ύβρις*, μεταφ. Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα: Εκδόσεις Scripta.
- ✚ Paxton R. O. (2004). *Η Ανατομία του Φασισμού*, μεταφ. Κατερίνα Χαλμούκου, Αθήνα: Κέδρος.
- ✚ Winkler H. A. (2011). *Βαϊμάρη, Η Ανάπηρη Δημοκρατία: 1918- 1933*. (μεταφ. από τα γερμανικά: Άτζυ Σαλταμπάση). Αθήνα: Πόλις.
- ✚ Χάνα, Α. (1988). *Το Ολοκληρωτικό Σύστημα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρύαλος.
- ✚ Χίτλερ Αδόλφος. 2006, *Ο Αγών Μου*, μεταφ. Προεστίδης Λεωνίδας, Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος.

Διαδουκτιακές πηγές

- + *Propaganda in Nazi Germany*, ανακτήθηκε από: <http://www.historylearningsite.co.uk/nazi-germany/propaganda-in-nazi-germany/> .
- + Encyclopedia Britannica: Georg, Ritter von Schönerer, Austrian politician, ανακτήθηκε από: <http://www.britannica.com/biography/Georg-Ritter-von-Schonerer>.
- + Dr. Petropoulos J. *Nazi-Confiscated Art Issues*, ανακτήθηκε από: <https://fcit.usf.edu/holocaust/resource/assets/heac4.pdf>.
- + Yarrow L. Andrew. (April 21, 1989). *Exhibition on Film Makers Who Fled Nazi Germany*. Ανακτήθηκε από: <http://www.nytimes.com/1989/04/21/movies/exhibition-on-film-makers-who-fled-nazi-germany.html>,
- + The History Place: The Triumph of Hitler, ανακτήθηκε από: <http://www.historyplace.com/worldwar2/triumph/tr-bookburn.htm>.
- + Rees, L. (July 13, 2015). The Life of an Auschwitz Guard: During WWII, Oskar Groening watched as hundreds of thousands of Jews were sent to their deaths. Is his prosecution now too little too late? Ανακτήθηκε από: <http://www.politico.com/magazine/story/2015/07/oskar-groening-auschwitz-guard-120036#.VaVLnfntlBd>.
- + KHolocaustδEncyclopedia:δLeniδRiefenstahl,δανακτήθηκεΚαπό:δ<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007410>.
- + Weiss A. (November 26, 2014). *Jews who fled the Nazis to make films in Hollywood*. Ανακτήθηκε από: <http://www.jweekly.com/article/full/73270/jews-who-fled-the-nazis-to-make-films-in-hollywood/>.
- + *The Totalitarian Model, False Utopias*. Ανακτήθηκε από: <http://www.ahshistory.com/wp-content/uploads/2013/08/06-THE-TOTALITARIAN-MODEL%E2%80%94FALSE-UTOPIAS.pdf>
- + Dr Faulkner N. (2011). *The Official Truth: Propaganda in the Roman Empire*. Ανακτήθηκε από: http://www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/romanpropaganda_article_01.shtml.
- + CIA File on Hitler, Jewish Virtual Library, ανακτήθηκε από: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/CIAHitler.pdf>,
- + *The Propaganda Project*. (2008). Ανακτήθηκε από: <https://thepropagandaproject.wordpress.com/defining-propaganda/>.

 Degenerate Art: The Attack on Modern Art, in Nazi Germany, 1937:
http://www.randomhouse.de/leseprobe/Degenerate-Art-The-Attack-on-Modern-Art-in-Nazi-Germany-1937/leseprobe_9783791353678.pdf